

Մ Ե Դ Ի Ա ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ուսումնական ձեռնարկ



ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Ժ Ո Ւ Ռ Ն Ա Լ Ի Ս Տ Ի Կ Ա Յ Ի Ֆ Ա Կ Ո Ւ Լ Տ Ե Տ

ՇՈՒՇԱՆ ԴՈՅԴՈՅԱՆ

ՄԵԴԻԱ
ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ուսումնական ձեռնարկ

ԵՐԵՎԱՆ - 2020

ՀՏԴ 347:070(07)
ԳՄԴ 67.404+76.0g7
Դ 738

*Ուսումնական ձեռնարկը տպագրության են երաշխավորել ԵԴԳ Ժուռնալիստիկայի
ֆակուլտետի գիտական խորհուրդը և Մեդիա Նախաձեռնությունների կենտրոնը:*

Հեղինակ՝ Շուշան Դոյրոյան Մուկուչի,
բան. գիտ. թեկնածու, դոցենտ

Խմբագիր՝ Նաղաշ Մարտիրոսյան Նարինբեկի,
բան. գիտ. թեկնածու, դոցենտ

Դոյրոյան Շուշան

Դ 738 Մեդիա օրենսդրություն: Ուսումնական ձեռնարկ/Շ. Դոյրոյան.- Եր.:
Մեդիա Նախաձեռնությունների կենտրոն ՀԿ, 2020.- 208 էջ:

ՀՏԴ 347:070(07)
ԳՄԴ 67.404+76.0g7

Ուսումնական ձեռնարկը «ՉԼՄ կարգավորում և ինքնակարգավորում» դասընթացի մի մասի շարադրանքն է: Նպատակն է Ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի ուսանողներին ծանոթացնել արտահայտվելու և մամուլի ազատության սահմանադրական երաշխիքներին, արտահայտվելու ազատության ազգային և միջազգային իրավական կարգավորումների առանձնահատկություններին, ինչպես նաև տեղեկատվության ազատություն հասկացությանն ու նշանակությանը, տեղեկություն ստանալու կարգին, խոսքի և տեղեկատվության ազատության իրավունքի խախտման իրավական պատասխանատվությանը: Հատուկ ուշադրության են արժանացել լրագրողի տեղեկատվության աղբյուրների գաղտնիության իրավունքի և դատավարությունների լուսաբանման իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները: Ձեռնարկը օգտակար կարող է լինել ինչպես Ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետների ուսանողների, լրագրողների, այնպես էլ մամուլի տեսաբանների, իրավաբանների և փաստաբանների համար:

© Մեդիա Նախաձեռնությունների կենտրոն ՀԿ, 2020

ISBN 978-9939-1-1161-2



USAID
ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԺՈՂՈՎՐԻՑ



ՄԵԴԻԱ
ՆԱԽԱՁԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԵՆՏՐՈՆ

ՈՒՆՈՒՄԱՍԿԱՆ ձեռնարկը վերամշակվել և տպագրվել է Ամերիկայի ժողովրդի աջակցությամբ՝ ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության միջոցով իրականացվող «Մեդիան քաղաքացիների տեղեկացված մասնակցության համար» ծրագրի շրջանակում, որը իրականացնում է Մեդիա նախաձեռնությունների կենտրոնը: Ձեռնարկի բովանդակությունը միմիայն հեղինակներինն է և պարտադիր չէ, որ արտահայտի ԱՄՆ ՄԶԳ կամ ԱՄՆ կառավարության տեսակետները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ձեռնարկի նպատակը և խնդիրները.....	5
Մեթոդական ցուցումներ	7
Արտահայտվելու ազատության իրավունք.....	9
Արտահայտվելու ազատության սահմանադրական երաշխիքներ.....	15
Արտահայտվելու ազատության երաշխիքները միջազգային փաստաթղթերում	25
Անձի մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքը	33
Մարդու պատվի և արժանապատվության պաշտպանությունը	55
«Տեղեկատվության ազատություն» հասկացությունն ու նրա նշանակությունը	72
Պետական գաղտնիքի իրավական կարգավորումը.....	111
Տեղեկատվության աղբյուրի գաղտնիությունը պահպանելու՝ լրագրողի իրավունքը	129
Լրագրողների հավատարմագրման իրավական կարգավորումը	146
Մեդիաների ֆինանսական թափանցիկության կարգավորումը	158
Դատավարությունների լուսաբանման կարգը	165
Հավելվածներ.....	183



ՁԵՌՆԱՐԿԻ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Իրավական գիտելիքը լրագրողի մասնագիտական գործունեության հիմքն է: Առանց իր իրավունքների և պարտականությունների իմացության լրագրողը չի կարող կատարել իր մասնագիտական պարտքը: Այս իմացությամբ է մեծիմասամբ պայմանավորված, թե որքանով է լրագրողը պատրաստ պաշտպանել կամ վերականգնել իր խախտված իրավունքները՝ մի կողմից, և արդյոք նա հաշվի նստում է հասարակության մյուս անդամների իրավունքների, պետության և հասարակության կենսական շահերի հետ՝ մյուս կողմից: Իր պարտականությունները չիմացող լրագրողը կարող է անդառնալի վնաս հասցնել հասարակության, պետության և անհատի շահերին: Այս ուսումնական ձեռնարկը «ԶԼՄ կարգավորում և ինքնակարգավորում» դասընթացի մի մասի շարադրանքն է: Հիմնական նպատակը ժողովրդավարության ֆակուլտետի ուսանողներին արտահայտվելու և մամուլի ազատության սահմանադրական երաշխիքների, խոսքի ազատության ազգային և միջազգային իրավական կարգավորման առանձնահատկությունների, արտահայտվելու ազատության չարաշահման համար նախատեսվող պատասխանատվության, ինչպես նաև տեղեկատվության ազատություն հասկացության ու նրա նշանակության, տեղեկություն ստանալու կարգի, պայմանների, իրավունքի խախտման բողոքարկման մեխանիզմների և իրավական պատասխանատվության մասին համապարփակ ու հիմնավոր գիտելիք հաղորդելն է: Հատուկ ուշադրության են արժանացել դատավարությունների լուսաբանման իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները:

Յուրացնելով դասընթացը՝ ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի յուրաքանչյուր ուսանող՝

- կհասկանա պատասխանատու խոսքի արժեքը, արտահայտվելու ազատության էությունը և դրա իրավական երաշխիքները,
- կիմանա արտահայտվելու և մամուլի ազատության օրինական սահմանափակումները և դրանց կիրառման հիմքերը,
- կհասկանա արտահայտվելու ազատության չարաշահման համար առաջ եկող պատասխանատվությունը,
- կհասկանա տեղեկատվության ազատության նշանակությունը և դերը,
- կկարողանա գործնականում կիրառել ՏԱ մասին ՀՀ օրենքի հիմնական մեխանիզմներն ու սկզբունքները,
- կկարողանա բողոքարկել տեղեկատվություն տրամադրելու անհիմն մերժումները՝ վերականգնելով իր խախտված իրավունքը,
- կհասկանա՝ ինչպես խուսափել անօրինական բովանդակություն հրապարակելուց, իսկ զրպարտության և վիրավորանքի դատական գործերում ներգրավվելու դեպքում կկարողանա պատշաճ կերպով օգտվել պաշտպանական համակարգերից:



ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՑՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

«ԶԼՄ կարգավորում և ինքնակարգավորում» դասընթացի ուսուցումը ներառում է գործնական պարապմունքներ, որոնք իրականացվում են տարբեր մեթոդներով՝ ինտերակտիվ քննարկումներ, ազգային և միջազգային պրակտիկայից վերցված գործնական օրինակների ուսումնասիրում և քննարկում, ՀՀ և այլ երկրների դատարանների, ինչպես նաև մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից քննված խոսքի և մամուլի ազատությանն առնչվող դատական գործերի ուսումնասիրում, վերլուծություն, դերային խաղեր:

Ցուրաքանչյուր ուսանող ազատ է արտահայտել իր մոտեցումը, կարծիքը քննարկվող հարցի մասին. որպես սկսնակ լրագրող ինչպես կվարվեր կոնկրետ պարագայում, ինչպես կլուծեր ստեղծված իրավիճակը, «Զանգվածային լրատվության մասին» և «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքների ո՞ր հոդվածին կդիմեր, իրավական ո՞ր մեխանիզմը կփորձեր կիրառել տվյալ հանգամանքներում և այլն: Տեղական օրինակների համար աղբյուր է ծառայել Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն հասարակական կազմակերպության ավելի քան 19 տարիների ընթացքում ստեղծված տեղեկատվական բազան, որն ամփոփում է լրագրողների, հասարակական կազմակերպությունների և քաղաքացիների խոսքի ազատության և տեղեկություն ստանալու իրավունքների խախտման բազմաթիվ օրինակներ՝ ներառյալ տեղեկատվության ազատության դատական նախադեպերը: Միջազգային փորձից օրինակներ են ներկայացվում հետևյալ էլեկտրոնային տեղեկատվական պաշարներից.

«Լրագրողներ առանց սահմանների» միջազգային կազմակերպություն՝ www.rsf.org, «Տեղեկատվության ազատության պաշտպանների միջազգային ցանց»՝ www.foiadvocates.net, «ԱՐՏԻԿԼ 19» միջազգային կազմակերպություն՝ www.article19.org:

Կոնկրետ օրինակների համար աղբյուր են ծառայում նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի այն որոշումները, որոնք առնչվում են արտահայտվելու ազատության և տեղեկատվություն ստանալու իրավունքներին՝ [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-18\(2007\).pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-18(2007).pdf):

Ձեռնարկում յուրաքանչյուր թեմա ուղեկցվում է հարցերով և առաջադրանքներով, որոնց նպատակն է նպաստել դասընթացի արդյունավետ յուրացմանը: Ուսանողներին տրվում է հարց-առաջադրանք, որի շուրջ յուրաքանչյուրն ազատ է արտահայտել իր կարծիքը, դիտարկումը: Այսպիսով, հավաքվում է տարբեր կարծիքների, մտքերի շտեմարան: Այնուհետև յուրաքանչյուր միտք քննարկվում է առանձին, ինչի միջոցով պետք է լսարանը փորձի ինքնուրույն գտնել առաջադրված հարցերի պատասխանները: Դասախոսը կատարում է առաջնորդողի և համակարգողի դեր:



ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵԼՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Արտահայտվելու ազատությունն ընկալվում է որպես մարդուն ի ծնե տրված հիմնական, անօտարելի իրավունքներից մեկը: Այն քաղաքացու սահմանադրական իրավունքներից է և ժողովրդավարության ապահովման համակարգի մի մասը: Մարդու կարծիքն ու համոզմունքները նրա ներաշխարհի մի մասն են: Դրանք արտահայտելու հնարավորությունը մարդու ազատությունն է, որի վրա ոչ ոք չպետք է բռնանա՝ ո՛չ պետությունը, ո՛չ հասարակությունը, ո՛չ այլ մարդ: Մարդը կարող է չհայտնել իր կարծիքը, ոչ ոք չի կարող նրան ստիպել հակառակը: Նա կարող է պնդել իր կարծիքը: Կրկին նրա իրավունքն է:

Խոսքի ազատությունը արտահայտվելու ազատության բաղկացուցիչ մասն է: Մարդն իր համոզմունքները, զգացմունքները, կարծիքը կարող է արտահայտել բազմաթիվ ձևերով՝ արվեստի (կինո, երաժշտություն, նկար և այլ ստեղծագործություններ), ժեստերով, լռությամբ, ինչպես նաև՝ խոսքով: Այդ է պատճառը, որ միջազգային իրավունքում աստիճանաբար «խոսքի ազատություն» եզրույթն իր տեղը զիջում է «արտահայտվելու ազատություն» հասկացությանը, քանի որ վերջինս առավել ընդգրկուն է և ներառում է արտահայտվելու բոլոր ձևերի ազատությունը՝ ներառյալ խոսքը:

Արտահայտվելու ազատության գաղափարը ներառում է մարդու այլ իրավունքներ, որոնցից յուրաքանչյուրն արտահայտվելու ազատության մի մասն է կազմում.

- » կարծիք ունենալու իրավունք,
- » ազատ հաղորդակցվելու իրավունք,
- » սեփական համոզմունքներ ունենալու իրավունք,
- » լուռ մնալու իրավունք,
- » բոլոր աղբյուրներից տեղեկություն պահանջելու և ստանալու իրավունք,
- » մյուսների հետ միավորվելու իրավունք:

Արտահայտվելու ազատության պաշտպանության շնորհիվ հաստատվել են չորս առանձին արժեքներ.

- » ճշմարտության բացահայտում,
- » մասնակցություն ժողովրդավարությանը,
- » գաղափարների շուկա, որը հնարավորություն է տալիս հա-կամարտությունները լուծել առանց բռնության,
- » անհատի ինքնարտահայտում և ինքնիրացում:

1. Առանց խոսքի ազատության անհնար կլինի ճշմարտության բացահայտումը: Այս տեսակետը զարգացրեց ԱՄՆ-ի Գե-րագույն դատարանի դատավոր Օլիվեր Հոլմսը: 1918թ. նա նշում է, որ ճշմարտության լավագույն փորձությունը կլինի այն, եթե նրան հաջողվի իր համար հաղթանակ ապահովել գաղափարների ազատ շուկայի մրցակցության մեջ: Յուրա-քանչյուրը պետք է տարբեր կարծիքներ, դատողություններ լսելու հնարավորություն ունենա: Իրավական համակարգը պետք է ապահովի բոլոր տեսակի գաղափարների ազատ արտահայտումը և փոխանակումը՝ հնարավորություն ստեղ-ծելով անարգել, առողջ և բաց երկխոսության համար: Բոլոր ժամանակներում պետությունը փորձել է միջամտել խոսքի ազատության իրավունքի իրականացմանը և իր գործողու-թյուններն արդարացրել նրանով, որ խոսքը կարող է վնասա-բեր լինել, գաղափարները՝ վտանգավոր, և որ պետությունը այս պարագայում պարտավոր է միջոցներ ձեռնարկել հա-մընդհանուր բարօրությունը և ազգային անվտանգությունն ապահովելու նպատակով: «Վատ», «սխալ» կամ «վնասա-կար» գաղափարները ճնշելը ավելի մեծ վնաս է հասցնում, քան բուն «վնասակար» համարվող գաղափարը: Չէ՛ որ ժա-

մանակին բոլորի համար անժխտելի թվացող այն ճշմարտությունը, թե աշխարհը տափակ է, և արևը պտտվում է երկրի շուրջ, այսօր արդեն զավեշտ է թվում: Այն, ինչ անառարկելիորեն ճշմարիտ էր թվում երեկ, այսօր արդեն կարող է անհեթեթություն լինել: Խոսքը երբեմն կարող է սխալ կամ անտրամաբանական լինել, սակայն սահմանադրությունները նշում են, որ դա որոշելը պետության խնդիրը չէ:

2. Խոսքի ազատության իրավունքը նաև խիստ կարևոր է որոշումների կայացման գործընթացում քաղաքացիների մասնակցությունն ապահովելու համար: Խոսքի ազատությունը վճռորոշ է պետական պաշտոնյաների կողմից չարաշահումները բացահայտելու կամ կանխելու համար: Այն պետական չինտվսիկներին ստիպում է պատասխանատու լինել հասարակության առաջ և հաշվետու լինել իրենց գործողությունների համար:
3. Այս իրավունքը նաև կայունություն է ապահովում հասարակության ներսում: Պատմությունը ցույց է տալիս, որ մարդիկ իրենց նպատակներին հասնելու համար ավելի հազվադեպ կոչվում են բռնության, եթե նրանք հնարավորություն ունենան ազատ արտահայտել իրենց դժգոհությունը և տեսակետները: Յեղի իրավունքի համալսարանի (ԱՄՆ) պրոֆեսոր Թոմաս Էմերսոնը այսպես է բացատրում. «Քննարկումն արգելելը առաջ է բերում անհաշտվողականություն, հասարակությանը հնարավորություն չի տալիս հարմարվել փոփոխվող հանգամանքներին կամ նոր գաղափարներ զարգացնել: Խոսքի ազատությունը հենք է ապահովում, որի շնորհիվ հասարակության առաջընթացի անհրաժեշտ բախումները տեղի են ունենում առանց հասարակությունը կործանելու: Սա է կայունության և փոփոխությունների միջև հաշվեկշիռ պահպանելու հիմնական մեխանիզմը»: Այսպիսով, խոսքի ազատությունը ապահովում է հասարակության ներսում փոփոխությունների սահուն իրականացումը՝ առանց հեղաշրջումների, արյունալի իրադարձությունների: Դժգոհ մարդը, ուժը պետք է միշտ հնարավորություն ունենան իրենց կարծիքներն ու համոզմունքներն արտահայտելու և փոխանակելու: Ազատ մամուլը պետք է ստեղծի այդ հնարավորությունը:

4. Եվ, վերջապես, խոսքն ազատ արտահայտելու իրավունքը կարևորվում է նրանով, որ այն հասարակության յուրաքանչյուր անդամի համար ինքնարտահայտվելու և ինքնիրացման կարևորագույն միջոց է:



ՀԱՐՑԵՐ ԼՍԱՐԱՆԻՆ

1. Ի՞նչ է արտահայտվելու ազատությունը: Արտահայտվելու՞, թե՞ խոսքի ազատություն:
2. Ի՞նչու՞ է արտահայտվելու ազատությունը կարևոր ժողովրդավարության համար: Փորձե՞ք հիմնավորել փաստարկներով:
3. Ի՞նչու՞ են կարևոր արտահայտվելու ազատության իրավական երաշխիքները:





ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵԼՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐ

Արտահայտվելու ազատության իրավունքն ամրագրվել է աշխարհի գրեթե բոլոր սահմանադրություններում՝ հռչակելով իր կենսական անհրաժեշտությունը ժողովրդավարության ապահովման համար: ՀՀ-ում խոսքի ազատության իրավական երաշխիքներից առանցքայինը Սահմանադրության 42-րդ հոդվածն է, որն ամփոփված է Սահմանադրության երկրորդ գլխում՝ «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները»: Այն ամրագրում է անհատի իրավական կարգավիճակի հիմքերը: Այս գլխի հիմնական գաղափարը հենվում է մարդու բնական և անօտարելի իրավունքների առաջնության, յուրաքանչյուր անհատի անկրկնելիության վրա: Մարդը, նրա կյանքն ու առողջությունը, պատիվն ու արժանապատվությունը, իրավունքներն ու ազատությունները, անձնական անձեռնմխելիությունն ու անվտանգությունը ճանաչվում, պահպանվում են պետության կողմից, օրենքով և արդարադատությամբ: Սահմանադրությունը հաստատում է, որ ոչինչ չի կարող հիմք հանդիսանալ մարդու արժանապատվության ոտնահարման համար: Այս գլխում, փաստորեն, Հայաստանի Հանրապետությունն ամրագրել է մարդու քաղաքացիական իրավունքների ողջ համալիրը՝ դրանց տալով բարձրագույն իրավաբանական ուժ:

Մարդու արտահայտվելու ազատության իրավունքն ամրագրվել է ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածում.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և

անկախ պետական սահմաններից՝ տեղեկատվության որ-
և է միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու,
ստանալու և տարածելու ազատությունը:

2. Մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և տեղեկատվա-
կան այլ միջոցների ազատությունը երաշխավորվում է: Պե-
տությունը երաշխավորում է տեղեկատվական, կրթական,
մշակութային և ժամանցային բնույթի հաղորդումների բազ-
մազանություն առաջարկող անկախ հանրային հեռուստա-
տեսության և ռադիոյի գործունեությունը:
3. Կարծիքի արտահայտման ազատությունը կարող է սահմա-
նափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության,
հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության
կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի և այլ հիմնական իրա-
վունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատա-
կով»:

Հոդվածն ունի հինգ բաղադրատարր. առաջին՝ *«Յուրաքանչյուր
ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք»:*

Երկրորդ՝ *«Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունե-
նալու, ինչպես նաև առանց պեղրական և տեղական ինքնա-
կառավարման մարմինների միջամեղության և անկախ պե-
ղրական սահմաններից՝ տեղեկատվության որևէ միջոցով
տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, արանալու և
տարածելու ազատությունը»:*

Երրորդ բաղադրատարրը սահմանում է. *«Մամուլի, ռադիոյի, հե-
ռուստատեսության և տեղեկատվական այլ միջոցների ազա-
տությունը երաշխավորվում է»:*

Չորրորդ. *«Պեղությունը երաշխավորում է տեղեկատվական,
կրթական, մշակութային և ժամանցային բնույթի հաղորդում-
ների բազմազանություն առաջարկող անկախ հանրային հե-
ռուստատեսության և ռադիոյի գործունեությունը»:*

Եվ, հինգերորդ. *«Կարծիքի արտահայտման ազատությունը կա-
րող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պեղրական անվ-
տանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բա-
րոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի և այլ
հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպա-
նության նպատակով»:*

Այս հոդվածում ներառվել են միմյանց սերտորեն շաղկապված, փոխլրացնող երեք իրավունքներ՝ 1) յուրաքանչյուր ոք ունի կարծիք ունենալու իրավունք 2) յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք, 3) յուրաքանչյուր ոք ունի առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից՝ տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատություն: Միևնույն ժամանակ, հոդվածի հաջորդ մասերում ամրագրված են այս իրավունիքների իրացման որոշ երաշխիքներ:

Հոդված 42-ում երաշխավորվում է խոսքի և կարծիքի ազատությունը, ինչը Սահմանադրությունը դիտում է որպես խոսքով իր մտքերն ազատորեն արտահայտելու միասնական և անքակտելի իրավունք՝ չվախենալով դրա համար ինչ-որ մեկի և, առաջին հերթին պետության կողմից հետապնդումներից: Միտքը չի կարող լինել ազատ, եթե հնարավոր չէ այն այն ազատ արտահայտել:

Արտահայտվելու ազատությունը ներառում է ոչ միայն խոսքի, այլև արտահայտվելու բոլոր ձևերի ազատության պաշտպանությունը: Ընդ որում Մարդու իրավունքների Եվրոպական Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ արտահայտվելու ազատությունն ընդգրկում է ոչ միայն «տեղեկատվությունը» կամ «գաղափարները», որոնք լինում են նպաստավոր կամ դիտվում են անփաստ, կամ էլ՝ չեզոք, այլ նաև այնպիսիք, որոնք վիրավորում են, ցնցում կամ անհանգստություն են պատճառում պետությանը կամ բնակչության մի մասին: Այդպիսիք են բազմակարծության, հանդուրժողականության և ազատականության պահանջները, առանց որոնց գոյություն չունի ժողովրդավարական հասարակություն» (1979թ. ապրիլի 26-ի, 1986թ. հուլիսի 8-ի վճիռներ. Լինգենսն ընդդեմ Ավստրիայի, 1996թ.):

42-րդ հոդվածը փաստորեն ներառում է արտահայտվելու ազատության իրավունքի ամանցյալ բոլոր բաղադրատարրերը՝ ինչպիսին, օրինակ, մյուսներից տեղեկություն ստանալն է, ցանկացած միջոցով տեղեկություն տարածելը, ազատ հաղորդակցվելու, սեփական համոզմունքներ ունենալու, բոլոր աղբյուրներից տեղեկություն պահանջելու և ստանալու իրավունքները, նույնիսկ անձի լուռ մնալու իրավունքը:

Սահմանադրության այս հոդվածը նաև ամրագրում է լրատվամիջոցների ազատության գաղափարը՝ «Մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատությունը երաշխավորվում է»: Միաժամանակ երաշխավորվում

է՛ նաև տեղեկատվական, կրթական, մշակութային և ժամանցային բնույթի հաղորդումների բազմազանություն ապահովող հանրային լրատվամիջոցների գործունեությունը:

Արտահայտվելու ազատության իրավունքը լիարժեք չէր լինի, եթե բացի 42-րդ հոդվածից ՀՀ Սահմանադրությունն ամրագրած չլիներ հավելյալ, լրացուցիչ երաշխիքներ, ինչպես, օրինակ, տեղեկություններ ստանալու իրավունքը (հոդված 51), պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց հանրագիր ներկայացնելու իրավունքը (հոդված 53), գաղափարախոսական բազմակարծությունը (հոդված 8), հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը (հոդված 33), մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը (հոդված 41), հավաքների ազատությունը (հոդված 44), միավորումների ազատությունը (հոդված 45) և կուսակցություն ստեղծելու և կուսակցությանն անդամագրվելու իրավունքը (հոդված 46) որպես քաղաքական, ընդդիմադիր միտքն ազատ արտահայտելու երաշխիքներ, ստեղծագործության ազատության իրավունքը (հոդված 43), խտրականության արգելքը (հոդված 29):

ԱԺ նիստերի հրապարակայնության սկզբունքն ամրագրված է 101 հոդվածում, արդար և հրապարակային դատաքնության իրավունքը սահմանված է հոդված 63-ում՝ ապահովելով օրենսդիր և դատական մարմինների հրապարակային գործունեությունը, առանց որի անհնար է բանիմաց քաղաքացիների մասնակցությունը երկրի կառավարմանը և որոշումների կայացման գործընթացին:

Թեև Սահմանադրության 42 հոդվածի 3-րդ մասով ուղղակիորեն երաշխավորվում է մեդիաների ազատությունը՝ «Մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատությունը երաշխավորվում է», սակայն չի արգելվում գրաքննությունը: Գրաքննությունը կառավարության գործողությունն է՝ ուղղված կարծիքներ, գաղափարներ, տեղեկատվություն ստանալու և տարածելու ազատությունը սահմանափակելուն: Գրաքննության նպատակն է ղեկավարել մարդկանց՝ ազդելով նրանց գործողությունների և մտածողության վրա: Ակնհայտ է, որ մարդկանց մտքերն ու գործողությունները ձևավորվում են նրանց ունեցած տեղեկատվությամբ: Սահմանափակելով մարդկանց մատչելի տեղեկատվությունը՝ հնարավոր է դառնում կառավարել նրանց:

Հոդվածը կառուցված է Մարդու իրավունքների եվրոպական Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի տրամաբանությամբ, երբ նախ սահմանվում են ազատ արտահայտվելու իրավունքը և դրա երաշխիք-

ները, իսկ վերջին պարբերությամբ հստակ և որոշակի սահմանվում են այն հիմքերը, որոնցով անհրաժեշտորեն կարող է սահմանափակվել այս իրավունքը:

42 հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսվում են ազատ արտահայտվելու իրավունքի սահմանափակման սահմանադրական հիմքերը՝ «Կարծիքի արտահայտման ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»: Ըստ հոդվածի՝ ազատ արտահայտվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել բացառապես օրենքով և միայն հետևյալ նպատակներով.

- » պետական անվտանգության պաշտպանության նպատակով,
- » հասարակական կարգի պաշտպանության նպատակով,
- » առողջության և բարոյականության պաշտպանության նպատակով,
- » այլոց պատվի ու բարի համբավի պաշտպանության նպատակով
- » և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Արտահայտվելու ազատության իրավունքը սահմանափակվում է նաև սահմանադրության 77 հովածով, որն արգելում է հիմնական իրավունքների և ազատությունների չարաշահումը սահմանադրական կարգը բռնի տապալելու, ազգային, ռասայական, կրոնական ատելություն բորբոքելու, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելու նպատակով:

Սահմանադրությունը նաև երաշխավորում է (հոդված 78), որ ազատ արտահայտվելու իրավունքի սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է **պիտանի և անհրաժեշտ լինեն** Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար:

Արտահայտվելու ազատության սահմանադրական երաշխիքներից են նաև իրավունքի սահմանափակումներին ներկայացվող հետևյալ պահանջները.

- ա) սահմանափակումները պետք է լինեն համաչափ (հոդված 78),
- բ) սահմանափակումները պետք է լինեն որոշակի (հոդված 79):

Համաչափ սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը:

Որոշակիությունից է բխում, որ իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է լինեն բավարարչափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ:

Դիտարկելով խոսքի ազատության սահմանադրական երաշխիքները, չի կարելի անտեսել հետևյալ սկզբունքները, որոնք կենսական նշանակություն ունեն այս իրավունքի իրականացման համար:

1. Սահմանադրության նորմերը գործում են անմիջականորեն,
2. դատական համակարգի անկախությունը,
3. միջազգային իրավունքի նորմերի ուղղակի կիրառումը:

1. Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ: Այս դրույթը թույլ է տալիս իրավակիրառ և դատական պրակտիկայում հղումներ անել սահմանադրական նորմերին, ինչն էականորեն հարստացնում է պաշտպանության իրավական միջոցների զինանոցը: Սահմանադրությունը գործում է անմիջականորեն՝ այսպես ասած, «առանց միջնորդների» կարգավորելով հասարակական հարաբերությունները:

2. Երկրորդ սկզբունքը դատական համակարգի անկախությունն է: Սահմանադրության համաձայն՝ բոլորը հավասար են օրենքի առջև: Դատավորներն անկախ են, և արգելվում է արդարադատության իրականացմանը որևէ միջամտություն: Դատաքննությունը հրապարակային է:

ԶԼՄ-ի ազատությունն ապահովելու համար բացառիկ կարևոր է, որ իշխանությունների գործողությունների և ընդունած որոշումների օրինականությունը լինի անկախ դատավորների քննության առարկա: ԶԼՄ-ի գործունեությանն առնչվող ցանկացած վեճ (հավատարմագրում, տեղեկատվության ազատության սահմանափակում, լրատվամիջոցի գործունեության կասեցում և այլն) պետք է լուծվի դատարանում:

3. Մյուս կարևոր սկզբունքը միջազգային իրավունքի նորմերի ուղղակի կիրառումն է և դրանց առաջնահերթությունը օրենքների նորմերի նկատմամբ: Այն ամրագրված է Սահմանադրության 5-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը: Միջազգային իրավունքի համընդհանուր նորմերն ու սկզբունքները և ՀՀ-ի կողմից վավերացված միջազգային փաստաթղթերը երկրի իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են:

Սահմանադրության 116 հոդվածի համաձայն՝ Սահմանադրությանը հակասող միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել: Այս սկզբունքն իր զարգացումն է ստանում Սահմանադրության 81 հոդվածում. «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան»: Սա նշանակում է, որ ազատ արտահայտվելու իրավունքի վերաբերյալ սահմանադրական դրույթները մեկնաբանելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկան: Այս սահմանադրական նորմերը նշանակում են նաև ՀՀ տարածքում Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի 19-րդ հոդվածի, Եվրոպական համաձայնագրի 10-րդ հոդվածի, Մարդու իրավունքների և ազատությունների Հռչակագրի 19-րդ հոդվածի անմիջական կիրառում:



1. Դիտարկենք ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածը: Ձեր կարծիքով, հոդվածում ի՞նչ թերություններ կան: Ի՞նչ փոփոխություններ կառաջարկեիք կատարել ՀՀ Սահմանադրության մեջ մամուլի ազատության պաշտպանությունն առավել իրական դարձնելու նպատակով: Կազմել առաջարկների փաթեթ:

2. Ինչու՞ արտահայտվելու ազատությունը բացարձակ լինել չի կարող:
3. Ինչպիսին է սահմանափակումների՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված ցանկը: Ձեր կարծիքով, այն կարի՞ք ունի՞ կրճատման կամ ընդլայնման: Համեմատե՞ք այն Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված սահմանափակումների հիմքերի հետ: Համապատասխանու՞մ եմ դրանք իրար: Հիմնավորե՞ք:
4. Դիտարկենք խոսքի ազատության սահմանափակման գործնական օրինակներ (աղբյուրը՝ «Լրագրողներ առանց սահմանների» միջազգային կազմակերպության www.rsf.org և խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի տարեկան զեկույցները մամուլի ազատության ոտնահարման վերաբերյալ՝ www.khosq.am):



This image shows a single sheet of white paper with horizontal orange ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.



ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵԼՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐՈՒՄ

Միջազգային իրավունքի նորմերը հռչակում են, որ խոսքի և արտահայտվելու ազատությունը մարդու հիմնարար իրավունքներից է: Այն ամրագրվել է Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրում, Մարդու իրավունքների եվրոպական համաձայնագրում, մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային այլ փաստաթղթերում:

1948 թվականի դեկտեմբերի 10-ին ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեան ընդունում է Մարդու իրավունքների համընդհանուր Հռչակագիրը. «Յուրաքանչյուր ոք ունի համոզմունքների ազատության և դրանք ազատ արտահայտելու իրավունք. այս իրավունքը ներառում է իրենց համոզմունքներին հավատարիմ մնալու և անկախ պետական սահմաններից տեղեկատվություն և գաղափարներ փնտրելու, լրատվության ցանկացած միջոցով ստանալու և տարածելու ազատությունը» (19-րդ հոդված):

1950 թվականի նոյեմբերի 4-ին ընդունվում և 1953 թվականի սեպտեմբերի 3-ին ուժի մեջ է մտնում Մարդու իրավունքների եվրոպական համաձայնագիրը, որի 10-րդ հոդվածը հռչակում է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի խոսքի ազատության իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է կարծիք ունենալու, տեղեկություններ և գաղափարներ ստանալու և տարածելու ազատությունը՝ առանց պետական մարմինների միջամտության և անկախ պետական

սահմաններից: Այս հոդվածը չի խոչընդոտում պետություններին սահմանելու ռադիոհաղորդումների, հեռուստատեսային կամ կինեմատոգրաֆիական ընկերությունների արտոնագրում:

2. Այս ազատությունների իրականացումը, քանի որ կապված է պարտավորությունների և պատասխանատվության հետ, կարող է պայմանավորվել այնպիսի ձևականություններով, սահմանափակումներով կամ պատժամիջոցներով, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակության համար՝ ի շահ պետական անվտանգության, տարածքային ամբողջականության կամ հասարակության անվտանգության, անկարգություններն ու հանցագործությունները կանխելու, առողջությունն ու բարոյականությունը պաշտպանելու, ինչպես նաև այլ անձանց հեղինակությունը կամ իրավունքները պաշտպանելու, խորհրդապահական պայմաններով ստացված տեղեկատվության հրապարակումը կանխելու կամ արդարադատության հեղինակությունն ու անաչառությունը ապահովելու նպատակով»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ինքնարտահայտման ազատությունն անվանել է «Ժողովրդավարական հասարակության առաջընթացի և յուրաքանչյուր անհատի զարգացման հիմնական պայմաններից մեկը»: 1997 թվականի հուլիսի 7-ի որոշմամբ դատարանը մեկ անգամ ևս շեշտեց այն, որ պետք է կշեռքի նժարի վրա դրվեն մամուլի ազատության սահմանափակումները՝ մի կողմից, և մյուս կողմից՝ քաղաքական խնդիրների բաց քննարկման անհրաժեշտությունը: Եվրադատարանը որոշել է, որ մամուլի ազատությունը պահանջում է առանձնահատուկ պաշտպանություն, որպեսզի այն կարողանա խաղալ հասարակական պաշտպանի խիստ կարևոր դերը և տարածել համընդհանուր հետաքրքրություն և կարևորություն ներկայացնող տեղեկատվություն:

Եվրոպական կոնվենցիան պաշտպանում է մամուլի ազատությունը ոտնձգություններից, միաժամանակ, այս փաստաթղթի հաջողությունը պայմանավորված է մամուլի ազատությամբ, բազմակարծությամբ և ժողովրդավարությամբ: Մարդու իրավունքների եվրոպական համաձայնագրին միանալու առավելությունն այն է, որ խոսքի ազատության երաշխիքների և սահմանափակումների՝ Եվրոպական դատարանի մեկնաբանությունները որոշակի են, հստակ և բոլորին հայտնի: Եվրադատարանի մեկնաբանություններում սահմանափակումների շրջանակը բավականին նեղ է, հետևաբար Համաձայնագրին միացած երկրներում խոսքի ազատության սահմանափակումները պետք է համապատասխանեն դրան: Բոլոր այն պետությունները, որոնք միացել են Մարդու իրավունք-

ների եվրոպական Կոնվենցիային, պարտավոր են հարգել համաձայնագրի պահանջներն ու Եվրադատարանի կայացրած որոշումները: Եվրոպական համաձայնագրի առանձնահատկությունն այն է, որ լայնորեն կիրառվում է նաև նախադեպային իրավունքը: Սա նշանակում է, որ Կոնվենցիան վավերացրած երկրի համար ուղենշային են դառնում ոչ միայն Կոնվենցիայի դրույթները, այլև Եվրոպական դատարանի՝ Կոնվենցիայի հիման վրա կայացրած որոշումները: Նշենք, որ Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի հիման վրա Դատարանը քննել է 1000-ից ավելի գործեր:

10-րդ հոդվածի 2-րդ մաս. խոսքի ազատության սահմանափակման իրավական հիմքերը

Կոնվենցիան նախատեսում է խոսքի ազատության անհրաժեշտ սահմանափակումների հիմքերը: Համաձայն 10-րդ հոդվածի՝ ինքնարտահայտման ազատությունը բացարձակ չէ: Հոդվածի առաջին պարբերության 3-րդ նախադասությամբ նշվում է. «Այս հոդվածը չի խանգարում պետությունների արտոնագրում պահանջել հաղորդակցական, հեռուստատեսային կամ կինոմատոգրաֆիական ընկերություններից»: Այս նախադասությունը, ինչպես սահմանել է Դատարանը, գրվել է, ընդգծելու համար, որ «պետություններին թույլատրվում է կարգավորիչ մեխանիզմների օգնությամբ կարգավորել այն միջոցները, որոնցով իրենց տարածքում իրականացվում է հեռահաղորդակցումը...»: Վտանգ է առաջանում, որ սա իր հերթին կարող է հանգեցնել պետության կողմից անթույլատրելի միջամտության: Բայց Հռչակագիրը սահմանում է նաև, որ ցանկացած սահմանափակման պահանջ պետք է անպայմանորեն բխի 10-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությամբ ամրագրված նպատակներից որևէ մեկից: Պետությունն իրավունք ունի միջամտել ազատությանը միայն այս պարբերությամբ սահմանված դեպքերում (անկախ նրանից, թե ինչ միջոցներով են արտահայտված կարծիքները, գաղափարները, տեղեկատվությունը):

Այս հոդվածի 2-րդ մասով խոսքի և տեղեկատվության ազատության թույլատրելի սահմանափակումների հիմքերը բաժանվում են 3 խմբի.

1. Հասարակական շահերի պաշտպանության համար նախատեսված սահմանափակումներ (ազգային անվտանգության, տարածքային ամբողջականության, հասարակական անվտանգության, առողջության կամ բարոյականության

պաշտպանության, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու համար):

2. Այլոց իրավունքների պաշտպանության համար նախատեսված սահմանափակումներ (հեղինակության, անձնական կյանքի և այլ իրավունքների պաշտպանության համար):
3. Դատական իշխանության հեղինակության և անկողմնակալության համար անհրաժեշտ սահմանափակումներ:

Սահմանափակումների այս շարքը կարող է խիստ երկար թվալ: Բայց պետք է նկատի ունենալ, որ յուրաքանչյուր սահմանափակում կիրառելու համար պետք է առկա լինի 3 կարևորագույն հանգամանք: Եթե դրանցից թեկուզ մեկը խախտվում է, ապա խոսքի ազատության սահմանափակման կիրառումը կհանգեցնի 10-րդ հոդվածի խախտման: Այսպիսով, յուրաքանչյուր սահմանափակում պետք է՝

- » նախատեսված լինի օրենքով,
- » ունենա օրինական նպատակ, մասնավորապես 10-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունում նշված նպատակներից մեկը,
- » անհրաժեշտ լինի ժողովրդավարական հասարակությանը վերը նշված նպատակներն իրագործելու համար: Բացարձակ սահմանափակումն անընդունելի է:

Անդրադառնանք նախ առաջին հանգամանքին: Սահմանափակումը նախատեսված է օրենքով, եթե այն ձևակերպված է հստակ և մատչելի է քաղաքացիներին:

Օրենքը պետք է հստակ ձևակերպված լինի, երկակի մեկնաբանությունների տեղիք չտա, որպեսզի հնարավորություն տա կանխատեսել այն հետևանքները, որոնք կարող է առաջացնել կոնկրետ գործողությունը: Օրենքը պետք է հավասարապես մատչելի լինի բոլոր քաղաքացիներին, որպեսզի նրանք հնարավորություն ունենան կողմնորոշվել, թե նման դեպքերում ինչ իրավական նորմեր են գործում: (Սանդի Թայման ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 1976թ. կետ 49): Սահմանափակումները պետք է «համոզիչ կերպով հիմնավորված» լինեն: Յուրաքանչյուր երկիր իր ներքին օրենսդրությամբ հստակ և հասկանալի պետք է սահմանի խոսքի ազատության սահմանափակումները, որպեսզի բացառվեն երկակի մեկնաբանությունները: Այսպիսով, առաջին պահանջի դեպքում յուրաքանչյուր սահմանափակում պետք է սահմանվի օրենքով, որպեսզի լրագրողն իմանա, որ այս կամ այն կոնկրետ դեպքում ինքն

անցնում է սահմանը և որի համար կարող է պատասխանատվության ենթարկվել:

Երկրորդ անհրաժեշտ պայմանն է, որ սահմանափակումը նաև պետք է ունենա իրավաչափ նպատակ: Այս նպատակները թվարկված են 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասում: Եթե, օրինակ, որևէ իրավական ակտում նշված է, որ լրագրողներն իրավունք չունեն քննադատել նախագահին, Ստրասբուրգի դատարանը կհամաձայնի, որ սահմանափակումն իրոք նախատեսված է օրենքով, բայց և կնշի, որ այն արդարացված չէ: Դրանով իսկ Դատարանը կորոշի, որ նախագահի քննադատությունն արգելող իրավական ակտը հակասում է Մարդու իրավունքների եվրոպական Կոնվենցիային: Հետևաբար, լրագրողը կազատվի պատասխանատվությունից:

Եվ վերջապես, երրորդ և ամենակարևոր պայմանն ասում է, որ խոսքի ազատության սահմանափակումը պետք է անհրաժեշտ լինի ժողովրդավարական հասարակության համար: Սա վերջնական և որոշիչ նշանակություն ունեցող չափանիշ է, որը ենթադրում է, որ սահմանափակումը կիրառելու համար պետք է.

- » Առկա լինի սոցիալական սուր պահանջ:
- » Պետության միջամտությունը համաչափ լինի իրավաչափ նպատակին հասնելու համար:
- » Պետության միջամտությունը արդյունավետ և արդարացված լինի:

Նկատենք, որ ՀՀ Սահմանադրության 81 հոդվածի համաձայն՝ մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Կոնվենցիայով սահմանված սահմանափակումները:



1. Համեմատեք ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածը Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի հետ: Համապատասխանում է արդյոք այն կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի պահանջներին:
2. Ներկայացնել արտահայտվելու ազատության սահմանափակման ինչպես տեղական, այնպես էլ միջազգային օրինակներ և դրանք դիտարկել Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի տեսանկյունից: Որքանով են կոնկրետ դեպքում կիրառված սահմանափակումները համապատասխանում 10-րդ հոդվածի չափանիշներին:
3. Ուսումնասիրեք արտահայտվելու ազատության պաշտպանությանն առնչվող Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կայացրած որոշումները: Քննարկել լսարանում:



[illegible]



ԱՆՁԻ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԿՅԱՆՔԻ ԳԱՂՏՆԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Արտահայտվելու և տեղեկատվության ազատությունը կարող է որոշ դեպքերում անհրաժեշտորեն սահմանափակվել մարդու անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքով: Այս իրավունքները հիմնարար են, հավասարժեք և մարդուն տրվում են ի ծնե: Դրանք սահմանված են ինչպես ՀՀ Սահմանադրությամբ, այնպես էլ միջազգային իրավունքի նորմերով:

Մարդու անձնական կյանքի իրավունքը սահմանվում է որպես «ինքն իր հետ մենակ մնալու իրավունք»: Այն մարդու կարևորագույն բնական իրավունքներից է, որը ձեռք է բերում ծննդյան պահից: Մասնավոր կյանքը մարդու անձնական կյանքի այն կողմն է, որին նա չի ուզում հաղորդակից դարձնել ուրիշներին: Մարդու կյանքի անձնական գաղտնիքը իր անձի և ընտանիքի մասին այն բոլոր տեղեկություններն են, որոնք նա ցանկանում է գաղտնի պահել բոլորից (երբեմն նաև իր ընտանիքի անդամներից): Անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունք ունեն բոլորն առանց բացառության՝ երեխաները, հաշմանդամություն ունեցողները, բանտարկյալները, զինծառայողները: Այս իրավունքը ենթադրում է, որ առանց մարդու համաձայնության ոչ ոք իրավունք չունի նրա անձնական տվյալներն հավաքել, տարածել կամ հրապարակել:

Եվրախորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի 428(1970) հանձնարարականի համաձայն՝ անձնական կյանքի իրավունքը նշանակում է իր կյանքով ապրելու իրավունք՝ նվազագույն միջատություն: Սա ներառում է անձնական, ընտանեկան կյանքով ապրելու իրավունք, ֆիզիկական և բարոյական պաշտպանվածություն, իր անձը աղավաղված տեսքով ներկայացնելուց խուսափելը, անձին վիրավորող և ոչ պատշաճ տեղեկատվություն հրապարա-

կելուց խուսափելը, ինչպես նաև առանց թույլտվության անձնական լուսանկարներ հրապարակելը, չարդարացված և ոչ անհրաժեշտ գաղտնալուծումները, կապի և հաղորդակցության միջոցների անօրինական օգտագործումը, գաղտնիության պայմաններում ստացված տեղեկատվության բացահայտումը կանխելը»։ Այս իրավունքը տարածվում է նաև ընտանիքի, տան, անձնական կյանքի մասնավոր հաղորդակցության վրա։

Անձնական կյանքի իրավունքը սահմանվում է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով.

«Յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական և ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի, բնակարանի անձեռնմխելիության և նամակագրության գաղտնիության իրավունք։

Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունը այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև՝ անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»։

Այսպիսով, առաջին պարբերությամբ սահմանվում է անձնական կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը, իսկ երկրորդ պարբերությամբ հստակ և որոշակի սահմանվում են այն հիմքերը, որոնցով անհրաժեշտորեն կարող է սահմանափակվել այս իրավունքը։

ԸԸ Սահմանադրության 34-րդ հոդվածի համաձայն.

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իրեն վերաբերող տվյալների պաշտպանության իրավունք։
2. Անձնական տվյալների մշակումը պետք է կատարվի բարեխղճորեն, օրենքով սահմանված նպատակով, անձի համաձայնությամբ կամ առանց այդ համաձայնության՝ օրենքով սահմանված այլ իրավաչափ հիմքի առկայությամբ։
3. Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ծանոթանալու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում իր մասին հավաքված տվյալներին և պահանջելու ոչ հավաստի տվյալների շտկում, ինչպես նաև ապօրինի ձեռք բերված կամ այլևս իրավական հիմքեր չունեցող տվյալների վերացում։

4. Անձնական տվյալներին ծանոթանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

5. Անձնական տվյալների պաշտպանությանը վերաբերող մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Սահմանադրական այս նորմի համաձայն՝ անձնական տվյալների մշակումը պետք է կատարվի բարեխղճորեն, օրենքով սահմանված նպատակով, անձի համաձայնությամբ կամ առանց այդ համաձայնության՝ օրենքով սահմանված այլ իրավաչափ հիմքի առկայությամբ: Բարեխղճորեն մշակել նշանակում է պահպանել անձնական տվյալների մշակման սկզբունքները, հիմնականում օրինականության ու համաչափության սկզբունքները:

Սահմանադրության 33-րդ հոդվածն արգելում է նաև խախտել անձի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքը: Այն կարող է սահմանափակվել բացառապես դատարանի որոշմամբ:

Սահմանադրության նշված նորմերի կատարումն ապահովված է նաև ՀՀ տարբեր օրենքներով: ՀՀ-ում Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին (այսուհետ նաև՝ ԱՏՊ) օրենքն ընդունվել է 2015 թվականին: Այն կարգավորում է և պետական, և մասնավոր կազմակերպությունների և ֆիզիկական անձանց կողմից անձնական տվյալները մշակելու, դրանց նկատմամբ պետական հսկողություն իրականացնելու կարգն ու պայմանները:

Զանգվածային լրատվության մասին ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ արգելվում է (...) այնպիսի տեղեկատվության տարածումը, որը խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունը:

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածը նույնպես սահմանափակում է տեղեկություն ստանալու իրավունքը՝ մարդու անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի պաշտպանության նկատառումով: Սույն հոդվածի 1-ին կետի 2-րդ ենթակետում նշվում է. «Տեղեկատվություն տնօրինողը մերժում է տեղեկության տրամադրումը, եթե դա խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, այդ թվում՝ նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը»:

ԱՏՊ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ անձնական տվյալ է «Ֆիզիկական անձին վերաբերող ցանկացած տեղեկություն, որը թույլ է տալիս կամ կարող է թույլ տալ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով նույնականացնել անձի ինքնությունը»: Մարդու անձնական տվյալ կարող են լինել, օրինակ, նրա կենսագրությանը, առողջությանը, նյութական դրությանն առնչվող տեղեկությունները, նրա արարքների, աշխարհայացքի, դատողությունների, համոզմունքների, ընտանիքում և այլոց հետ նրա հարաբերությունների մասին տեղեկությունները և այլն: Անձնական տվյալների տեսակները 4-ն են.

- » անձնական կյանքի տվյալներ,
- » կենսաչափական անձնական տվյալներ,
- » հատուկ կատեգորիայի անձնական տվյալներ,
- » հանրամատչելի անձնական տվյալներ:

Առաջինն այն տվյալներն են, որոնք վերաբերում են անձի անձնական կյանքին, ընտանեկան կյանքին, ֆիզիկական, ֆիզիոլոգիական, մտավոր, սոցիալական վիճակին կամ նման այլ տեղեկություններ:

Կենսաչափական տվյալներն են անձի ֆիզիկական, ֆիզիոլոգիական և կենսաբանական առանձնահատկությունները բնութագրող տեղեկությունները:

Այս տվյալները բացառիկ են և մշտական յուրաքանչյուր անձի համար (օր. մատնահետք, ԴՆԹ կոդ և այլն): Սրանք անձին անսխալ նույնականացման հնարավորություն են տալիս:

Հատուկ կատեգորիայի անձնական տվյալները հատուկ պաշտպանության կարիք ունեն: Դրանք են անձի

- » ռասայական,
- » ազգային պատկանելությանը,
- » էթնիկ ծագմանը,
- » քաղաքական հայացքներին,
- » կրոնական կամ փիլիսոփայական համոզմունքներին,

- » արհեստակցական միությանն անդամակցությանը,
- » առողջական վիճակին (ֆիզիկական և մտավոր) ու սեռական կյանքին վերաբերող տեղեկությունները:

Վերջապես, հանրամատչելի տվյալներն այն տեղեկություններն են, որոնք տվյալների սուբյեկտի համաձայնությամբ կամ իր անձնական տվյալները հանրամատչելի դարձնելուն ուղղված գիտակցված գործողությունների կատարմամբ մատչելի են դառնում որոշակի կամ անորոշ շրջանակի անձանց համար, ինչպես նաև այն տեղեկությունները, որոնք օրենքով նախատեսված են որպես հանրամատչելի (օր. հեռախոսային տեղեկատուներ, հասցեների գրքեր, կենսագրական տեղեկատուներ, մասնավոր հայտարարություններ, եկամուտների հայտարարագրեր և այլն):

Հանրամատչելի են համարվում նաև անձի անունը, ազգանունը, ծննդյան տարին, ամիսը և ամսաթիվը, վայրը, մահվան վայրը, տարին, ամիսը և ամսաթիվը:

Սահմանադրությունը և ԱՏՊ օրենքը սահմանում են, որ յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում իրեն վերաբերող տեղեկություններին ծանոթանալու իրավունք, ինչպես նաև պահանջելու ոչ հավաստի տվյալների շտկում, ինչպես նաև ապօրինի ձեռք բերված կամ այլևս իրավական հիմքեր չունեցող տվյալների վերացում: Ի դեպ, ըստ ԱՏՊ օրենքի՝ տվյալները անձին պետք է տրամադրվեն 5-օրյա ժամկետում և անվճար:

Լրագրողի աշխատանքն օբյեկտիվորեն հակասում է անձնական կյանքի իրավունքին: Անձի մասին ցանկացած տեղեկության տարածում կարող է համարվել միջամտություն անձնական կյանքին: Գործնականում լրագրողները կարող են ոտնահարել մարդու անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքը մի քանի եղանակով.

1. Մարդու անձնական տվյալներ հրապարակելով, որը կարող է բարոյական վնաս հասցնել, անգամ եթե այդ ինֆորմացիան հավաստի է:
2. Անձին ներկայացնել վատ լույսի տակ, անգամ եթե տեղեկությունները հավաստի են, սակայն ներկայացվել են միայն բացասական փաստերը:
3. Ներխուժելով այն տարածքը, որը մասնավոր սեփականություն է: Ներխուժումը հաճախ ֆիզիկական բնույթ է կրում. ձայնագրիչով, լուսանկարչական ապարատով, տեսախցիկով և

այլ էլեկտրոնային սարքերով լրտեսել մարդկանց, օրինակ՝ նրանց բնակարանում կամ աշխատատեղում: Խախտումն ի հայտ է գալիս ներխուժելու պահին. այդպիսով այն կարող է չհասնել ինֆորմացիայի փաստացի հրապարակման: Գործնականում ներխուժման դեպքերի մեծ մասը չի հասնում հրապարակման: «Զանգվածային լրատվության մասին» օրենքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ կետն արգելում է գաղտնի տեւսաձայնագրումը:

ԶԼՄ-ների կողմից մարդկանց անձնական կամ ընտանեկան կյանքի վերաբերյալ տեղեկությունների լուսաբանումը պետք է համապատասխանի անձնական տվյալները մշակելու ընդհանուր սկզբունքներին, մասնավորապես՝ անձնական տվյալները արդար, ճշգրիտ, համաչափ, թափանցիկ և անվտանգ մշակելու պահանջներին:

ԱՏՊ օրենքի համաձայն, անձնական տվյալի մշակումը օրինական է, եթե.

- 1) տվյալները մշակվել են օրենքի պահանջների պահպանմամբ, և տվյալների սուբյեկտը տվել է իր համաձայնությունը,
- 2) այլ օրենքներով ուղղակիորեն նախատեսված դեպքերում,
- 3) մշակվող տվյալները ձեռք են բերվել անձնական տվյալների հանրամատչելի աղբյուրներից:

Առանց տվյալների սուբյեկտի համաձայնության, որպես կանոն, նրա անձնական տվյալները չեն կարող հրապարակվել: Տվյալների սուբյեկտի համաձայնությունը նշանակում է, որ տվյալների սուբյեկտը ազատորեն, տեղեկացված և միանշանակ հայտարարությամբ կամ հստակ գործողությամբ հավանություն է տալիս իրեն վերաբերող անձնական տվյալների մշակմանը:

Համաձայնությունը անձնական տվյալների մշակման այնպիսի տեղեկացված (ծանուցված) հավանություն է, որը տվյալների սուբյեկտն իր կամքով տալիս է գրավոր կամ բանավոր՝ այնպիսի հավաստի գործողությունների միջոցով, որոնք ակնհայտորեն կվկայեն տվյալների սուբյեկտի՝ անձնական տվյալները որոշակի նպատակով օգտագործելու համաձայնության մասին (ԱՏՊ օրենք, 9 և 10 հոդվածներ):

Անձնական տվյալները կարող են հրապարակվել նաև, երբ առկա է գերակա հանրային շահ: Օրինակ, անձնական տվյալների հրապարակումը կարող է հիմնավորվել, եթե տվյալների հրապարակումը բխում է հանրության ընդհանուր շահից: Հանրության ընդհանուր շահը գերակայում է տվյալների սուբյեկտի անձնա-

կան կյանքը հարգելու և անձնական տվյալների պաշտպանության նկատմամբ:

Նշենք, որ միայն անձնական տվյալ պարունակելու հանգամանքը չի կարող տեղեկությունը մերժելու հիմք դառնալ, այլև պետք է տվյալ տեղեկության հրապարակմամբ խախտվի մարդու անձնական կամ ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը:

Անձի մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքը և հանրային շահը

Այս երկընտրանքին ճիշտ լուծում տալու համար կարևոր է որոշել, թե արդյոք մամուլում հրապարակվող անձնական տվյալը ծառայում է հասարակության շահին, թե պարզապես բավարարում է նրա հետաքրքրասիրությունը: Վերջին պարագայում լրագրողներն առավել զգույշ պետք է լինեն մարդկանց անձնական կյանքի տվյալները հրապարակելիս, որպեսզի տուրք չտան էժանագին սենսացիային:

Մամուլի ազատությունը և մարդու անձնական կյանքի իրավունքը հավասարակշռելու առումով կարևոր երաշխիք է պարունակում «Ջանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ գաղտնի տեսաձայնագրմամբ ձեռք բերված, ինչպես նաև մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքին վերաբերող տեղեկությունների տարածումը թույլատրվում է, եթե դա անհրաժեշտ է հանրային շահերի պաշտպանության համար»:

Ինչպես նշվեց վերևում, անձնական տվյալի մշակումը օրինական է նաև այլ օրենքներով ուղղակիորեն նախատեսված դեպքերում: Փաստացի ԶԼ մասին օրենքի այս դրույթը լրագրողների համար կարող է լինել ,այլ օրենքներով ուղղակիորեն նախատեսված դեպքե, երբ անձնական տվյալի հրապարակումն օրինական կհամարվի՝ պայմանավորված հանրային շահերի պաշտպանությամբ:

Լրագրողները պետք է հրապարակեն այն անձնական տվյալները, որոնք ծառայում են հանրային շահից բխող կարևոր նպատակների համար: Որքան մեծ է հրապարակվող տեղեկությունների արժեքը հանրության համար, այնքան սահմանափակվում է անձի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի սահմանները և հակառակը: Հանրային շահը վերաբերում է այնպիսի նյութերի հրապարակմանը, որոնք հանրության մեջ օրինականորեն առաջացնում է հետաքրքրություն՝ էականորեն վերաբերում է հանրությանը կամ գրավում է նրա ուշադրությունը: Մասնավորապես՝ տեղեկությունների հրապարակումը կարող է հանրային շահ հե-

տապնդել, եթե այն վերաբերում է պետական պաշտոնի չարաշահմանը, պետական ֆինանսական միջոցների ոչ պատշաճ օգտագործմանը, հանրային առողջության պաշտպանությանը, շրջակա միջավայրի անվտանգությանը, հանցագործությունների կատարմանը և նման քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական ոլորտներին:

Մյուս կողմից, դժվար է հստակ սահմանել հանրային շահը, քանի որ կարող է որոշ իրավիճակներ դուրս մնան դրա շրջանակից կամ առաջարկվող սահմանումը լինի խիստ նեղ: Հանրային և ոչ հանրային անձանց անձնական կյանքի վերաբերյալ տեղեկությունների հրապարակման մասին որոշումը պետք է միշտ կախված լինի կոնկրետ գործի հանգամանքներից:

Հանրային գործիչներ

Հանրային շահի պաշտպանության կարևորագույն գործոնը հաշվի առնելով՝ մասնավոր կյանքի, ինչպես և մարդու պատվի, արժանապատվության գործերում պետք է տարբերակել հասարակ քաղաքացի և հանրային-պետական գործիչ հասկացությունները: Վերջիններս պետք է առավել հանդուրժող լինեն իրենց հասցեին հնչող քննադատություններին և համակերպվեն այն մտքի հետ, որ իրենց կյանքը պետք է ավելի բաց լինի մամուլի և հասարակության գննող հայացքի առաջ:

Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի 1998թ. ընդունած «Անձնական կյանքի իրավունքի մասին» 1165 բանաձևը որոշակիացնում է պետական-հանրային գործիչների անձնական կյանքի սահմանները: Բանաձևի 5-րդ կետը նշում է.

«...մարդկանց անձնական կյանքի մանրամասները ԶԼՄ-ի որոշ հատվածների համար դարձել են շահութաբեր վաճառքի առարկա: Նրանց գոհերը հիմնականում հանրային գործիչներն են, քանի որ որոշ ԶԼՄ-ի համար նրանց կյանքի մանրամասները խթան են վաճառքի համար: Միևնույն ժամանակ, հանրային գործիչները պետք է ընդունեն, որ իրենք հատուկ դիրք են գրավում հասարակության մեջ, շատ դեպքերում իրենց ընտրությամբ, որն ինքնաբերաբար հանգեցնում է հանրության կողմից իրենց անձնական կյանքի հանդեպ ունեցած ճնշման ավելացմանը»:

Բանաձևի 6-րդ կետում տրվում է «պետական գործիչ» եզրույթի սահմանումը.

«Պետական գործիչներն այն անձինք են, ովքեր զբաղեցնում են պետական պաշտոն, և/կամ օգտագործում են պետական ռեսուրսներ, ավելի ընդարձակ իմաստով, դեր են խաղում հանրությ-

յան կյանքում՝ քաղաքականության, տնտեսության, արվեստի, սպորտի, սոցիալական կամ որևէ այլ բնագավառում»:

Այնուհետև, շարունակելով 6-րդ կետի տրամաբանությունը, 9-րդ կետը նշում է.

«Պետական և հատկապես քաղաքական գործիչների մասնավոր կյանքի որոշ փաստեր, իհարկե, կարող են հետաքրքրություն ներկայացնել քաղաքացիների համար, որոնք նաև ընտրողներ են և, հետևաբար, ընթերցողներն իրավունք ունեն տեղյակ լինել այդ փաստերի մասին»:

Այսպիսով, հանրային պաշտոններ զբաղեցնողները կամ նրանք, ովքեր օգտագործում են հանրային ռեսուրսներ կամ պարզապես հանրային կյանքում (քաղաքական, տնտեսական, արվեստի, սպորտի կամ ցանկացած այլ ոլորտում) դեր են խաղում, համարվում են հանրային անձինք: Օրինակ՝ քաղաքական գործիչները, բաճրաստիճան պետական պաշտոնյաները, խոշոր բիզնեսմենները, հայտնի դերասանները, մարզիկները որպես կանոն, հանրային կյանքում դեր են խաղում:

Լրագրողները կարող են հավաքել և հրապարակել հանրային անձանց անձնական կյանքի վերաբերյալ տվյալներ միայն նրանց համաձայնությամբ: Լրագրողները չպետք է օգտագործեն մոլորեցնող մեթոդներ այդ համաձայնությունը ձեռք բերելու համար: Միաժամանակ, համաձայն կարգավորումների, լրագրողները կարող են հրապարակել հանրային անձանց անձնական տվյալները, երբ առկա է այդ տվյալները հանրությանը հասանելի դաժնելու գերակա հանրային շահ: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ քաղաքական գործիչները ավելի նվազ չափով են օգտվում անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքից: Գնահատելու համար, թե արդյոք առկա է միջամտություն անձնական կյանքին հիմնավորող գերակա հանրային շահ, պետք է պարզել, թե արդյոք տեղեկության հրապարակումը բխում է հանրային շահից, թե ոչ, ինչպես նաև հրապարկվող տեղեկությունը արդյո՞ք հանրության շրջանում կառաջացնի հետաքրքրություն և հանրային քննարկում:

ՋԼՄ-ները կարող են հանրային անձանց կողմից իրենց անձնական տվյալները ակնհայտորեն հանրամատչելի դարձրած անձնական տվյալները վերահրապարակել առանց նրանց համաձայնության: Հանրամատչելի անձնական տվյալները ներառում են նախկինում այլ լրատվամիջոցներին հանրային անձանց տրամադրած տեղեկությունները և համացանցում հրապարակված նկարները կամ հատուկ կատեգորիայի (զգայուն) անձնական տվյալները,

մասնավորապես՝ սոցցանցում օգտատիրոջ էջում հրապարակվող տվյալները, որոնք ինքն է հասանելի դարձրել հանրությանը: Եթե նույնիսկ հանրային անձի էջում հրապարակվող տեղեկությունները հասանելի են սահմանափակ թվով անձանց, լրատվամիջոցը կարող է վերահրապարակել այդ տվյալները, եթե հանրային անձը սոցիալական ցանցերում իր էջն օգտագործում է քաղաքական նպատակներով:

Անձնական տվյալները պետք է մշակվեն այն նվազագույն ծավալով, որն անհրաժեշտ է գերակա հանրային շահի համար:

Նախքան հանրային անձ դառնալը հանրային անձի կատարած իրավախախտումները ենթակա չեն հրապարակման, քանի դեռ առկա չէ դրանց հրապարակման գերակա հանրային շահ:

Հանրային գործչի ապրելակերպի վերաբերյալ տեղեկությունները կարող են հրապարակվել միայն, եթե այն հստակորեն ցույց է տալիս, որ քաղաքական գործչի հավակնությունները չեն համապատասխանում իրականությանը: Մասնավորապես, դա վերաբերում է այն դեպքերին, երբ՝

- » հանրային գործչի հանրային հայտարարությունները չեն համապատասխանում նրա հանրային գործունեությանը,
- » հանրային գործչի անձնական կամ ընտանեկան կյանքում դրսևորած վարքագիծը հակասում է նրա հանրային կարգավիճակին (հանրային գործչի ունեցած դերը հանրային կյանքում),
- » հանրային գործչի ապրելակերպը համատեղելի չէ նրա ունեցած պաշտոնական եկամուտներին կամ նա ունի գույք, որի ծագման աղբյուրը հանրային գործիչը չի կարողանում բացատրել:

Լրատվամիջոցը պետք է հանրային գործչին (կամ նրա հետ փոխկապակցված անձին) հնարավորություն ընձեռի պատասխանելու իրավախախտման մասին հայտարարություններին: Նախքան հրապարակումը հնարավորության դեպքում լրագրողը պետք է լսի այն անձին, ում վերաբերյալ տեղեկությունները պետք է հրապարակվեն, ինչպես նաև հրապարակման մեջ ներկայացվեն խնդրո առարկա անձի կարծիքը, տեսակետը իր վերաբերյալ արված պնդումների վերաբերյալ, եթե իհարկե դա չի վնասի հրապարակման բովանդակությանը:

Այստեղից բխում է մեկ այլ կարևոր հարց. արդյո՞ք լրագրողը կարող է հրապարակել հանրային գործչի անձնական տվյալները միայն նրա հանրային գործառնությունների ընթացքում իրականաց-

ված գործողությունների մասին, երբ նա հանդես է գալիս որպես հանրային գործիչ, թե՛ նաև քննարկման առարկա դարձնել այն, թե պաշտոնյան ինչպիսին է աշխատանքից հետո, և արդյոք աշխատանքից հետո պետական պաշտոնյայի գործողությունների մասին ցանկացած հրապարակում կդիտվի՞ որպես նրա անձնական կյանքին միջամտություն: Օրինակ, եթե ժողովրդի կողմից ընտրված պատգամավորը, որն օգտագործում է պետական ռեսուրսներ և աշխատավարձ ստանում հարկատուի գումարներից, նախընտրում է իր հանգիստն անցկացնել խաղատանը, լրագրողները և հասարակությունն իրավունք ունեն ՋԼՄ-ի միջոցով քննադատական հայտարարություններ անել նրա՝ որպես կառավարող վերնախավի ներկայացուցչի բարոյականության վերաբերյալ, թե՛ դա նրա անձնական գաղտնիքը կհամարվի, և հրապարակողը կենթարկվի պատասխանատվության: Կամ, օրինակ, եթե պետական պաշտոնյան սրճարան է ապօրինի կառուցել Երևանի հանրային զբոսայգում՝ ծախսելով հսկայական գումար, պետք է արդյոք լրագրողը հրապարակի այս փաստերը: Անկասկած, այո, թեև դրանք նաև բացահայտում են պաշտոնյայի անձնական կյանքի մանրամասներ, և այդ գործողությունները կատարելիս նա հանդես չի եկել որպես պաշտոնյա:

Բոլոր դեպքերում, մարդու անձնական տվյալները մշակելուց առաջ լրագրողը պետք է ունենա նրա համաձայնությունը, ինչպես նաև նրան հայտնի, թե ինչ ծավալի տվյալներ և ինչ նպատակով պետք է դրանք օգտագործվեն: Սակայն այս պահանջները ևս երբեմն կարող են հակասության մեջ մտնել լրագրողի, մասնավորապես հետաքննող լրագրողի աշխատանքի հետ: Իր աշխատանքի ընթացքում լրագրողը ստիպված է փնտրել և գտնել, թե որտեղ է վերջանում խոսքի ազատությունը և որտեղ սկսվում անձնական կյանքի իրավունքը: Լրագրողը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է փորձի հավասարակշռել այս երկու իրավունքները:

Հարկ ենք համարում կանգ առնել մարդու անձնական լուսանկարների ապօրինի օգտագործման խնդրի վրա, որը գործնականում հաճախ հանդիպող իրավախախտումներից է:

ԱՄՆ-ում անձնական կյանքի պաշտպանության առաջին դատական գործը քննվեց 1901 թվականին: Նյու Յորք նահանգի մի բնակչուի իր հայրենի քաղաքի փողոցներում զբոսնելիս հանկարծ շենքերի պատերին նկատեց իր լուսանկարը ալյուր արտադրող ընկերության գովազդային վահանակների վրա: Այս կինը ոչ հայտնի գործիչ էր, ոչ դերասանուի, պարզապես հրապուրիչ արտաքին ուներ: Կինը դիմեց ընկերությանը՝ պահանջելով հանել այդ վահա-

նակները: Վերջիններս հրաժարվեցին, և նա դիմեց դատարան՝ պահանջելով արգելել իր լուսանկարի օգտագործումն այդ գովազդային վահանակների վրա և փոխհատուցել պատճառված բարոյական վնասը՝ 15 հազար դոլար: Սկզբում հայցը բավարարվեց, սակայն հետագայում վերաքննիչ դատարանն այն բեկանեց, քանի որ, նախևառաջ, մինչ այդ չէր եղել որևէ նախադեպ, որի վրա կարողանար հենվել դատարանը, և երկրորդ, չկար նաև օրենք, որի հիման վրա դատարանը որոշում կայացներ և նախադեպ ստեղծեր: Օրենսդրորեն ամրագրված չէր մարդու իրավունքը սեփական լուսանկարի նկատմամբ: Վերաքննիչ դատարանը մերժելով հայցը՝ միաժամանակ դիմեց Նյու Յորք նահանգի օրենսդիր մարմնին՝ ուշադրություն հրավիրելով օրենքի բացակայության փաստի վրա: Եվ ահա այս նահանգում էլ 1903 թվականին ընդունվեց ԱՄՆ-ում առաջին օրենքը մասնավոր կյանքի պաշտպանության մասին: Օրենքով արգելվեց առանց անձի թույլտվության նրա լուսանկարի, անվան, պատկերի օգտագործումը կոմերցիոն նպատակներով: Ինչպես նաև մասնավոր կյանք ներխուժելը համարվեց իրավախախտում:

Հետաքրքիր դատական գործ քննվեց 2002 թվականի փետրվարի 14-ին Մեծ Բրիտանիայում: Բրիտանացի հայտնի հեռուստալրագրողներից մեկն ընկերների հետ զվարճանալուց հետո երեկոն ավարտեց հասարակաց տանը: Նրան սպասարկող հասարակաց տան աշխատակիցը լուսանկարեց լրագրողին հարբած և կիսամերկ վիճակում: Աղջիկը հաջորդ օրը լուսանկարները կից նյութով առաջարկում է տեղական թերթերից մեկին: Հրապարակելուց առաջ թերթը դիմում է հեռուստալրագրողին՝ պարզելու նրա վերաբերմունքը: Վերջինս դիմում է դատարան՝ հրապարակման վրա նախնական արգելք դնելու պահանջով՝ հիմնավորելով, որ խախտվել է իր մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքը: Գերագույն դատարանը բավարարեց հայցվորի պահանջը՝ չհրապարակել լուսանկարը, սակայն թույլատրեց հրապարակել աղջկա նյութը: Այս դեպքում իրար էին բախվել երկու հիմնարար իրավունքներ՝ ԶԼՄ-ի խոսքի ազատության իրավունքը և աղջկա՝ մամուլում լուսաբանման արժանի տեղեկատվություն տարածելու իրավունքը՝ մի կողմից և անձի մասնավոր կյանք ունենալու իրավունքը՝ մյուս կողմից: Դատարանը որոշեց, որ հեռուստալրագրողի՝ հասարակաց տուն այցելության մանրամասների հրապարակումը չպետք է արգելել վերը նշված կարևոր իրավունքների պաշտպանության նպատակով, սակայն դատարանը որոշեց, որ ամենևին անհրաժեշտ չէ հրապարակել լրագրողի ինտիմ կյանքի մանրամասները

պատկերող լուսանկարները, որոնք արվել են առանց նրա համաձայնության, ինչպես նաև դրանցում չկա հասարակական շահ: Իհարկե, մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքը տարածվում է մարդու սեքսուալ հարաբերությունների վրա, սակայն դատարանը միաժամանակ նշեց, որ այն չի տարածվում «ցանկացած» ֆիզիկական մերձեցման վրա: Տվյալ դեպքում սեքսուալ հարաբերությունները դժվար թե հնարավոր է հասկանալ բառի ավանդական իմաստով: Բացի այդ, «հասարակաց տունը» չի համարվում «մասնավոր տարածք»: Այդ իսկ պատճառով պոռնկուհու և նրա ծառայություններից օգտվող հեռուստալրագրողի հարաբերությունները կոնֆիդենցիալ չէին:

Մեկ այլ՝ Կրոնե Վերլագս Ընկ. ընդդեմ Ավստրիայի գործում վիճարկվում էր բարձրաստիճան պաշտոնյայի՝ պարոն Պոշի լուսանկարը հոդվածի հետ միասին առանց նրա համաձայնության թերթում տպագրելու փաստը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն այս գործում որոշում կայացնելով հոգուտ դիմող լրագրողական կազմակերպության՝ ընդունել է այն փաստը, որ առաջին հերթին տպված հոդվածը չի վերաբերում պարոն Պոշի անձնական կյանքին, որտեղ Կրոնե Վերլագս ընկերության լրագրողը հարցեր էր հնչեցրել պարոն Պոշի ֆինանսական աղբյուրների մասին, մեղադրելով նրան ավստրիական օրենքով արգելված եկամուտներ ունենալու մեջ, քանի որ պարոն Պոշը, որն Ավստրիայի Խորհրդարանի, ինչպես նաև Եվրոպական Պառլամենտի անդամ էր, աշխատավարձ էր ստանում նաև ավստրիական համալսարաններից մեկից՝ դասախոսությունների համար, որն արգելված էր Ավստրիայի օրենքներով: Հետևաբար. «Հանրությանը նմանատիպ տեղեկություններ հաղորդելը մամուլի հիմնական գործառնություններից է, և այս համատեքստում քաղաքական գործիչը պետք է հանդուրժի իր լուսանկարի հրապարակումը»:

Այնուհետև, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշում է. «...այնքան էլ կարևոր չէ, թե տվյալ անձն իրականում որքանով է հայտնի հանրությանը: Կարևորն այն է, որ այդ մարդն արդեն մտած լինի հանրային «բեմահարթակ» և պատրաստ լինի կրել դրա հետևանքները: Այստեղ խոսքը գնում է գործող քաղաքական հանրահայտ գործչի մասին, որը մասնակցում է հանրային քննարկմանը», ինչպես նաև «հրապարակված լուսանկարը չի բացահայտել պարոն Պոշի անձնական կյանքի որևիցե դրվագ»: Բացի այդ՝ «նրա նկարը կարելի էր տեսնել այլ ԶԼՄ-ի միջոցով, օրինակ՝ Եվրոպական պառլամենտի ինտերնետային էջում»:

Երեխաների անձնական տվյալների մշակման առանձնահատկությունները

Լրագրողները հատուկ խնամքով պետք է վերաբերվեն երեխաների անձնական տվյալներին (երեխա՝ մինչև 18 տարեկան ցանկացած անձ): 2016թ. փետրվարին երկու անչափահաս երեխա ինքնասպանության փորձ էին կատարել Երևանի գիշերօթիկ դպրոցներից մեկում: Երեխաների լուսանկարները հրապարակվել էին առցանց մամուլում՝ հանրայնացնելով երեխաների լուսանկարները, անուն ազգանունները և դեպքի վայրը: Ու թեև կարճ ժամանակ անց սկզբնաղբյուրից հեռացվել էին լուսանկարներն ու անուն ազգանունները, սակայն համացանցում դրանք հիմա էլ առկա են: Համացանցում հայտնված և որոնողական համակարգերի միջոցով մշտապես հասանելի այդ տեղեկատվությունը հակասում է երեխայի լավագույն շահին՝ կարող է խիստ բացասական ազդեցություն ունենալ երեխաների կյանքի հետագա զարգացման վրա:

ՀՀ ԱՆ Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալությունն այդ դեպքի առիթով հրապարակեց իր դիրքորոշումը՝ մամուլին խորհուրդ տալով երեխաների անձնական տվյալներ հրապարակելիս ցուցաբերել հատուկ զգուշավորություն չվաստելու համար՝ օգտագործելով անձնական տվյալներն ապանձնավորելու միջոցներ (փոխել երեխայի անունը, օգտագործել միայն անվան առաջին տառերը, փակել լուսանկարում երեխայի դեմքը և այլն), երեխաների անձնական տվյալները հրապարակել միայն այն բացառիկ դեպքերում, երբ հրապարակումը խիստ կարևոր է երեխայի լավագույն շահը պաշտպանելու համար և ապանձնավորված կերպով հնարավոր չէ հասնել այդ նպատակին: Եվ վերջապես Գործակալությունը կոչ արեց բոլոր այն լրատվամիջոցներին, որոնք հրապարակել էին երեխաների անձնական տվյալները (այդ թվում՝ լուսանկարներ), անհապաղ ապանձնավորել (անհնարինության դեպքում՝ հեռացնել) դրանք՝ ընթերցողներին բացատրելով նման քայլի պատճառները:

Երեխաների անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքն առաջնահերթ ուշադրության է արժանի, քանի որ երեխաներն առավել խոցելի են: Երեխան, որը չունի ֆիզիկական և հոգեբանական հասունության բավարար մակարդակ, ի տարբերություն չափահաս անձանց, ավելի շատ պաշտպանության կարիք ունի: Դա նշանակում է, որ երեխայի ոչ հասուն լինելը, որը նրան դարձնում է խոցելի, պետք է փոխհատուցվի համարժեք պաշտպանությամբ և հոգատարությամբ: Երեխայի լավագույն շահի սկզբունքը

պահանջում է, որ երեխայի անձնական կյանքը հնարավորինս լավ պաշտպանված լինի՝ այդ առումով հատկապես կարևորելով երեխայի անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքը: Սակայն, երբեմն երեխայի լավագույն շահը և նրա անձնական կյանքը հարգելու իրավունքը կարող են միմյանց հակադրվել: Այս դեպքում առաջնային է համարվում երեխայի լավագույն շահը:

Երեխայի անձնական տվյալների մշակումը (հավաքում, պահպանում, հրապարակում) իրականացվում է միայն երեխայի ծնողների կամ այլ օրինական ներկայացուցիչների համաձայնությամբ: 16 տարին լրացած լինելու դեպքում երեխայի անձնական տվյալները կարող են հրապարակվել նրա համաձայնությամբ: Առանց համաձայնության ԶԼՄ-ները կարող են հրապարակել երեխայի անձնական տվյալները, եթե վերջինս հանրային անձ է (օրինակ՝ հայտնի մարզիկ կամ երգիչ է) և հրապարակվող տեղեկությունները վերաբերում են նրա հանրային գործունեությանը կամ տեղեկությունների հրապարակումը պայմանավորված է գերակա հանրային շահով կամ անհրաժեշտ է երեխայի լավագույն շահի պաշտպանության համար: Երեխայի լավագույն շահի սկզբունքի էությունն է ապահովել երեխայի ֆիզիկական, հոգեբանական և բարոյական առողջ զարգացումը, այլ կերպ ասած՝ նպաստել երեխայի անհատականության բնականոն զարգացմանը:

Երեխայի խոսքերը և մեկնաբանությունները վկայակոչելիս լրագրողները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն երեխայի հասունությանը, քանի որ վերջինս կարող է բավարար չափով չգիտակցել իր խոսքերի ազդեցությունը: ԶԼՄ-ները էթիկական պատասխանատվություն են կրում երեխային վնաս պատճառելու դեպքում:

Երբ ԶԼՄ-ները երեխայի վերաբերյալ տեղեկություններ են հրապարակում, որոնք վերաբերում են նրա անօգնական վիճակին, օրինակ նրա սոցիալապես անապահով լինելու կամ ծանր հիվանդությամբ տառապելու վերաբերյալ, երեխայի ծնողների կամ այլ օրինական ներկայացուցիչների համաձայնությունը տվյալ դեպքում բավարար չէ նման տեղեկությունների հրապարակումը հիմնավորելու համար: Նման իրավիճակներում ԶԼՄ-ները պետք է հաշվի առնեն երեխայի անօգնական վիճակի վերաբերյալ տեղեկության հրապարակմամբ երեխայի լավագույն շահին վնաս հասցնելու հնարավորությունը և գերակա հանրային շահի առկայությունը:

Այսպիսով, զանգվածային լրատվության միջոցները առանց երեխայի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի համաձայնության

երեխաների անձնական տվյալները կարող են հրապարակել միայն այն բացառիկ դեպքերում, երբ հրապարակումը խիստ կարևոր է երեխայի լավագույն շահը պաշտպանելու համար և ապանձնավորված կերպով հնարավոր չէ հասնել այդ նպատակին: Օրինակ, երեխան կորել է, և նրան գտնելու նպատակով լրատվության միջոցներով նրա անուն, ազգանունը, բնակության վայրը և լուսանկարը տարածելը օրինաչափ է, քանի որ խնդրո առարկա է երեխայի կյանքի և առողջության անձեռնմխելիությունը:

Պատասխանատվություն անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքը խախտելու համար

Անձնական տվյալների պաշտպանության կանոնների խախտումը հանգեցնում է ինչպես վարչական, այնպես էլ քրեական պատասխանատվության: Անձնական տվյալների պաշտպանությունը ՀՀ-ում իրականացնում է լիազոր մարմինը՝ ՀՀ ԱՆ Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալությունը: Այն ունի 16 խումբ լիազորություններ, օրինակ.

- » ստուգում է անձնական տվյալների մշակման համապատասխանությունը օրենքի պահանջներին.
- » կիրառում է վարչական պատասխանատվության միջոցներ.
- » պահանջում է արգելափակել, կասեցնել կամ դադարեցնել օրենքի պահանջները խախտող անձնական տվյալների մշակումը.
- » մշակողից պահանջում է անձնական տվյալների ուղղում, փոփոխում, ուղեփակում կամ ոչնչացում.
- » ամբողջությամբ կամ մասամբ արգելում է անձնական տվյալների մշակումը.
- » ապահովում է տվյալների սուրյեկտի իրավունքների պաշտպանությունը.
- » քննում է անձնական տվյալների մշակմանը վերաբերող հարցերով ֆիզիկական անձանց դիմումները և իր լիազորությունների սահմաններում ընդունում որոշումներ:

ԱՏԳԳ-ն իր լիազորություններն իրականացնում է 2 եղանակով՝ անձի դիմումի հիման վրա և սեփական նախաձեռնությամբ: Եթե տվյալների սուրյեկտը համարում է, որ իր անձնական տվյալների մշակումն իրականացվում է օրենքի պահանջների

խախտմամբ, ապա նա իրավունք ունի մշակողի գործողությունները կամ անգործությունը կամ որոշումները բողոքարկել անձնական տվյալների պաշտպանության լիազոր մարմին (ԱՏՊ օրենք, հոդված 17): Գործակալությունն իր նախաձեռնությամբ ստուգում է անձնական տվյալների մշակման համապատասխանությունը օրենքի պահանջներին (ԱՏՊ օրենք, հոդված 24, կետ 3):

ԱՏՊ գործակալությունը վարչական վարության շրջանակում գտնելով, որ տեղի է ունեցել անձի անձնական տվյալների ապօրինի մշակում, կիրառում է վարչական պատասխանատվության միջոցներ: Դրանք սահմանվում են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 189.17 հոդվածով, որի համաձայն՝ ԱՏՊ օրենքը խախտելն առաջացնում է վարչական պատասխանատվություն՝ տարբեր խախտումների համար սահմանելով 50-ից 500 հազար դրամ տուգանք: Պատասխանատվություն է սահմանվում անձնական տվյալները հավաքելու, ձայնագրելու և մշակմանն ուղղված այլ գործողություններ անելու՝ օրենքով սահմանված կարգը խախտելու դեպքում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից մինչև հինգհարյուրապատիկի չափով:

Անձնական տվյալները մշակելու ընթացքում գաղտնագրման միջոցներ չօգտագործելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկի չափով:

Տեղեկատվական համակարգերում անձնական տվյալները մշակելու անվտանգությունն ապահովելուն ներկայացվող պահանջները, կենսաչափական անձնական տվյալների նյութական կրիչներին և տեղեկատվական համակարգերից դուրս այդ անձնական տվյալները պահպանելու տեխնոլոգիաներին ներկայացվող պահանջները խախտելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից մինչև երկուհարյուրապատիկի չափով:

Այս արարքները կատարած անձն ազատվում է վարչական պատասխանատվությունից, եթե լիազոր մարմնի որոշմամբ սահմանված ժամկետում կամ մինչև վարչական պատասխանատվության ենթարկվելու վերաբերյալ որոշում կայացնելը նա վերացրել է իր թույլ տված խախտումը և լիազոր մարմին է ներկայացրել ապացույցներ այդ մասին:

ՀՀ Քրեական օրենսգրքի մի շարք հոդվածներով նախատեսվում է քրեական պատասխանատվություն անձի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքը ոտնահարելու համար: Մասնավորապես, օրենսգրքի 144 հոդվածը քրեական պատասխանատվությո-

յուն է նախատեսում հետևյալ հանցագործությունների դեպքում. «Անձնական կամ ընտանեկան կյանքի մասին տեղեկություններ ապօրինի հավաքելը, պահելը, օգտագործելը կամ տարածելը առանց մարդու համաձայնության հրապարակային ելույթներով, հրապարակայնորեն ցուցադրվող ստեղծագործություններով կամ լրատվության միջոցներով այդպիսի տեղեկություններ տարածելը, եթե դրանք նախատեսված չեն օրենքով, պատժվում է տուգանքով նվազագույն աշխատավարձի 200-ապատիկից 500-ապատիկի չափով, կամ կալանքով 1-2 ամիս ժամկետով»:

145-րդ հոդվածն արգելում է բժշկական գաղտնիք փոխանցելը: Հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է.

Բժշկական գաղտնիք պարունակող տվյալները, օրենքով նախատեսված անձնական տվյալներ մշակողի կողմից առանց անձի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի գրավոր համաձայնության, օրենքով չնախատեսված դեպքերում զանգվածային լրատվության միջոցներով հրապարակելը կամ տեղեկատվական հաղորդակցման ցանցերում տեղադրելը՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի չորսհարյուրապատիկից յոթհարյուրապատիկի չափով, կամ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով, կամ կալանքով՝ երկուսից երեք ամիս ժամկետով:

Տեղեկություններն ապօրինի հավաքելու տակ պետք է հասկանալ նաև առանց մարդու համաձայնության նրա նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիքը խախտելը, ինչպես նաև դրանք հրապարակելու նպատակով հավաքելը: ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 146 հոդվածը նշում է.

«Անձի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական կամ այլ հաղորդումների գաղտնիությունը խախտելը՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկից հարյուրապատիկի չափով:

147-րդ հոդվածն արգելում է բնակարանի անձեռնմխելիությունը խախտելը՝ մարդու կամքին հակառակ նրա բնակարան ապօրինի մուտք գործելը պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկից հարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով:

Կարևոր է այն, որ նոր տեխնոլոգիաների ի հայտ գալուն զուգահեռ այս խնդիրը ավանդական շրջանակներից դուրս է գալիս՝ մասնավորապես ազատ մասնագիտությունների տեր անձանց

պարագայում: Օրինակ՝ ինտերնետը ազատ լրագրողին (freelancer) հնարավորություն է տալիս աշխատել իր բնակարանում: Այս դեպքում հարց է ծագում՝ եթե ոստիկանությունը ցանկանում է խուզարկել նրա «աշխատատեղը» (տվյալ դեպքում՝ բնակարանը), կարո՞ղ է արդյոք լրագրողը պաշտպանվել անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքով:

Որդեգրման գաղտնիքի հրապարակումը որդեգրողի կամքին հակառակ արգելվում է ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 169 հոդվածով և պատժվում տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի առավելագույնը երկուհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով կամ առանց դրա:

Նշենք, որ անձնական կյանքի ոտնձգությանն առնչվող դատավարություններում ճշմարտությունը բավարար չէ լրագրողի պաշտպանության համար: Այնուամենայնիվ, անձնական կյանքի ոտնձգության համար դատի տրված լրագրողները կարող են իրենց պաշտպանել՝ ապացուցելով, որ նյութը արժեքավոր է և բխում է հանրային շահից կամ, հայցվորը նախապես տվել է իր համաձայնությունը անձնական տվյալը հրապարակելու համար: «Ջանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ «գաղտնի տեսաձայնագրմամբ ձեռք բերված, ինչպես նաև մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքին վերաբերող տեղեկությունների տարածումը թույլատրվում է, եթե դա անհրաժեշտ է հանրային շահերի պաշտպանության համար»: Այսինքն, եթե նյութն արժեքավոր է և պաշտպանում է հանրային կարևոր շահ, ապա սա կարող է լավ պաշտպանություն լինել լրագրողների համար:

Դատարանները չեն կարող պատասխանատվության ենթարկել լրագրողներին, եթե նրանք ճշմարտությունն են հաղորդել, որը ծառայում է հանրության կենսական շահին: Այսպիսով, սովորաբար լրագրողները ազատ են հրապարակել մարդկանց մասին անձնական տվյալներ, եթե կարողանան հետազայում ապացուցել, որ նյութը կարևոր է հասարակության համար: Լրագրողները նաև ազատ են հրապարակել պետական պաշտոնյաների և հասարակական դեմքերի անուններ և լուսանկարներ, նույնիսկ քննարկել նրանց անձնական կյանքերը: Մասնավոր քաղաքացիները, որոնք հայտնվել են հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող իրադարձություններում, անկախ նրանից՝ ցանկանում են, թե՛ ոչ, որոշակիորեն զրկվում են անձնական կյանքից:

Նշենք նաև, որ մարդու անձնական կյանքի ուսնագության գործերում կարևոր չէ այն, թե մարդու մասին տարածված տեղեկությունները համապատասխանում են իրականությանը, թե ոչ: Կարևոր չէ նաև, թե արդյոք դրանք արատավորում են մարդու պատիվն ու արժանապատվությունը, թե ոչ: Կարևոր է միայն այն, թե այդ տեղեկությունների հրապարակմամբ տեղի ունեցել է անձնական կյանքի ներխուժում:

Վերջապես, մարդիկ, որոնք նախապես տվել են իրենց համաձայնությունը իրենց անձնական կյանքի մանրամասներ հրապարակելու համար, հետագայում չեն կարող դատի տալ լրագրողին այդ հիմքով: Այնուամենայնիվ, լրատվամիջոցի համար դժվար է լինում ձեռք բերել անձի համաձայնությունը կամ ապացուցել, որ նախապես նա տվել է իր համաձայնությունը:



ՀԱՐՑԵՐ ԼՍԱՐԱՆԻՆ

1. Ի՞նչ է ներառում անձի մասնավոր կյանքը:
2. Որո՞նք են մարդու անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի սահմանադրական երաշխիքները:
3. Հանրային և պետական գործիչների և մասնավոր անձանց անձնական կյանքի սահմանները որոշակիացրե՞ք կոնկրետ օրինակներով:
4. Ինչպե՞ս կարող է լրագրողը մարդկանց անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքը խախտել: Ի՞նչ միջոցներով կարող են մարդիկ պաշտպանել իրենց իրավունքը:
5. Ներկայացնել խոսքի ազատության և մասնավոր կյանքի իրավունքների բախման գործնական և տեսական օրինակներ: Վերլուծել յուրաքանչյուր իրավիճակ՝ հաշվի առնելով հանրային շահը:



This image shows a single sheet of white paper with horizontal orange ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no vertical margin lines or other markings present. The paper appears to be a standard sheet of notebook paper.



ՄԱՐԴՈՒ ՊԱՏՎԻ ԵՎ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Երաշխավորելով խոսքի ազատությունը՝ միջազգային իրավունքի նորմերը միաժամանակ նշում են, որ այս ազատությունը բացարձակ չէ և կարող է սահմանափակվել մարդու պատվի արժանապատվության պաշտպանության նպատակով: Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի 19-րդ հոդվածը, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը սահմանում են, որ խոսքի ազատությունը ենթակա է սահմանափակման այլոց իրավունքներն ու հեղինակությունը հարգելու նպատակով:

ՀՀ-ում մարդու արժանապատվությունը հռչակվում է որպես բարձրագույն արժեք և մարդու իրավունքների հիմք, որի երաշխավորը պետությունն է: Պատահական չէ, որ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները սահմանող 2-րդ գլուխը բացվում է հենց մարդու արժանապատվությունը ամրագրող 23-րդ հոդվածով. «Մարդու արժանապատվությունն անխախտելի է»: Սահմանադրության 3-րդ հոդվածը սահմանում է, որ մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմքն է:

Մինչ 2010 թվականը ՀՀ-ում գործում էր պատվի և արժանապատվության պաշտպանության քաղաքացիաիրավական և քրեաիրավական ընթացակարգ: 2010 թվականի բարեփոխումների շնորհիվ ՀՀ-ում վերացվեց այս ոլորտում քրեական պատասխանատվությունը, և սահմանվեցին միայն քաղաքացիական պատասխանատվության նորմեր:

Որպես անձի պատվի և արժանապատվության պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի ապահովման երաշխիք՝ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «1. Անձի պատիվը, արժանապատվությունը, գործարար համբավը ենթակա են պաշտպանության այլ անձի կողմից հրապարակայնորեն արտահայտված վիրավորանքից և զրպարտությունից՝ սույն օրենսգրքով և այլ օրենքներով սահմանված դեպքերում ու կարգով»:

Վիրավորանքը և զրպարտությունը տարբեր հասկացություններ են: Զրպարտությունը, որպես կանոն, անձին որևէ անօրինական գործողության կատարման մեջ մեղադրող հայտարարություն է (օրինակ՝ պաշտոնյան կաշառք է վերցրել), իսկ վիրավորանքը պիտակ է, որևէ անձի սուբյեկտիվ գնահատականը մեկ այլ անձի մասին (օրինակ՝ պաշտոնյան «ջերկիր» է): Սակայն, որոշ դեպքերում դժվար է այս երկու հասկացությունները միմյանցից զանազանել:

Վիրավորանք

Քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վիրավորանքը խոսքի, պատկերի, ձայնի, նշանի կամ այլ միջոցով պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը արատավորելու նպատակով կատարված հրապարակային արտահայտությունն է:

Ինչպես երևում է սահմանումից, վիրավորանքը կարող է դրսևորվել խոսքով՝ ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր, պատկերների միջոցով (նկարներ, տարածական պատկերներ), ձայնի (ինչպես բանավոր խոսք, այնպես էլ տարբեր հնչերանգների կիրառումը), նշանների միջոցով (ժեստիկուլյացիաներ, խորհրդանիշեր): Ինչպես նշում է Վճռաբեկ դատարանը, վիրավորանքը կարող է արտահայտվել ցանկացած այլ միջոցի օգտագործմամբ, որը ներառված չէ վերոնշյալ թվարկման մեջ:

Այսպիսով, համաձայն սահմանման՝ վիրավորանքի դեպքում առկա պետք է լինի երեք նախապայման միաժամանակ:

- 1) արտահայտությունը պետք է կատարված լինի հրապարակային եղանակով,
- 2) արտահայտությունը պետք է լինի անձի պատիվը, արժանապատվությունը և գործարար համբավը արատավորող,
- 3) արտահայտությունը պետք է կատարված լինի անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը արատավորելու նպատակով:

Այսպիսով, վիրավորանքի առաջին նախապայմանն այն է, որ արտահայտությունը պետք է արված լինի հրապարակային եղանակով: Հրապարակային է այն արտահայտությունը, որը կատարվել է առնվազն երրորդ անձի ներկայությամբ, իսկ եթե հայտարարությունը կատարվել է ռադիոյի, հեռուստատեսության, համացանցի և կապի ու լրատվության այլ միջոցներով, ապա երրորդ անձին հաղորդակից դարձնելով: Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/2293/02/10 գործով որոշումը:

Այսինքն, անհրաժեշտ է, որպեսզի երրորդ անձը կամ ներկա լինի հայտարարության կատարման պահին, կամ հայտարարության կատարման պահին հաղորդակից դարձվի այդ հայտարարությանը: Ընդ որում, կարևոր է հաշվի առնել ժամանակի տիրություն երրորդ անձի առկայությունը՝ երրորդ անձը պետք է հաղորդակից դարձած լինի հայտարարությանը այն կատարելու պահին, և ոչ՝ դրանից հետո:

«Մեկ երրորդ անձ» չափանիշը կիրառելի է նաև համացանցի նկատմամբ: Հետևաբար, համացանցում տեղադրված հայտարարությունը կամ սոցիալական ցանցում տեղադրված ստատուսը հրապարակային հայտարարություն է, եթե առնվազն երրորդ անձ հաղորդակից է դարձվում այդ հայտարարությանը: Թիվ ԵԱԴԴ/0074/02/12 քաղաքացիական գործով վճռում Աջափնյակ և Դավիթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը ներմուծել է «հասանելի է բոլորին» եզրույթը, ըստ որի՝ սոցիալական ցանցերում բոլորին հասանելի եղանակով տեղադրված հայտարարությունը հրապարակային հայտարարություն է:

Վիրավորանքի դեպքում երկրորդ նախապայմանն այն է, որ պետք է արտահայտությունն ունենա արատավորող բնույթ:

Այսպիսով, վիրավորանքի էությունն այն է, որ անձը մեկ այլ անձի տալիս է այնպիսի բացասական գնահատական, կպցնում է այնպիսի պիտակ, որը նսեմացնում է նրա պատիվն ու արժանապատվությունը: Վիրավորանք հասցնողի դիտավորությունն է հասարակության աչքում նսեմացնել անձի հեղինակությունը:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի մեկնաբանության ներկայացված թիվ ԱՎԴ/0179/02/13 գործով որոշման համաձայն՝ արատավորող արտահայտությունն այն արտահայտությունն է, որը հասարակության անդամների գնահատմամբ նսեմացնում է անձի արժանիքները հանրության շրջանում, նրան ենթարկում է ծաղրուծանակի, ունակ է անձին վերածել ատելության կամ արհամարհանքի առարկայի կամ ստիպում է ամաչել անձին կամ այլ մարդկանց

խուսափել տվյալ անձից: Յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը հիմքում ընդունում է այն, թե արդյոք տարածված արտահայտությունը հասարակության մեջ ընկալվում են որպես արատավորող, դատապարտելի:

Մյուս կողմից, սակայն, խոսքի և արտահայտվելու ազատության իրավունքը պարտադրում է նկատի ունենալ մի կարևոր հանգամանք ևս. եթե հրապարակվածը պարզապես լրագրողի կարծիքն է և կոնկրետ մեղադրանք չի պարունակում, ինչպես, օրինակ՝ վատ դատավոր, թույլ դասախոս բառակապակցությունները, դատարանը դրանք արատավորող չի ճանաչի:

Վիրավորանքի երրորդ նախապայմանն այն է, որ արտահայտությունը պետք է կատարված լինի անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավն արատավորելու նպատակով:

Այսինքն անձը պետք է գործած լինի մեկ այլ անձի հասարակության աչքում նսեմացնելու, պատիվն ու արժանապատվությունն արատավորելու դիտավորությամբ: Անձը պետք է տվյալ դեպքում ոչ միայն գիտակցի, որ իր կատարած գործողությունները ոտնահարում են ուրիշի հեղինակությունը, այլև ցանկանա ոտնահարել, ստորացնել:

Դիտավորության առկայությունը հիմնավորվում է միայն փաստերով՝ առաջին հերթին անձի կոնկրետ գործողություններով կամ հայտարարություններով, որոնք նախորդել կամ հաջորդել են վիճահարույց հրապարակմանը:

Նշենք նաև, որ վիրավորանքը կարող է արտահայտվել ոչ միայն տպագիր եղանակով, այլև գործողությամբ, օրինակ՝ ապտակով, տարբեր ժեստերով և այլն:

Քաղաքացիական օրենսգրքի իմաստով՝ հրապարակային արտահայտությունը տվյալ իրավիճակում և իր բովանդակությամբ կարող է չհամարվել վիրավորանք, եթե այն հիմնված է ստույգ փաստերի վրա (բացառությամբ բնական արատների) կամ պայմանավորված է գերակա հանրային շահով:

Զրպարտություն

Զրպարտությունը անձի վերաբերյալ այնպիսի փաստացի տվյալներ (statement of fact) հրապարակային ներկայացնելն է, որոնք չեն համապատասխանում իրականությանը և արատավորում են նրա պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է ցույց տալ չորս նախապայմանների միաժամանակ առկայությունը, որպեսզի արտահայտությունը համարվի զրպարտող: Այդ նախապայմաններն են.

- 1) հայտարարությունը պետք է լինի փաստի մասին (փաստացի տվյալներ),
- 2) հայտարարությունը պետք է ներկայացված լինի հրապարակային եղանակով,
- 3) հայտարարությունը պետք է չհամապատասխանի իրականությանը,
- 4) հայտարարությունը պետք է լինի անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավն արատավորող:

Զրպարտության համար նախ անհրաժեշտ է, որ հայտարարությունը լինի փաստի մասին, ինչպես նաև լինի արատավորող և չհամապատասխանի իրականությանը:

Այսպիսով, պայմաններից մեկն այն է, որ տարածված արտահայտություններն անպայման պետք է վերաբերեն փաստերին և չլինեն դատողություններ, կարծիք: «Փաստացի տվյալը» մեկնաբանվում է որպես կոնկրետ, հստակ տեղեկություններ որոշակի գործողության կամ անգործության վերաբերյալ: Ընդ որում, այդ տեղեկությունները չպետք է լինեն վերացական, այլ կոնկրետ: Այսպիսով, անձը մեկ ուրիշին մեղադրում է կոնկրետ փաստ, արարք կամ արարքներ կատարելու մեջ: Օրինակ՝ նախարարը կաշառք է վերցրել, վատնել է հանրային միջոցները և այլն: Ընդ որում՝ անհրաժեշտ է, որ այդ փաստերը կամ արարքները, որոնցում մեղադրվում է տուժողը, լինեն արատավորող:

1999թ. Դալբանի գործով Եվրոպական դատարանը որոշել է, որ մամուլը պարտավոր է տեղեկություններ և գաղափարներ հաղորդել հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող խնդիրների վերաբերյալ, և մերժել է այն գաղափարը, թե մամուլը չպետք է տեսակետներ արտահայտի, քանի դեռ չի կարող ապացուցել դրանց ճշմարտացիությունը: Պատվի, արժանապատվության գործեր քննելիս դատարանը պետք է փաստերը տարբերակի գնահատական-դատողություններից, վերջիններս ենթակա չեն ապացուցման:

2001 թվականի փետրվարի 27-ին «Երուսաղեմն ընդդեմ Ավստրիայի» գործով դատարանը որոշեց, որ գնահատող դատողությունների հավաստիությունն ապացուցելու պահանջն անհնար է կատարել, և որ այն ուտահարում է կարծիք արտահայտելու ազատությունը՝ Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքը: Սակայն մյուս կողմից՝ գնահատող դատողությունը պետք է համոզիչ և փաստացի հիմքեր ունենա:

«Գնահատող դատողություն» իր էությանը կարծիք է, ենթադրություն, որևէ իրի կամ երևույթի տրված սուբյեկտիվ գնահատական: Գնահատողական դատողությունը ենթակա չէ ապացուցման: Դատարանը չի կարող դատավարության կողմի համար սահմանել գնահատողական դատողության ապացուցման բեռ: Նման պահանջը կլինի անիրավաչափ:

Մյուս կողմից սակայն գնահատողական դատողության միջոցով կարծիք հայտնելու ազատությունը բացարձակ չէ: Անհրաժեշտ է ցույց տալ, որ գնահատողական դատողության հիմքում ընկած են որոշ փաստական հիմքեր

Գնահատողական դատողությունը պաշտպանվում է Սահմանադրության 42 հոդվածով («Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք»): Գնահատողական դատողությունը, որպես կանոն, չի մտնում «գրպարտություն» հասկացության մեջ, քանի որ վերջինս տարածվում է միայն փաստի մասին հայտարարությունների վրա: Հետևաբար, գնահատողական դատողության վրա տարածվում է միայն «վիրավորանք» հասկացությունը:

Զրպարտության դեպքում մյուս նախապայմանն էլ իրականությանը չհամապատասխանելու հանգամանքն է: Ըստ Վճռաբեկ դատարանի՝ այդպիսին են սուտ, անհիմն կամ ոչ հավաստի տեղեկությունները: Փաստերի իրականությանը համապատասխանելու ապացուցման բեռը կրում է պատասխանող լրատվամիջոցը: Այն փոխանցվում է հայցվորին, եթե ապացուցման պարտականությունը պատասխանողից պահանջում է ոչ ողջամիտ գործողություններ կամ ջանքեր, մինչդեռ հայցվորը տիրապետում է անհրաժեշտ ապացույցներին (1087.1 հոդված, 4-րդ մաս):

Լրագրողը ենթակա չէ պատասխանատվության, եթե տարածված տեղեկությունները համապատասխանում են իրականությանը, նույնիսկ եթե դրանք ունեն արատավորող բնույթ: Անձն ազատվում է պատասխանատվությունից նաև այն դեպքում, եթե տեղեկություններն արատավորող չեն, բայց նաև չեն համապատասխանում իրականությանը:

Միջազգային չափանիշները սահմանում են, որ փաստերի՝ իրականությանը համապատասխանելու ապացուցման բեռը պետք է դրվի ոչ թե լրատվամիջոցի, այլ հայցվոր կողմի վրա: Արտիկլ 19 միջազգային կազմակերպության «Սահմանել գրպարտությունը» հրապարակման 7-րդ սկզբունքում նշվում է, որ հանրային նշանակության խնդիրների դեպքում հայցվորը պետք է կրի տեղեկությունների կեղծ լինելը ապացուցելու բեռը: Լայնորեն ընդունված է, որ որոշակի հանգամանքներում նույնիսկ կեղծ, արատավորող տեղեկությունները պետք է պաշտպանված լինեն հատկապես մամուլի դեպքում, որի պարտքն է ծառայել հասարակական նշանակության խնդիրներին հասարակության տեղյակ լինելու իրավունքին: Եվրոպական դատարանը 1999 թվականի մայիսին «Բլադեթ Տրոմգո և Սթենսասան ընդդեմ Նորվեգիայի» գործով կայացրած որոշմամբ լրագրողի առաջ դնում է ոչ թե տարածած տեղեկատվության հավաստիությունն ապացուցելու պարտականություն, այլ միայն նշում է, որ լրագրողական նյութերը պետք է «հիմնականում հավասարակշռված լինեն»:

Մի կարևոր հանգամանք ևս. գրպարտության դեպքում դիտավորությունն անհրաժեշտ հանգամանք չի համարվում: Հնարավոր է՝ լրագրողն արատավորող տեղեկությունները տարածել է ոչ թե դիտավորությամբ, այլ անփութությամբ: Սա նրան հերքում կամ պատասխան տպագրելու պարտականությունից չի ազատում:

Զրպարտության դեպքում երրորդ պայմանն այն է, որ փաստական տվյալները պետք է հրապարակային արված լինեն, ինչպես վիրավորանքի դեպքում:

Կարևոր է նշել նաև, որ եւ գրպարտության, եւ վիրավորանքի համար անհրաժեշտ է, որ արատավորող արտահայտություններն արված լինեն կոնկրետ անձի կամ անձանց հասցեին: Ընդհանուր բնույթի, անորոշ անձանց հասցեին արված արտահայտությունները չեն կարող գրպարտչական կամ վիրավորական համարվել:

Չեքման և պատասխանի իրավունք

Զանգվածային լրատվության մասին ՀՀ օրենքի 8 հոդվածի համաձայն՝ անձն իրավունք ունի լրատվական գործունեություն իրականացնողից պահանջել հերքելու իր իրավունքները խախտող փաստացի անճշտությունները, որոնք տեղ են գտել լրատվական գործունեություն իրականացնողի տարածած տեղեկատվության մեջ, եթե վերջինս չի ապացուցում, որ այդ փաստերը համապատասխանում են իրականությանը:

Այս հոդվածից բխում է, որ մարդու պատվի, արժանապատվության ու գործարար համբավի քաղաքացիաիրավական պաշտպանության առաջին և հիմնական ձևը հերքումն է:

Անձն ինքն է ընտրում իր խախտված իրավունքի իր համար նախընտրելի միջոցը՝ դիմել անմիջապես դատարան, թե նախ խմբագրություն՝ հերքում կամ պատասխան հրապարակելու պահանջով, այսինքն՝ դատական, թե մինչդատական: Սրանք գործում են իրարից զատ և պայմանավորված չեն մեկը մյուսով: Անձը կարող է հերքման կամ պատասխանի հրապարակման պահանջով դիմել լրատվամիջոցին մինչև դատարան դիմելը և մերժվելուց հետո միայն դիմել դատարան, կամ կարող է առաջին իսկ քայլով դիմել դատարան՝ առանց նախապես հերքման կամ պատասխանի պահանջ ներկայացնելու:

Անձը հերքման պահանջ կարող է ներկայացնել տվյալ տեղեկատվության տարածման օրվանից հետո մեկամյա ժամկետում: Լրատվամիջոցը հերքման պահանջն ստանալուց հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում, պարտավոր է հերքման պահանջ ներկայացնողին տեղեկացնել հերքումը տարածելու ժամանակի մասին կամ գրավոր հայտնել հերքման տարածումը մերժելու մասին:

Հերքումը հրապարակվում է անվճար՝ դրա պահանջն ստանալու օրվանից հետո մեկշաբաթյա ժամկետում, լրատվության նույն միջոցում, իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա հերքում պահանջողի համար ընդունելի այլ եղանակով: Հերքումն իրականացվում է «Հերքում» խորագրի ներքո: Հերքումը չպետք է զիջի հերքվող տեղեկատվությանը տեղի, ձևավորման, տառատեսակի չափի ու տեսակի, հաղորդման ժամի առումով:

Օրենքը հերքման առանձնահատուկ կարգ է նախատեսում ընտրությունների ժամանակ: Պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների ժամանակ թեկնածուի մասին տարածված տեղեկատվության հերքումը կատարվում է 24 ժամվա ընթացքում: Եթե մինչև քվեարկության սկիզբը մնացել է ոչ ավելի, քան 24 ժամ, ապա հերքումը կատարվում է անհապաղ հերքման պահանջն ստանալուն պես: Օրենքը նաև նշում է, որ նշված ժամկետում հերքման տարածումը հնարավոր չլինելու դեպքում լրատվամիջոցը այն կարող է հրապարակել օրենքով սահմանված 1-շաբաթյա ժամկետում:

ԶԼ մասին օրենքը սահմանում է նաև պատասխանի իրավունքը և դրա իրացման կարգը:

«Զանգվածային լրատվության մասին» օրենքի 8 հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ հերքման հետ միասին անձը իրավունք ունի պա-

հանջել հրապարակել իր պատասխանը: Ընդ որում լրատվամիջոցին հնարավորություն է տրվում ընտրել՝ հրապարակել հերքումը, պատասխանը, թե՛ երկուսը միասին: Ի դեպ, պատասխանի հրապարակումով բավարարված է համարվում հերքման պահանջը: Պատասխանը հրապարակվում է հերքման համար նախատեսված կարգով և ժամկետներում: Օրենքը որոշակի սահմանափակում է ներկայացնում պատասխանի բովանդակությանը՝ նշելով, որ այն պետք է վերաբերի միայն պատասխանի առարկա տեղեկատվության մեջ տեղ գտած փաստացի անճշտություններին: Այն նաև չպետք է պարունակի տեղեկատվությունը պատրաստած կամ տարածած անձի կամ այլ անձանց, նրանց գործունեության հասցեին քննադատություն, եթե դա ուղղակիորեն կապված չէ այդ տեղեկատվության հետ (հոդված 8, կետ 6-րդ):

Հերքման նման, պատասխանը ևս պետք է հրապարակվի անվճար և չգերազանցի պատասխանի առարկա տեղեկատվության ծավալը:

Այսպիսով, և՛ հերքումը, և՛ պատասխանը պետք է առնչվեն միայն հրապարակված փաստացի անճշտություններին, և ոչ երբեք կարծիքին, ինչպես նաև հրապարակված տեղեկատվությանը չառնչվող որևէ այլ խնդրի:

Հերքման և պատասխանի կարգավորման հարցում ԶԼ մասին օրենքում առկա են որոշ բացթողումներ: Օրենքում չի նշվում, թե արդյոք հերքման և պատասխանի պահանջ կարող են քաղաքացու փոխարեն ներկայացնել այլ անձինք, ասենք՝ հարազատները, ընկերները և այլոք: Այստեղ կարելի է ենթադրել, որ վերջիններս կարող են հայց ներկայացնել միայն համապատասխան լիազորագրի հիման վրա: Եթե հրապարակված տեղեկություններն արատավորում են անչափահասի կամ անգործունակի պատիվը, ապա նրանց իրավունքների պաշտպանությունը կարող են իրականացնել նրանց ծնողները կամ օրինական այլ ներկայացուցիչներ:

Պատվի, արժանապատվության պաշտպանության պահանջ կարելի է ներկայացնել նաև անձի մահից հետո: Ենթադրվում է, որ նման պահանջ կարող են ներկայացնել նրա իրավահաջորդները: Քաղաքացու պատվի և արժանապատվության պաշտպանությունը շահագրգիռ անձանց պահանջով թույլատրվում է նաև նրա մահից հետո (Քաղաքացիական օրենսգիրք, 19 հոդված):

Վիճարկման ենթակա հարց է այն, որ եթե անձը բաց է թողել հերքում պահանջելու օրենքով սահմանված մեկամսյա ժամկետը, նա կարող է դիմել դատարան հերքում պահանջելու հայցով: Չէ՞ որ լրատվամիջոցը կարող է իրավացիորեն առարկել, որ եթե անձը

դիմեր օրենքով սահմանված ժամկետում, ինչը չի արել, իրենք կտպագրենին հերքումը:

Եթե տեղեկությունները հրապարակվել են անանուն կամ կեղծանվամբ, և լրատվամիջոցը կամ լրագրողը չի ցանկանում բացահայտել իր լրատվության աղբյուրը, ապա տվյալ դեպքում գործով պատասխանող է ճանաչվում լրատվամիջոցը: Ի դեպ, լրագրողն Օրենքով իրավունք ունի չբացահայտել իր լրատվության աղբյուրը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա պարտադրվում է դատարանի որոշմամբ՝ միայն քրեական գործի առիթով՝ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության բացահայտման նպատակով (ԶԼ Օրենքի 5-րդ հոդված):

Մերժման հիմքերը

«Զանգվածային լրատվության մասին» օրենքի 8 հոդվածի 7-րդ և 8-րդ կետերը տալիս են հերքման և պատասխանի հրապարակման պահանջը մերժելու հիմքերը: Պահանջը բոլոր դեպքերում պետք է մերժվի, եթե՝

- » տվյալ պահանջն անանուն է,
 - » այն հակասում է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտին:
- Հերքման կամ պատասխանի պահանջը կարող է մերժվել, եթե՝
- » Չի պահպանվել պահանջը ներկայացնելու օրենքով սահմանված մեկամսյա ժամկետը,
 - » պահանջը վերաբերում է այնպիսի տեղեկատվությանը, որը տարածվել է հրապարակային ելույթին, պետական մարմինների պաշտոնական փաստաթղթերին, լրատվության այլ միջոցին կամ հեղինակային որևէ ստեղծագործությանը կատարված հղումով, և սկզբնաղբյուրը հերքում չի տարածել:

Հերքման կամ պատասխանի հրապարակումը մերժելու դեպքում անձը իրավունք ունի դատարանի միջոցով պահանջել դրանց հրապարակումը:

Կարևոր երաշխիք է, որ լրատվամիջոցն ազատվում է տվյալ տեղեկատվությունը տարածելու համար պատասխանատվությունից, եթե այդ տեղեկությունները նա ստացել է լրատվական գործակալությունից, դրանք բխում են վիճարկող կողմի կամ նրա ներկայացուցչի հրապարակային ելույթից կամ պատասխանից, ինչպես նաև, եթե այդ տեղեկությունները հրապարակային ելույթի, պետական մարմինների պաշտոնական փաստաթղթերի,

լրատվության այլ միջոցի կամ հեղինակային որևէ ստեղծագործության բովանդակած տեղեկատվության բառացի կամ բարեխիղճ վերարտադրությունն են, և դրանք տարածելիս լրատվամիջոցը հղում է կատարել այդ աղբյուրին: Հղումը սկզբնաղբյուրին բոլոր դեպքերում պարտադիր է, հակառակ դեպքում լրատվամիջոցը չի կարող ազատվել հերքում կամ պատասխան տպագրելու պարտականությունից:

Մինչդառևական պաշտպանության մյուս միջոցը արտադատական մարմիններին դիմելն է: Անձը կարող է դիմել և խնդրել պաշտպանություն Տեղեկատվական վեճերի խորհրդից և Էթիկայի դիտորդ մարմնից: Այս երկու մարմինները վայելում են մասնագիտական համայնքի հեղինակությունը: Նրանք վերլուծելով գործը՝ հանդես են գալիս կարծիքով կամ եզրակացությամբ՝ նշելով, թե արդյոք տեղի ունեցել է լրագրողական էթիկայի կամ իրավական դրույթների խախտում: Ընդ որում, անձն այս մարմիններին կարող է դիմել պաշտպանական մյուս միջոցներին դիմելուց զատ կամ միաժամանակ: Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդը 60-ից ավել դատական գործերի վերաբերյալ հրապարակել է կարծիք, որոնք հասանելի են կառույցի պաշտոնական էջում՝ www.idcarmenia.am:

Դատական պաշտպանություն

ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ անձը, որի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը արատավորել են վիրավորանքի կամ զրպարտության միջոցով, կարող է դիմել դատարան՝ վիրավորանք հասցրած կամ զրպարտություն կատարած անձի դեմ:

Զրպարտության և վիրավորանքի դեպքում դատարան դիմելու ժամկետը մեկ ամիս է՝ այն պահից, երբ անձին հայտնի է դարձել վիրավորանքի կամ զրպարտության մասին, սակայն ոչ ուշ, քան վիրավորանքի կամ զրպարտության պահից վեց ամսվա ընթացքում: Սա նշանակում է, որ անկախ անձին՝ իրեն վիրավորելու կամ զրպարտելու մասին հայտնի դառնալու պահից, եթե հրապարակումից անցել է վեց և ավելի ամիս ժամանակ՝ դատարանը հայցը պետք է մերժի:

Վիրավորանքի դեպքում անձը կարող է դատական կարգով պահանջել հետևյալ միջոցներից մեկը կամ մի քանիսը.

- 1) հրապարակայնորեն ներողություն խնդրել: Ներողություն խնդրելու ձևը սահմանում է դատարանը,

2) եթե վիրավորանքը տեղ է գտել լրատվական գործունեություն իրականացնողի տարածած տեղեկատվության մեջ, ապա լրատվության այդ միջոցով լրիվ կամ մասնակի հրապարակել դատարանի վճիռը: Հրապարակման եղանակը և ծավալը սահմանում է դատարանը,

3) սահմանված նվազագույն աշխատավարձի մինչև 1000-ապատիկի չափով փոխհատուցում վճարել:

Ջրապարտության դեպքում անձը կարող է դատական կարգով պահանջել հետևյալ միջոցներից մեկը կամ մի քանիսը.

1) եթե զրպարտությունը տեղ է գտել լրատվական գործունեություն իրականացնողի տարածած տեղեկատվության մեջ, ապա լրատվության այդ միջոցով հրապարակայնորեն հերքել զրպարտություն համարվող փաստացի տվյալները և (կամ) հրապարակել դրանց վերաբերյալ իր պատասխանը: Հերքման ձևը և պատասխանը հաստատում է դատարանը՝ ղեկավարվելով «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքով,

2) սահմանված նվազագույն աշխատավարձի մինչև 2000-ապատիկի չափով փոխհատուցում վճարել:

Քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1 հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ փաստացի տվյալները հրապարակային ներկայացնելը չի համարվում զրպարտություն, եթե՝

1) դրանք տեղ են գտել մինչդատական կամ դատական վարույթի ընթացքում վարույթի մասնակցի կողմից քննվող գործի հանգամանքների վերաբերյալ կատարված արտահայտությունում կամ ներկայացրած ապացույցներում,

2) դա տվյալ իրավիճակում և իր բովանդակությամբ պայմանավորված է գերակա հանրային շահով, և եթե փաստացի տվյալները հրապարակայնորեն ներկայացրած անձն ապացուցի, որ ողջամտության սահմաններում ձեռնարկել է միջոցներ՝ պարզելու դրանց ճշմարտությունը և հիմնավորվածությունը, ինչպես նաև հավասարակշռված և բարեխղճորեն է ներկայացրել այդ տվյալները,

3) այն բխում է զրպարտության ենթարկված անձի կամ նրա ներկայացուցչի հրապարակային ելույթից կամ պատասխանից կամ նրանցից ելնող փաստաթղթից:

«Գերակա հանրային շահ» սկզբունքն ամրագրված է Քաղաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի երկու դրույթներում. Վիրավորանքի մասով՝ «հրապարակային արտահայտությունը տվյալ իրավիճակում և իր բովանդակությամբ կարող է չհամարվել վիրավորանք, եթե այն հիմնված է ստույգ փաստերի վրա (բացատրությամբ բնական արատների) կամ պայմանավորված է գերակա հանրային շահով»:

Զրպարտության մասով՝ փաստացի տվյալները հրապարակայնորեն ներկայացնելը չի համարվի զրպարտություն, եթե այդ փաստացի տվյալները տվյալ իրավիճակում և իր բովանդակությամբ պայմանավորված է գերակա հանրային շահով, և եթե փաստացի տվյալները հրապարակայնորեն ներկայացրած անձն ապացուցի, ողջամիտ հրապարակման սկզբունքը:

Այս սկզբունքը (միայն զրպարտության մասով) ամրագրված է 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2- րդ կետում.

» անձն ազատվում է զրպարտության համար պատասխանատվությունից, եթե հիմնավորի, որ բացի նրանից, որ տվյալ տեղեկատվությունը իր բովանդակությամբ պայմանավորված էր հանրային գերակա շահով (առաջին պայմանը), ողջամտության սահմաններում ձեռնարկել էր միջոցներ՝ պարզելու դրանց ճշմարտությունը և հիմնավորվածությունը (երկրորդ պայմանը), ինչպես նաև հավասարակշռված և բարեխղճորեն է ներկայացրել այդ տվյալները (երրորդ պայմանը):

Անձն ազատվում է պատասխանատվությունից նաև հետևյալ դեպքում.

- » Անձն ազատվում է վիրավորանքի կամ զրպարտության համար պատասխանատվությունից, եթե իր արտահայտած կամ ներկայացրած փաստացի տվյալները լրատվական գործակալության տարածած տեղեկատվության,
- » ինչպես նաև այլ անձի հրապարակային ելույթի,
- » պաշտոնական փաստաթղթերի,
- » լրատվության այլ միջոցի կամ
- » հեղինակային որևէ ստեղծագործության բովանդակված տեղեկատվության բառացի կամ բարեխիղճ վերարտադրությունն են, և դա տարածելիս հղում է կատարվել տեղեկատվության աղբյուրին (հեղինակին):

Մամուլի դեմ բերված դատական հայցերի մի մասի դեպքում հայցվորները քաղաքական և հանրային գործիչներ են: Այս առումով կարևոր է, որ այս գործերում դատարանի կողմից սահմանված վստահի փոխհատուցման չափը չլինի այնքան բարձր, որ սպառնա լրատվամիջոցի գոյությանը:

«Լինգենան ընդդեմ Ավստրիայի» գործով 1986 թվականին Դատարանը նշել է, որ «քաղաքական գործիչների առնչությամբ քննադատության սահմաններն ավելի ընդարձակ են, քան մասնավոր անձի առնչությամբ: Ի տարբերություն վերջինիս, առաջինը պետք է մեծագույն հանդուրժողականություն ցուցաբերի իր յուրաքանչյուր խոսքի ու գործողության հանդեպ լրագրողների լուրջ ուշադրության նկատմամբ»: Այս սկզբունքն ամրապնդվել է մի շարք այլ որոշումներում, ինչպես, օրինակ՝ «Լոպես Գոմես դե Սիլվան ընդդեմ Պորտուգալիայի», 2000թ., «Ֆելդեկն ընդդեմ Սլովակիայի», 2001թ., «Թոման ընդդեմ Լյուքսեմբուրգի», 2001թ., «Կոլմբանին ընդդեմ Ֆրանսիայի», 2002 թ. և այլն:

Եվրոպայի Խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի 1998թ. ընդունած «Անձնական կյանքի իրավունքի մասին» 1165 բանաձևի 6-րդ կետում տրվում է «պետական գործիչ» եզրույթի սահմանումը.

«Պետական գործիչներն այն անձինք են, որոնք ունեն պետական պաշտոն և/կամ օգտագործում են պետական ռեսուրսներ և, ավելի լայն ասած, բոլոր նրանք, ովքեր որոշակի դեր ունեն հանրային կյանքում՝ քաղաքականության, տնտեսության, արվեստի, սոցիալական, սպորտի կամ այլ բնագավառներում»:

Պետական պաշտոնյաների մասին կարծիքներ արտահայտելու ազատությունը (որքան էլ դրանք տհաճ, ոչ ճիշտ, վատ կամ ցնցող ձևակերպված լինեն) ժողովրդավարական սկզբունքների անկյունաքարն է: «Արտիկլ 19» կազմակերպությունն իր մեկնաբանություններում նշում է. «Պետական պաշտոնյաներն ավելի մեծ հանդուրժողականությամբ պետք է վերաբերվեն քննադատությանը»:

Նշենք, որ գրադարտությանը և վիրավորանքին առնչվող վերոնշյալ բոլոր կարգավորումները կիրառելի են նաև սոցիալական ցանցերում, առցանց հարթակներում արված հրապարակումների դեպքում, այդ թվում՝ սոցիալական ցանցերի մեկնաբանություններ տիրություն հնչեցրած արտահայտությունների պարագայում: Ընդ որում, պաշտպանական համակարգերը նույնպես կիրառելի են, եթե արտահայտությունները անձը հրապարակել է որպես լրագրող և տվյալ պահին գործել է լրագրողի կարգավիճակում: Արդեն իսկ առկա են մի քանի դատական նախադեպեր, երբ լրագրողի կամ

քաղաքացու դեմ բերվել են դատական հայցեր սոցիալական ցանցերում վիճելի մեկնաբանության կամ գրառման համար:

Վերջում ընդգծենք նաև, որ վիրավորված մարդը միշտ պետք է իր պատիվն ու արժանապատվությունը պաշտպանելու ձևերի ընտրության հնարավորություն ունենա՝ հատկապես մինչև դատարան դիմելը՝ էթիկայի հանձնաժողովներում, մամուլի խորհուրդներում, խմբագրություններում: Էթիկական կանոնագրերի ընդունումը մամուլի ինքնակարգավորման, նաև ինքնապաշտպանության լավագույն ձևն է:



1. Ուսումնասիրել մամուլը և գտնել պատվի և արժանապատվության ոտնահարման օրինակներ: Հիմնավորել՝ ինչու՞ եք օրինակը համարում իրավախախտում:
2. Շարադրել հերքման և/կամ պատասխանի տեքստ: Զննարկել լսարանում, թե որքանով է հերքումը կամ պատասխանը համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին:
3. Զննարկել բերված յուրաքանչյուր օրինակում կարճը և լրագրողին օգտվել պաշտպանական համակարգերից որևէ մեկից:
4. Զննարկել դատական պրակտիկայից օրինակներ, երբ լրագրողին կամ լրատվամիջոցին դատի են տվել մարդու պատիվն ու արժանապատվությունը ոտնահարելու համար: Վերլուծել գործի մանրամասները, այնուհետև ուսանողներին հանձնարարել կայացնել դատական որոշում: Զննարկել առաջարկներն ու փաստարկները, արդյունքները գրառել, ապա ներկայացնել գործով կայացված որոշումը: Համեմատել ուսանողների առաջարկները դատական ակտի հետ:

[illegible]





«ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՆՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տեղյակ լինելու իրավունքն ապրելու իրավունք է:

Ռիչարդ Գալլանդ

72

Կառավարությանը հսկելու և երկրի կառավարմանն ակտիվորեն մասնակցելու համար քաղաքացիներն անհրաժեշտ տեղեկատվության կարիք ունեն: Նրանք իրավունք ունեն ստանալ հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող կամ իրենց անձնական շահերը շոշափող տեղեկություններ, պետական մարմինների գործողությունների մասին տեղեկություններ, ինչպես նաև տեղեկացվել նախատեսվող կամ ընդունված որոշումների մասին: Միայն այս կերպ քաղաքացիները կարող են պատշաճ վերահսկողություն իրականացնել պետական իշխանության գործունեության վրա: Այս իսկ հիմնավորմամբ մարդու իրավունքների միջազգային հասարակական կազմակերպություն ԱՐՏԻԿԼ 19-ը տեղեկատվությունը բնութագրել է որպես «Ժողովրդավարության թթվածին»:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 1992թ. ապրիլի 29-ի «Կարծիք հայտնելու և տեղեկատվության ազատության մասին Հռչակագրում» առաջ է քաշվում հետևյալ գաղափարը. «Տեղեկատվության և ԶԼՄ-ի ոլորտում պետության առջև դրված են հետևյալ խնդիրները՝ պետական սեկտորում բաց տեղեկատվական քաղաքականությունը (ներառյալ՝ տեղեկատվության մատչելիությունը, որն անհրաժեշտ է քաղաքացիների կողմից քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային հարցերի ընկալման

ունակության բարձրացման համար) և այդպիսի հարցերի ազատ քննարկման հնարավորությունը»:

Եվրախորհրդի մեկ այլ փաստաթղթում՝ նախարարների կոմիտեի 2002թ. ընդունված «Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության վերաբերյալ» հանձնարարականում նշվում է, որ տեղեկատվության ազատությունը՝

- » հանրությանը հնարավորություն է ընձեռում ճիշտ ընկալել և առանցքային կարծիք կազմել այն հասարակության վերաբերյալ, որում ինքն ապրում է, և այն իշխանությունների վերաբերյալ, որոնք ղեկավարում են իրեն՝ միևնույն ժամանակ խթանելով հասարակության շահերին առնչվող խնդիրների լուծմանը քաղաքացիների մասնակցությունը,
- » խթանում է պետական կառավարման մարմինների արդյունավետությունը և օգտակարությունն ու օգնում վերջիններիս պահպանել իրենց ամբողջականությունը՝ խուսափելով կոռուպցիայի վտանգից,
- » նպաստում է պետական կառավարման մարմինների օրինականության հաստատմանը՝ իբրև հանրային ծառայություններ մատուցողների, և պետական իշխանության նկատմամբ հասարակության վստահության ամրապնդմանը:
- » Տեղեկատվության ազատությունը կարևորվում է նաև կոռուպցիայի դեմ պայքարում:

ԱՄՆ-ի Գերագույն դատարանի դատավոր Լուիս Բրանդեիս հայտնի արտահայտությունը հիմնավորում է այս միտքը. «Մի փոքր արևի լույսը լավագույն ախտահանումն է»: Սա է թերևս պատճառը, որ ԱՄՆ-ի որոշ նահանգներում տեղեկատվության ազատության օրենքները պարզապես անվանվում են արևի լույսի օրենքներ, դրանք թափանցում են իշխանական մութ միջանցքներ և կանխում կառավարության «մութ» գործողությունները:

Տեղեկատվության ազատության մասին առաջին իրավական ակտն ընդունվել է Շվեդիայում դեռևս 1766 թվականին: Սակայն տեղեկատվության ազատության դասական ձևա կերպումը մարդու իրավունքների ժամանակակից կոնստեքստով հիմնադրվում է Մարդու իրավունքների մասին համընդհանուր հռչակագրում: 1946 թվականին ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի որոշմամբ ընդունվում է. «Տեղեկատվության ազատությունը մարդու հիմնարար իրավունքներից է և մյուս բոլոր ազատությունների անկյունաքարը: Այն կենսական նշանակություն ունի

աշխարհում խաղաղություն և առաջընթաց ապահովելու համար: Պետությունների միջև փոխըմբռնումը և համագործակցությունն անհնար է առանց արթուն և առողջ հասարակական կարծիքի, որն էլ, իր հերթին, ամբողջովին կախված է տեղեկատվության մատչելիությունից: Տեղեկատվության ազատությունը ներառում է անարգել կերպով տեղեկատվություն հավաքելու, փոխանցելու և տարածելու իրավունքը այլուր և ամենուր»: Այսպիսով, տեղեկատվության ազատությունը տեղեկությունն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով փնտրելու և այն պետական մարմիններից ստանալու իրավունքի իրականացումն է:

Մարդու իրավունքների ժառանգությունը դիտարկելով՝ պարզ է դառնում, որ տեղեկություն ստանալու իրավունքը մարդու հիմնարար իրավունքներից է և պատկանում է քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների թվին: Այս իրավունքի իրավական պաշտպանությունը քաղաքացիներին ոչ միայն հնարավորություն է տալիս ազատորեն փնտրել և ստանալ տեղեկություն, այլև լիարժեք գործադրել իրենց քաղաքական մյուս իրավունքներն ու ազատությունները: Այսինքն, առանց այս իրավունքի անհնար է իրականացնել ընտրելու և ընտրվելու, միավորվելու, պետության կառավարմանը մասնակցելու և մյուս քաղաքական, ինչպես նաև տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքները (բնակարանի իրավունք, սոցիալական ապահովության իրավունք, առողջության պահպանման, կրթության իրավունքներ և այլն): Այն ծառայում է նաև սոցիալական, քաղաքական և տնտեսական հավասարության հասնելու համընդհանուր ձգտումին:

Տեղեկություն փնտրելու և ստանալու իրավունքը հռչակվում է նաև Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 19-րդ հոդվածով, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով, որը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի տեղեկություն և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և հաղորդելու իրավունք տեղեկատվության ցանկացած միջոցներով և անկախ պետական սահմաններից: Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային համաձայնագրի 19-րդ հոդվածը ևս ամրագրում է այս սկզբունքը: Այս իրավունքը սահմանվում է նաև տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների կայացմանը հասարակության մասնակցության և բնապահպանական խնդիրների արդարացի լուծումների մատչելիության մասին Օրհուսի կոնվենցիայով, 1982թ. ապրիլի 29-ին ընդունված խոսքի և տեղեկատվության ազատության մասին հռչակագրով, ինչպես նաև հասարակական իշխանու-

թյան մարմինների մոտ առկա տեղեկատվության մատչելիության վերաբերյալ N՝R (81)19 Հանձնարարականով, Արխիվների մատչելիության վերաբերյալ եվրոպական քաղաքականության մասին N՝ R (2000) 13 Հանձնարարականով:

Մարդու իրավունքների եվրոպական համաձայնագրի 10-րդ հոդվածը խոսում է այն մասին, որ այդ իրավունքը չի կարող սահմանափակվել իշխանության մարմինների կողմից: Այս հոդվածը քաղաքացիներին ապահովում է պաշտոնական ինֆորմացիա ձեռք բերելու իրավունքով: 1981 թվականին Եվրահանձնաժողովն այն կարծիքն է հայտնում, որ չնայած 10-րդ հոդվածով երաշխավորված տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը «հիմնականում երաշխավորում է տեղեկատվության ընդհանուր աղբյուրների մատչելիությունը, չի կարելի բացառել, որ որոշակի հանգամանքներում այն ներառում է այնպիսի փաստաթղթեր ձեռք բերելու իրավունքը, որոնք մատչելի չեն բոլորին»: Այսպիսով, հանձնաժողովը ծայրահեղ դեպքում «in abstracto» ընդունել է, որ պաշտոնական տեղեկատվության մատչելիության իրավունքը որոշակի հանգամանքներում կամ որոշակի տեղեկատվության դեպքում պաշտպանվում է 10-րդ հոդվածով:

1982 թ. ապրիլի 29-ին տեղեկատվության և կարծիքների արտահայտման ազատության մասին հռչակագրի մասնակից պետությունները հռչակեցին սկզբունքներ, որոնց հետևելու են մասնավորապես տեղեկատվության ազատության և լրատվության ոլորտում: «Պետական սեկտորում իրականացնել բաց տեղեկատվական քաղաքականություն՝ ներառյալ ինֆորմացիայի մատչելիության ապահովումը քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային հարցերն ազատորեն քննարկելու՝ քաղաքացիների հնարավորությունները զարգացնելու նպատակով: Այս միջազգային փաստաթղթերը անդամ պետություններին պարտավորեցնում են հարգել տեղեկատվության ազատությունը, իրենց օրենսդրությամբ ապահովել այս իրավունքի պաշտպանությունը, գործուն մեխանիզմներ կիրառել պաշտոնական տեղեկատվության մատչելիության ապահովման համար:



ՀԱՐՑԵՐ ԼՍԱՐԱՆԻՆ

1. Ի՞նչ եք հասկանում տեղեկատվության ազատություն ասելով:
2. Ի՞նչու՞ է այն կարևոր: Ի՞նչով է բարելավվում մեր կյանքը տեղեկատվության ազատության ապահովումը: Դիտարկեք հետևյալ ցանկը.

Այն օգնում է՝

- » կոռուպցիան նվազեցնել,
- » աղքատության մակարդակը կրճատել,
- » շրջակա միջավայրի պահպանումն ապահովել,
- » մարդու հիմնարար իրավունքների պաշտպանությունը,
- » անձնական կյանքի անձեռնմխելիության ապահովմանը,
- » երկրի անվտանգությունը պաշտպանելուն,
- » արդյունավետ է դարձնում երկրի կառավարումը,
- » բարձացնում է որոշումներ ընդունելու արդյունավետությունը,
- » նպաստում է տնտեսության մակարդակի բարձացմանը:

Լսարանի հետ քննարկվում է յուրաքանչյուր կետ, ցանկը լրացվում է ուսանողների առաջարկներով: Այնուհետև ուսանողները պետք է բերեն գործնական կոնկրետ օրինակներ՝ յուրաքանչյուր կետին առնչվող, ինչի միջոցով ավելի հստակ է դառնում ՏԱ գործնական ազդեցությունը:

Տեղեկատվության ազատության զարգացումը. միջազգային փորձը

Տեղեկատվության ազատության ծագման և զարգացման պատմությունը ցույց է տալիս, որ այն սկիզբ է առել արևմտյան երկրներում՝ հարուստ հասարակություններում՝ Շվեդիայում, ԱՄՆ-ում, Կանադայում և Ավստրալիայում՝ դառնալով իշխանությունից անհատ քաղաքացուն պաշտպանելու միջոց: Այսօր աշխարհի ավելի քան 93 պետություններում ընդունված է Տեղեկատվության ազատության մասին օրենք: Տեղեկատվության ազատության մասին առաջին օրենքը Շվեդիայի 1766թ. Մամուլի ազատության մասին օրենքն է: Սակայն երկրորդ օրենքն աշխարհում ընդունվեց միայն երկու դար անց՝ 1966թ. Միացյալ Նահանգներում: Տեղեկատվության ազատության գաղափարը փաստորեն լայն ճանաչում ստացավ միայն վերջին երկու տասնամյակներում: Դրա վկայությունն է այն իրողությունը, որ աշխարհում ընդունված 93 օրենքներից 70-ն ընդունվել է 1989թ. Բեռլինի պատի փլուզումից հետո: ՏԱ գաղափարի տարածմանը մեծապես նպաստեց նաև այն, որ շատ միջազգային կառույցներ, ներառյալ ՄԱԿ-ը, ճանաչեցին այս իրավունքի, ինչպես նաև այս իրավունքը երաշխավորող օրենսդրության հիմնարար կարևորությունը:

Շատ երկրներում տեղեկատվության ազատությունն առաջ մղվեց «սկանդալների» հետևանքով: Այսպես՝ Կանադայում օրենքն ընդունվեց 1982-ին, երբ հասարակությունը աղմուկ բարձրացրեց արդյունաբերության ոլորտում ռստիկանության ուժեղ հսկողության և պետական կարգավորման դեմ: Այդպես եղավ նաև Ճապոնիայում, որտեղ օրենքն ընդունվեց 1999-ին՝ երկու տասնամյա գաղտնիությունից հետո:

Այս միտումը նկատվում է գրեթե բոլոր զարգացած ժողովրդավարական երկրներում: Ի հակադրություն՝ նորանկախ երկրներում, հատկապես, որոնք ձևավորվել են սառը պատերազմից հետո՝ նոր ժողովրդավարության ավիքի վրա, տեղեկատվության մատչելիության օրենքների շարժիչ ուժը մասնակիորեն կախված է ժողովրդավարական կառավարության կամքից՝ լույս սփռել նախկին վարչակազմի գործունեության վրա՝ նրանց փաստաթղթերը բացելով հանրության առաջ: Օրինակ՝ Հունգարիայում տեղեկատվության մատչելիության մասին օրենքն ընդունվեց 1992-ի սկզբին: Ավելի ուշ արդեն 1990-ականների վերջին և 2000-ի սկզբին հետևեցին Էստոնիան, Լատվիան, Լիտվան, Չեխիան, Ալբանիան, Սլովակիան և Բուլղարիան:

Գործընթացն անշեղորեն հասավ նաև աշխարհի ամենագաղտնի համարվող պետությունները: 2001-ին Մեծ Բրիտանիայի միացյալ թագավորությունը ընդունեց տեղեկատվության մատչելիության մասին օրենք, որի կիրառումը, սակայն, հետաձգվեց մինչև 2005թ. հունվարի 1-ը: 2003թ. հոկտեմբերին Թուրքիան ևս ընդունեց տեղեկատվության ազատության մասին օրենք:

Բոլոր այս երկրներում տեղեկատվության թափանցիկությունը դարձավ օրենքով ամրագրված սկզբունք, իսկ գաղտնիությունը՝ բացառություն: Հատկանշական է, որ 90-ականների վերջին այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են «տեղեկատվության ազատությունը» կամ «թափանցիկությունը» բացակայում էին եվրոպական ժողովրդավարական երկրների իրավաբանական տերմինաբանությունում, ներառյալ՝ դատարանների որոշումներում: Հետագա տասնամյակում տեղեկատվության ազատությունը Եվրոպայում սկսեց ընկալվել որպես անձի անկախության երաշխիքների հիմքերից մեկը: Ինչպես նշում է Ռիչարդ Գալլանդը իր «The Right to Know, The Right to Live» ուսումնասիրության մեջ, այդ գործընթացի վրա ուժեղ ներգործություն ունեցան հետևյալ գործոնները.

- » Ժողովրդավարական երկրներում խոսքի ազատության լիակատար երաշխավորվածություն, պետության կողմից տեղեկատվության ազատության սահմանափակման նկատմամբ հասարակական բացասական վերաբերմունք,
- » «սառը պատերազմի» ավարտ, որն իշխանություններին զրկեց տեղեկատվության ազատությունը սահմանափակելու բազմաթիվ փաստարկներից,
- » տեղեկատվական տեխնոլոգիաների հեղափոխական զարգացում, պետական մարմիններում, կազմակերպություններում, ուսումնական հաստատություններում և բնակարաններում ի հայտ եկած միլիոնավոր համակարգիչներ և ինտերնետ կապի մատչելիություն, որի շնորհիվ հնարավոր դարձավ առանց հսկողության կամ վերահսկողության փնտրել, ստանալ և տարածել ցանկացած տեղեկատվություն ողջ աշխարհով մեկ:

Հայաստանի հանրապետությունը ԱՊՀ երկրներից առաջիններից էր, որ նախաձեռնեց և ընդունեց տեղեկատվության ազատության մասին առանձին իրավական ակտ: Որպես երկրում ընթացող ժողովրդավարական բարեփոխումների մի մաս՝ 2003 թվականի սեպտեմբերի 23-ին ընդունվեց «Տեղեկատվության

ազատության մասին» ՀՀ օրենքը, որն ուժի մեջ մտավ նոյեմբերի 15-ին: Եթե նորանկախ երկրների մեծ մասում այս օրենքի ընդունումը պետության վրա արտաքին ճնշման արդյունք էր, ապա Հայաստանի պարագայում օրենքի ընդունումը հանրային ներքին պահանջով և այն գիտակցությամբ էր պայմանավորված, որ օրենքն անհրաժեշտ է այս երկրում իրական ժողովրդավարական կառավարում ապահովելու համար: Օրենքի ընդունումը Հայաստանի մի խումբ հասարակական կազմակերպությունների կողմից հայի և խորհրդարանի միջև երկու տարվա արդյունավետ համագործակցության և համառ աշխատանքի արդյունք էր: Հատկապես մեծ էր Տեղեկատվության ազատության քաղաքացիական նախաձեռնության ներդրումը, որը միավորում է երեք հասարակական կազմակերպություններ՝ Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն (նախագահ՝ Շուշան Դոյրոյան), Տեղեկատվական իրավունքի ինստիտուտ (նախագահ՝ Կարեն Անդրեասյան) և Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ (նախագահ՝ Արտակ Կիրակոսյան): Այս կազմակերպությունները 2001թ. նախաձեռնեցին ոչ միայն օրենքի ընդունումը, այլև օրենքի ընդունումից հետո 2003թ. սեպտեմբերից սկսեցին իրականացնել չորսամյա ռազմավարական ծրագիր՝ ուղղված օրենքի պատշաճ կատարման ապահովմանը:

«Տեղեկատվության ազատության մասին»

33 օրենքի հիմնական սկզբունքները

79

Քաղաքացիների իրական մասնակցությունը, կոռուպցիայի դեմ արդյունավետ պայքարը և իշխանության գործողությունները վերահսկելը որպես ժողովրդավարության հիմքեր հնարավոր չէ իրականացնել առանց տեղեկություններ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատության ապահովման և առանց տեղեկություն ստանալու իրավունքի իրավական պաշտպանության: «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով (այսուհետ՝ Օրենք) կարգավորվում են տեղեկություն տնօրինողներից մարդկանց տեղեկություն ստանալու հետ կապված իրավահարաբերությունները:

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի հիմնական խնդիրներն են.

» սահմանում է տեղեկություն ստանալու սահմանադրական իրավունքի իրականացման հստակ մեխանիզմ,

» սահմանում է պետական մարմիններից և կազմակերպու-

թյուններից, ինչպես նաև հանրային նշանակության մարմիններից տեղեկություններ պահանջելու և ստանալու կարգը: Նաև մարմինների կողմից մարդկանց տեղեկություն ստանալու դիմումները բավարարելու կարգը,

- » փոխում է կառավարման համակարգում արմատավորված գաղտնիությունը,
- » ապահովում է ոչ միայն տեղեկատվության, այլև պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիությունը,
- » սահմանում է ՏԱ բացառությունները,
- » սահմանում է տեղեկություն ստանալու իրավունքի խախտման բողոքարկման և պատասխանատվության մեխանիզմներ,
- » սահմանում է վերահսկողության մեխանիզմ (օրինակ՝ մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտի միջոցով):

Սկզբունքներն այն ելակետային և հիմնարար դրույթներն են, որոնք արտահայտում են տեղեկատվության ազատության առավել ընդհանուր հատկանիշները և օրինաչափությունները: Սկզբունքները, որպես համընդհանուր գաղափարներ, ձևավորվում և զարգանում են հասարակական հարաբերություններին զուգընթաց և ստանում են իրենց օրենսդրական ամրագրումը: Օրենսդրական ամրագրման միջոցով սկզբունքները ձեռք են բերում իշխանական բնույթ և դառնում պարտադիր: Նշենք, որ գլխավորը ոչ միայն սկզբունքների օրենսդրական ամրագրումն է, այլ նաև դրանց իրականացման համար հասարակական, քաղաքական համապատասխան նախադրյալների առկայությունը: Կարևոր է նաև, որ սկզբունքները կրեն ոչ թե դեկլարատիվ բնույթ, այլ կենսագործվեն կյանքում:

Ըստ «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 4 հոդվածի՝ տեղեկատվության ազատության ապահովման հիմնական սկզբունքներն են.

- 1) տեղեկությունները գրանցելու, դասակարգելու և պահպանելու միասնական կարգի սահմանումը,
- 2) տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու ազատության պաշտպանությունը,
- 3) տեղեկություններ տրամադրելու մատչելիության ապահովումը,
- 4) հրապարակայնությունը:

Այս սկզբունքներից յուրաքանչյուրն ունի իր որոյն տեղը և կոչված է ապահովելու տեղեկատվության ազատության խնդիրների իրականացումը: Սրանք գործում են միասնական համակարգում և իրենց էությանը ու նշանակությամբ միասնական են: ՏԱ բոլոր սկզբունքները բխում են միմյանցից, պայմանավորված են մեկը մյուսով, և ցանկացած սկզբունքի խախտում հանգեցնում է մեկ այլ սկզբունքի խախտման: Սա նշանակում է, որ ամեն սկզբունք երաշխիք է մյուսի իրականացման համար, և այն միջոցները, որոնք ապահովում են որևէ կոնկրետ սկզբունքի կիրառումը, միաժամանակ երաշխիք են սկզբունքների ամբողջ համակարգի համար: Անդրադառնանք ՏԱ սկզբունքներից երեքին՝ հրապարակայնությանը, տեղեկատվություն տնօրինողի կողմից տեղեկություններ տրամադրելու մատչելիության ապահովմանը և տեղեկատվության ազատության սահմանափակումների սպառնիչ ցանկի սահմանմանը:

Հրապարակայնության սկզբունքը

Այս սկզբունքն ապահովում է իշխանության բոլոր թևերի թափանցիկ գործունեությունը և մարդկանց մասնակցությունը երկրի կառավարմանը: Իսկ առանց բավարար տեղեկատվության մարդիկ չեն կարող հսկել պետական մարմինների գործողությունները, ազդել որոշումների կայացման գործընթացի վրա:

ՏԱ հրապարակայնության սկզբունքի էությունը հետևյալն է. վերջինս հաստատում է այն կանխավարկածը, որ պաշտոնական փաստաթղթերը հանրային բնույթ ունեն և պետք է մատչելի լինեն հանրությանը, եթե չկա առավել կարևոր հանրային կա շահ տեղեկությունը գաղտնի պահելու համար: Անգամ եթե քաղաքացին դիմում է գաղտնիք համարվող տեղեկություններ ստանալու համար, իշխանությունները պետք է նժարի վրա դնեն մի կողմից հասարակության հետաքրքրությունը, տեղյակ լինելու իրավունքը, մյուս կողմից՝ գաղտնիքը պահպանելու անհրաժեշտությունը: Քաղաքացիների առջև պետք է բաց լինեն ոչ միայն պաշտոնական փաստաթղթերը, այլև օրենսդիր, գործադիր և դատական մարմինների գործունեությունը: Որոշ երկրներ ընդունել են նաև բաց նիստերի մասին հատուկ օրենքներ, որոնք ապահովում են օրենսդիր և դատական մարմինների նիստերի թափանցիկությունն ու հրապարակայնությունը: Օրենսդիր և դատական իշխանությունների թափանցիկության, հրապարակայնության և հասարակության առջև բաց լինելու սկզբունքներն ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով:

Նկատելի է նաև, որ չափից ավելի հրապարակայնությունը կարող է խանգարել պետական պաշտոնյաների միջև կարծիքների ազատ և անկեղծ փոխանակմանը, և որ պաշտոնյաները չեն կարող արդյունավետ գործել թափանցիկ «ակվարիումում»: Այս փաստարկը կարևոր է, սակայն այն պետք է հաշվեկշռել գաղտնապահության և հաշվետվության բացակայության հետ: Կարող է արդյոք որևէ մեկը լրջորեն պնդել, որ առանց հաշվետու լինելու որոշումներ ընդունելն առավել արդյունավետ է: Մի բան ակնհայտ է, որ հրապարակայնությունն իրական կարող է լինել միայն, եթե առկա է քաղաքական և սոցիալական կայունություն, քանի որ այս պարագայում կառավարության համար ավելի հեշտ է վստահել ինքն իրեն և իր ժողովրդին:

Տեղեկատվություն տնօրինողի կողմից տեղեկություններ տրամադրելու մատչելիության ապահովումը

Այս սկզբունքից բխում է, որ պետական իշխանության մարմինները ՏԱ ապահովման նպատակով պարտավոր են հանրությանն ապահովել անհրաժեշտ տեղեկատվությամբ: Այս սկզբունքի իրականացմանն աջակցող միջոցներն են պետական մարմինների կողմից տեղեկությունների պարտադիր հրապարակումը, ՏԱ համար պատասխանատու անձի նշանակումը, փաստաթղթերի՝ մեկ միասնական կարգով հավաքումը և պահպանումը, պաշտոնատար անձանց իրազեկումը, կրթումը և այլն:

Այսպիսով, պետական մարմինները պարտավոր են անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել իրենց տնօրինման տակ գտնվող տեղեկատվության մատչելիությունը հեշտացնելու ուղղությամբ: Այս նպատակով ՏԱ մասին ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ տեղեկատվություն տնօրինողը պարտավոր է պարբերաբար, սակայն առնվազն տարին մեկ անգամ պարտադիր հրապարակել որոշակի խումբ տեղեկություններ: Հրապարակում ասելով՝ օրենսդիրը հասկանում է տեղեկությունը մամուլի և զանգվածային լրատվության մյուս միջոցներով, Ինտերնետով, ինչպես նաև օրենսդրությամբ սահմանված այլ միջոցներով հանրությանը տեղեկացնելը և մատչելի դարձնելը:

Սովորաբար իշխանությունները տարածում են այնպիսի տեղեկատվություն, որն իրենց կարծիքով է կարևոր, որ հասարակությունն իմանա: Որոշակի տեղեկատվություն տարածելու կառավարության պարտականությունը չպետք է շփոթել հասարակության կամ լրատվամիջոցների ներկայացուցիչների կողմից պահանջվող տեղեկատվությունը տրամադրելու կառավարության պարտավորության հետ, մի բան, որ շատ հաճախ է պատահում պրակտիկայում:

Եվրախորհրդի «Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության վերաբերյալ» հանձնարարականում նշվում է. «Պետական իշխանությունը պետք է իր սեփական նախաձեռնությամբ իրականացնի անհրաժեշտ միջոցառումներ իր մոտ պահվող պետական տեղեկատվության հրապարակման ուղղությամբ, երբ նշված տեղեկությունների տրամադրումը հանրային կառավարման թափանցիկությանը կամ վարչակարգերի ներսում արդյունավետությանը նպաստելու համար կարևոր նշանակություն ունի, կամ խրախուսական կլինի հանրային նշանակության խնդիրների լուծմանը հասարակության գիտակցված մասնակցությունը խթանելու համար»: Նման մասնակցությունը ժողովրդավարության և արդյունավետ կառավարման համար կարևոր գործոն է: Ավելին, տեղեկատվության հրապարակումը, նախքան դրա տրամադրման վերաբերյալ հարցման ստացումը ունի այն առավելությունը, որ պետական իշխանության մարմինը ստիպված չի լինի արձագանքել լրացուցիչ դիմումների, քանի որ պահանջվող տեղեկատվությունն արդեն մատչելի կլինի բոլորին: Ի դեպ, պետական իշխանության մարմինն ազատ է ընտրելու տեղեկատվության հրապարակման առավել հարմար տարբերակը (ցուցատախտակներ, պաշտոնական հրատարակություններ, ինտերնետային էջեր կամ այլ հանրամատչելի միջոցներ):

Պարտադիր հրապարակման ենթակա տեղեկությունների ցանկը սահմանվում է օրենքով: ՏՄ մասին ՀՀ Օրենքի 7-րդ հոդվածի 3-րդ մասով՝ տեղեկատվություն տնօրինողը տարին առնվազն մեկ անգամ հրապարակում է իր գործունեությանն առնչվող հետևյալ տեղեկությունները և դրանցում կատարված փոփոխությունները.

- » հանրության համար իրականացվող (իրականացման ենթակա) աշխատանքները և ծառայությունները,
- » բյուջեները,
- » հաստիքացուցակները,

- » պաշտոնատար անձանց անուն-ազգանունները, կրթությունը, մասնագիտությունը, պաշտոնը, աշխատանքի վայրի հեռախոսային համարները, էլեկտրոնային փոստի հասցեները,
- » մարմնի/կազմակերպության կողմից տնօրինվող տեղեկությունների ցանկը և դրանց տրամադրման կարգը,
- » տվյալ մարմնի՝ շրջակա միջավայրի վրա ներգործությունը,
- » հասարակական միջոցառումների ծրագրերը,
- » քաղաքացիների ընդունելության կարգը, օրը, ժամը և վայրը,
- » աշխատանքների և ծառայությունների բնագավառում գնագոյացման կարգը, գները (սակագները),
- » տնօրինվող տեղեկությունների ցանկը և դրանց տնօրինման կարգը,
- » ստացված հարցումների վերաբերյալ վիճակագրական և ամփոփ տվյալները, այդ թվում՝ մերժման հիմքերը և այլն:

Ի դեպ, պարտադիր և անհապաղ հրապարակման են ենթակա նաև դրանցում կատարվող փոփոխությունները:

Տեղեկատվություն տնօրինողն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով մշակում և հրապարակում է նաև իր կողմից տեղեկություն տալու կարգը, որը փակցնում է իր գտնվելու վայրում՝ բոլորի համար տեսանելի տեղում:

Օրենքի նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ տեղեկատվություն տնօրինողը անհապաղ հրապարակում է կամ այլ մատչելի միջոցով հանրությանը տեղեկացնում է իր տնօրինության տակ գտնվող այն տեղեկությունը, որի հրապարակումը կարող է կանխել պետական և հասարակական անվտանգությանը, հասարակական կարգին, հանրության առողջությանն ու բարքերին, այլոց իրավունքներին և ազատություններին, շրջակա միջավայրին, անձանց սեփականությանը սպառնացող վտանգը:

Բացի անհրաժեշտ տեղեկատվություն հրապարակելու պահանջից, օրենսդրությունը մատչելիությունն ապահովելու ևս մեկ միջոց է նախատեսում: Տեղեկատվություն տրամադրելու գործընթացն արդյունավետ իրականացնելու համար յուրաքանչյուր պետական մարմնում պետք է նշանակվի տեղեկատվության ազատության ապահովման համար պատասխանատու անձ: Վերջինս տեղեկություն փնտրողին մատչելի ձևով բացատրում է տեղեկության տրամադրման կարգը, պայմանները և ձևերը,

անհրաժեշտության դեպքում օգնում է նաև դիմում գրել: Պատասխանատու անձը նաև մշակում է ստացված հարցումների վիճակագրական և ամփոփ տվյալները:



1. Եթե դուք լինեիք ՏԱ մասին օրենքի հեղինակը, ի՞նչ հիմնական դրույթներ կներառեիք օրենքում: Գործող օրենքի ի՞ր դրույթները կշտկեիք, ի՞ր դրույթները կհանեիք և այլն: Օգտագործեք Տեղեկատվության ազատության մոդելային օրենքը՝ www.article19.org:

2. Դասախոսությունում նշված երկու սկզբունքներից բացի նշեք այլ սկզբունքներ, որոնք կարևոր են տեղեկատվության մատչելիության առումով:

3. Պետական մարմիններում առկա տեղեկատվության որոշ տեսակներ ուղղակիորեն ազդում են անհատների վրա: Դրանք կարող են առնչվել հետևյալ ոլորտներին.

- քաղաքականություն,
- սոցիալական ապահովություն,
- առողջապահություն,
- կրթություն,
- շրջակա միջավայր,
- անվտանգություն,
- արդարադատություն,

Շարունակեք այս ցանկը:

Հաշվի առնելով այս ցանկը՝ նշեք այն տեղեկությունները, որոնք առկա են պետական մարմիններում և հասարակությունը շահագրգռված է իմանալ:

ՏԱ սահմանափակումների սպառիչ ցանկի սահմանումը

Ինչպես սահմանում են ՏԱ միջազգային չափանիշները՝ տեղեկատվության մատչելիությունը պետք է լինի կանոն, իսկ գաղտնիությունը՝ բացառություն այն դեպքերում, երբ գերակայում են այլ օրինական շահեր: Սահմանափակումները պետք է հստակ ամրագրվեն օրենքով, անհրաժեշտ լինեն ժողովրդավարական հասարակարգում և ուղղված լինեն օրինական շահ(եր)ի պաշտպանությանը: Խոսքի և տեղեկատվության ազատությունը հռչակող Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածում բերվում են այս իրավունքների սահմանափակման հիմքերը, որոնք են.

1. Հասարակական շահերի պաշտպանության համար նախատեսված սահմանափակումներ (ազգային անվտանգության, տարածքային ամբողջականության, հասարակական անվտանգության, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու նպատակ):
2. Այլոց իրավունքների պաշտպանության համար նախատեսված սահմանափակումներ:
3. Դատական իշխանության հեղինակության և անկողմնակալության համար անհրաժեշտ սահմանափակումներ:

Ինչպես արդեն նշվեց, տեղեկատվության ազատության ցանկացած սահմանափակում պետք է նախատեսված լինի օրենքով: Այն պետք է անհրաժեշտ լինի հոդվածում տեղ գտած նպատակներից որևէ մեկի պաշտպանության համար, այսինքն լինի արդարացված: Եվ, վերջապես, սահմանափակումը պետք է անհրաժեշտ լինի ժողովրդավար հասարակության համար: Բացարձակ սահմանափակումն անընդունելի է:

Որպեսզի ճիշտ կիրառվեն վերը նշված սահմանափակումների հիմքերը, ԱՐՏԻԿԼ 19 միջազգային կազմակերպությունն իր մշակած ՏԱ մոդելային օրենքում առաջարկում է երեք մասից բաղկացած ստուգում, որը պետք է կատարի պետական մարմինը տեղեկատվության տրամադրումը մերժելուց առաջ: Ըստ այդ ստուգման թեսթի՝ տեղեկատվությունը կարող է դասվել սահմանափակումների շարքը, եթե՝

- » տեղեկատվությունը վերաբերում է օրենքում շարադրված նպատակներին,
- » բացահայտումը կարող է զգալի վնաս հասցնել այդ նպատակին,
- » նպատակին հասցված վնասը կարող է շատ ավելի մեծ լինել, քան հասարակության հետաքրքրվածությունն այդ տեղեկատվության նկատմամբ:

Երկրի պաշտպանությունը, ազգային անվտանգությունը, արտաքին հարաբերությունները, օրինականությունը և անձնական կյանքի անձեռնմխելիությունը և, ինչ-որ չափով, պետական մարմնի ներքին գործընթացները կարող են ՏԱ օրենսդրության բացառություն լինել: Օրինակ՝ Շվեդիայի Գաղտնիության մասին օրենքում նախատեսված են 250-ի հասնող բացառություններ, որոնց մի մասն առնչվում է օրենքով պաշտպանվող շահերին, իսկ մյուսները՝ փաստաթղթերի որոշակի խմբերի: Բացառությունների մեծ մասը սահմանվում է որոշակի ժամկետով՝ 70-ից մինչև երկու տարի: Որոշ այլ բացառություններ իրենց ուժը պահպանում են մինչև որոշակի դեպքի երևան գալը: Տարբերակները շատ են և բազմազան, սակայն խնդրի կարևորությունը աստիճանաբար մեծանում է քաղաքացիական հասարակություններում և տարածվում աշխարհով մեկ:

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ կարծիքի արտահայտման ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Համաձայն Սահմանադրության 51-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Սահմանափակումների սահմանադրական հիմքերն իրենց կարգավորումն են ստացել առանձին օրենքներում, ինչպես, օրինակ՝ «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքում:

ՏԱ կարևորագույն սկզբունքներից է այն, որ այս սահմանափակումների շրջանակը պետք է սահմանված լինի օրենքում և լինի սպառիչ: Օրենքի 8-րդ հոդվածով սահմանվում են բոլոր ՏԱ սահմանափակումները:

Դա այն տեղեկությունն է, որը.

- 1) պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային, առևտրային գաղտնիք,
- 2) խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, այդ թվում՝ նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը,
- 3) պարունակում է հրապարակման ոչ ենթակա նախնական քննության տվյալները,
- 4) բացահայտում է մասնագիտական գործունեությամբ պայմանավորված մատչելիության սահմանափակում պահանջող տվյալներ (բժշկական, նոտարական, փաստաբանական գաղտնիք),
- 5) խախտում է հեղինակային իրավունքը և (կամ) հարակից իրավունքները:

Օրենքը նաև նշում է, որ եթե պահանջվող տեղեկության մի մասը պարունակում է տվյալներ, որոնց տրամադրումը ենթակա է մերժման, ապա տեղեկություն է տրամադրվում մնացած մասի վերաբերյալ: Ըստ վերը նշված հանձնարարականի՝ եթե սահմանափակումը վերաբերում է միայն տվյալ փաստաթղթում պարունակվող տեղեկատվության մի հատվածին, ապա մնացած հատվածը պետք է տրամադրվի սովորական կարգով: Անհրաժեշտ է պարզ մատնանշել, թե որ հատվածում և որքան տեղեկատվություն է ջնջվել: Եթե փաստաթուղթը տպագիր է, ապա ջնջումները կարելի է կատարել պատճենելիս սահմանափակման ենթակա հատվածը սպիտակ թղթով ծածկելու միջոցով: Էլեկտրոնային փաստաթղթի դեպքում պատճենի վրա պետք է հստակ նշվի, թե փաստաթղթի որ հատվածներն են ջնջվել, օրինակ՝ այդ հատվածները բաց (չգրված) թողնելով: Բացի այդ, փաստաթղթի տրամադրման ժամանակ չպետք է ընտրել այնպիսի ձև, որը կբացահայտի գաղտնի տեղեկատվությունը:



1. Օգտագործելով սահմանափակումների՝ օրենքում նշված ցանկը, բերեք կոնկրետ օրինակներ այնպիսի տեղեկատվության, որը, ձեր կարծիքով, չպետք է տրամադրվի լրագրողին:

2. Ինչպիսի՞ն է սահմանափակումների՝ օրենքում ներկայացված ցանկը: Ձեր կարծիքով, այն կարիք ունի՞ կրճատման կամ ընդլայնման:

3. Ձեր կարծիքով կարո՞ղ են լինել դեպքեր, երբ ցանկում ներառված տեղեկատվությունը անհրաժեշտ է գաղտնագրծել: Եթե այո, ապա ի՞նչ դեպքերում: Դուք կարո՞ղ եք ընտրություն կատարել հետևյալ ցանկից.

» հանցագործության կատարում,

» կոռուպցիա,

» ազգային անվտանգությանը սպառնացող վտանգ,

» Էկոլոգիական անվտանգություն,

» առողջապահական անվտանգություն,

» ցանկացած այլ վտանգ, որը սպառնում է տեղեկատվության ազատության օրինական սահմանափակումներով պաշտպանվող արժեքներին:

4. Տեղեկատվության արտահոսք թույլ տված պաշտոնյայի իրավական պաշտպանությունը: Բերեք իշխանության վատ աշխատանքի օրինակներ, որոնք կարող են իրավունք տալ պաշտոնյաներին հանրությանն ասել ճշմարտությունը, նույնիսկ եթե դա դեմ է իր գերատեսչության շահին կամ կարող է բացահայտել պետական գաղտնիք: Ձևարկեք կոնկրետ դեպքեր (ջրի աղտոտվածություն, օդի աղտոտվածություն, կոռուպցիա, համաճարակների բռնկում և այլն):

Տեղեկություն ստանալու կարգը. տեղեկություն ստանալու հարցում

Առանցքային է այն հարցը, թե ովքեր ունեն տեղեկություն ստանալու և տեղեկություն ստանալու հարցում ներկայացնելու իրավունք: Տեղեկատվության ազատության մասին օրենսդրությամբ տեղեկություն ստանալու իրավունքը յուրաքանչյուրի՝ ինչպես իրավաբանական, այնպես էլ ֆիզիկական անձանց իրավունքն է՝ անկախ նրանից՝ քաղաքացի է, օտարերկրացի, թե քաղաքացիություն չունեցող անձ:

ՀՀ-ում յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի դիմելու և տեղեկություն տնօրինողներից պահանջելու տեղեկություններ: «ՏԱ մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի ծանոթանալու իր փնտրած տեղեկությանը և (կամ) դա ստանալու նպատակով օրենքով սահմանված կարգով հարցմամբ դիմելու տեղեկատվություն տնօրինողին և ստանալու այդ տեղեկությունը:

Հոդվածից պարզ է դառնում, որ մարդիկ ունեն ոչ միայն տվյալ տեղեկատվությանը ծանոթանալու կամ տվյալ փաստաթղթում առկա տեղեկությունը ստանալու իրավունք, այլև տվյալ պաշտոնական փաստաթղթի պատճենը ստանալու իրավունք: Ընդ որում, Օրենքը տեղեկություն հասկացության բավականին ընդգրկուն շրջանակ է ուրվագծում: Ըստ Օրենքի 3-րդ հոդվածի՝ տեղեկություն են համարվում անձի, առարկայի, փաստի, հանգամանքի, իրադարձության, եղելության, երևույթի վերաբերյալ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ստացված և ձևավորված տվյալները՝ անկախ դրանց տնօրինման ձևից կամ նյութական կրիչից (տեքստային, էլեկտրոնային փաստաթղթեր, ձայնագրություններ, տեսագրություններ, լուսաժապավեններ, գծագրեր, սխեմաներ, նոտաներ, քարտեզներ:

Կարևոր է, որ Օրենքը տեղեկություն է դիտում ոչ միայն ավանդական կրիչի վրա առկա տվյալները, այլև չի դնում կրիչի որևէ սահմանափակում՝ էլեկտրոնային, թե ֆիզիկական:

Տեղեկությունը ստանալու համար նախ պետք է հարցումով դիմել տեղեկատվություն տնօրինողին: Հարցումը տեղեկություն փնտրելու և (կամ) դա ստանալու նպատակով օրենքով սահմանված կարգով տեղեկատվություն տնօրինողին ուղղված գրավոր կամ բանավոր դիմումն է: Օրենքի ձևակերպումից երևում է, որ հարցումը կարող է լինել գրավոր կամ բանավոր:

Գործնականում նախընտրելի է հարցման գրավոր տարբերակը, ինչի դեպքում խախտված իրավունքի վերականգնման հնարավորությունները մեծանում են:

Տեղեկություն ստանալու համար լրագրողը կարող է դիմել տեղեկատվություն տնօրինողին գրավոր, էլեկտրոնային կամ բանավոր հարցումով: Բանավոր կամ գրավոր հարցումը պետք է ներկայացնել համապատասխան կազմակերպության ներքոնշյալ բաժիններից որևէ մեկին.

- » ընդհանուր բաժին,
 - » տեղեկատվության և հասարակության հետ կապերի բաժին/վարչություն,
 - » տեղեկատվության ազատության համար պատասխանատու անձին:
- Էլեկտրոնային հարցում կարելի է ուղարկել.
- » տեղեկատվություն տնօրինողի պաշտոնական կայքում առկա «Ուղարկել հարցում/դիմում» կամ այլ համապատասխան բաժնի միջոցով,
 - » էլեկտրոնային հասցեից՝ տեղեկատվություն տնօրինողի ընդհանուր պաշտոնական էլեկտրոնային հասցեին,
 - » կառավարության կողմից գործարկված էլեկտրոնային հարցումների www.e-request.am միասնական հարթակի միջոցով:

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 26-ի 524-Ն որոշմամբ ներդրվել է հարցումների միասնական www.e-request.am հարթակը: Հարթակի նպատակն է քաղաքացիներին ընձեռել հնարավորություն էլեկտրոնային եղանակով ներկայացնել հարցում, դիմում կամ բողոք տեղեկատվություն տնօրինող պետական մարմիններին և էլեկտրոնային եղանակով ստանալ պատասխան:

Օրենքը տեղեկություն ստանալու գրավոր և բանավոր հարցմանը մի քանի պահանջներ է ներկայացնում.

Գրավոր հարցումը պետք է համապատասխանի օրենքով սահմանված պահանջներին, այլապես կարող են չքննարկել:

Գրավոր և էլեկտրոնային հարցման մեջ դիմողը պարտավոր է նշել.

- » անունը ազգանուն,
- » քաղաքացիությունը,
- » բնակության, աշխատանքի կամ ուսումնական հաստատության

տության գտնվելու վայրը իրավաբանական անձի դեպքում՝ անվանումը, գտնվելու վայրը),

» Գրավոր հարցումը պետք է ստորագրված լինի:

Ի լրումն վերոնշյալի, էլեկտրոնային հարցումը պետք է պարունակի.

» ստորագրություն, կամ (PDF ֆորմատով ուղարկելիս որպես կցորդ փաստաթուղթ),

» էլեկտրոնային թվային ստորագրություն նույնականացման քարտի միջոցով,

» էլեկտրոնային փոստի հասցեն (էլեկտրոնային հարցման դեպքում) (e-request),

» ծանուցում ստանալու եղանակի մասին նշում (e-request):

Տեղեկություն տնօրինողին ուղղված հարցումները, ստացման օրը, տվյալ մարմնի ներքին գործառնության կարգին համապատասխան, մուտքագրվում են էլեկտրոնային փաստաթղթաշրջանառության համակարգ և շրջանառվում

Հարցմանը ներկայացվող պահանջները չբավարարելու դեպքում հարցումը կարող է վերացվել կամ դրան ընդհանրապես ընթացք չի տրվի: Գրավոր անստորագիր հարցումը ենթակա է ոչնչացման:

Տեղեկություն ստանալու հարցման մեջ պետք է հնարավորինս հստակ ձևակերպել անհրաժեշտ տեղեկությունը: Եթե պահանջում եք կոնկրետ փաստաթուղթ, ապա պետք է նշել բոլոր այն տվյալները, որ կան կոնկրետ փաստաթղթի վերաբերյալ: Հստակ ձևակերպումն անհրաժեշտ է, որպեսզի մարմինը/կազմակերպությունը ավելի հեշտությամբ կարողանա գտնել և տրամադրել պահանջած տեղեկությունը:

Գրավոր հարցումը պետք է անպայման գրանցվի և պետք է տրվի գրանցման համարը: Այն պետք է պահել: Եթե ուղարկել եք պատվիրված փոստով, պետք է պահել անդորրագիրը և մի քանի օր անց զանգահարել ու ճշտել՝ արդյոք մարմինը ստացել է հարցումը և որն է հարցման գրանցման համարը:

Դիմողը պարտավոր չէ հիմնավորել հարցումը, թե իրեն ինչու է անհրաժեշտ տվյալ տեղեկությունը կամ ինչպես է պատրաստվում օգտագործել այն:

Որպեսզի տեղեկություն ստանալու հարցումը չմերժվի հարցմանը ներկայացվող պահանջները չբավարարելու հիմքով, կարելի է կիրառել Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնի պատ-

րաստած հարցման նմուշը. <http://www.foi.am/hy/information-request-form/>:

Մարմինները առանձնահատուկ վերաբերմունք պետք է դրսևորեն այն դիմողների հանդեպ, որոնք ունեն արատներ, հաշմանդամություն կամ ինչ-ինչ հանգամանքներով պայմանավորված՝ կարող են դժվարություններ ունենալ հարցումը ներկայացնելիս: Եվրախորհրդի հանձնարարականի 4-րդ և 5-րդ պարագրաֆներում նշվում է, որ պետական մարմինը հնարավորինս պետք է օգտակար լինի տվյալ դիմողին, օգնի նրան ճիշտ ձևակերպել իր հարցումը: Բացի այդ, հատուկ դեպքերում (հաշմանդամություն ունեցող կամ անգրագետ մարդիկ, ծերեր, լեզվին չտիրապետող օտարերկրացիներ և այլն), երբ դիմողներն առանց օգնության ի վիճակի չեն ընկալել տվյալ փաստաթուղթը, իշխանությունները պետք է հնարավորության և տրամաբանության սահմաններում օգնեն նրանց: Իհարկե, տեղեկատվության ընկալման հարցում օգնություն ցուցաբերելը չի ներառում փաստաթղթերը թարգմանելու պարտականություն կամ բարդ տեխնիկական կամ իրավական խորհրդատվության տրամադրում:

Տեղեկատվություն տնօրինողներ

ՀՀ ՏՄ Օրենքի գործողությունը, ըստ 3-րդ հոդվածի, տարածվում է հետևյալ մարմինների և կազմակերպությունների վրա, որոնք դիտվում են որպես տեղեկատվություն տնօրինողներ: Դրանք են՝

- » պետական մարմինները,
- » տեղական ինքնակառավարման մարմինները,
- » պետական հիմնարկները,
- » բյուջեներից ֆինանսավորվող կազմակերպությունները,
- » հանրային նշանակության կազմակերպությունները,
- » դրանց պաշտոնատար անձինք:

Ավանդաբար տեղեկություն ստանալու իրավունքը կապվում է վերը նշված առաջին 4 կետերում ընդգրկված մարմիններից տեղեկություն ստանալու խնդրի հետ, քանի որ Տեղեկատվության ազատությունը կոչված է ապահովելու պետական իշխանության թափանցիկությունը: Սակայն, աստիճանաբար պետությունը հասարակական մի շարք կարևոր ոլորտների (էներգետիկա,

տրանսպորտ, կապ, ջրամատակարարում և այլն) շահագործումն ու կառավարումը փոխանցում է մասնավոր սեկտորին: Մրանով այս ոլորտներին առնչվող տեղեկատվությունն ամենևին չի կորցնում իր կարևորությունն ու անհրաժեշտությունը մարդկանց համար: Ըստ Օրենքի՝ հանրային նշանակության կազմակերպությունները բաժանվում են 2 խմբի.

Ա. Հանրային նշանակության մասնավոր ընկերությունների վրա, որոնք են շուկայում գերիշխող դիրք ունեցող ընկերությունները:

«Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Տնտեսվարող սուբյեկտն ապրանքային շուկայում համարվում է գերիշխող, եթե նա որպես մատակարար կամ սպառող՝

» չունի մրցակից կամ չի հանդիպում որևէ էական մրցակցության,

» իրացման ծավալներով գրավում է տվյալ ապրանքային շուկայի առնվազն մեկ երրորդը»:

Այս ընկերությունների ցանկն ամեն տարի հաստատում է Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովը:

Բ. Երկրորդ խումբն են կազմում առողջապահության, սպորտի, կրթության, մշակույթի, օցիալական ապահովության, առևտրի, տրանսպորտի և կապի, կոմունալ ոլորտներում հանրությանը ծառայություններ մատուցող ոչ պետական կազմակերպությունները: Դրանք են, օրինակ, մասնավոր բուհերը, դպրոցները, հիվանդանոցները, որոնք ևս պարտավոր են տեղեկատվություն տրամադրել:

Տեղեկություն ստանալու հարցումին պատասխանելու կարգը և ժամկետները

Հարցումները պատասխանվում են հետևյալ ժամկետներում և կարգով:

Բանավոր հարցման պատասխանը տրվում է բանավոր՝ հարցումը լսելուց հետո անհապաղ կամ հնարավորինս սեղմ ժամկետում: Բանավոր հարցման պատասխանը տրվում է այն դեպքում, երբ՝

1. պահանջվող տեղեկության տրամադրումը կարող է կանխել պետական և հասարակական անվտանգությանը, հասարակական կարգին, հանրության առողջությանն ու բարքերին, այլոց իրավունքներին և ազատություններին, շրջակա

միջավայրին, անձանց սեփականությանը սպառնացող վտանգը,

2. անհրաժեշտ է ճշտել տվյալ տեղեկատվության տնօրինողի մոտ համապատասխան տեղեկության առկայության փաստը,
3. անհրաժեշտ է պարզաբանել տվյալ տեղեկատվության տնօրինողի կողմից գրավոր հարցումների քննարկման կարգը:

Գրավոր հարցման պատասխանը տրվում է այդ հարցումում նշված նյութական կրիչով՝ թղթի, տեսաձայնաժապավենի, դիսկետի կամ այլ կրիչի վրա: Եթե հարցումում նշված չէ նյութական կրիչը, և դա անհնար է պարզել տվյալ հարցումին պատասխանելու համար սահմանված ժամկետում, ապա գրավոր հարցումի պատասխանը տրվում է տեղեկությունը տնօրինողին առավել ընդունելի նյութական կրիչով:

Գրավոր հարցման պատասխանը տրվում է հետևյալ ժամկետներում.

1. եթե գրավոր հարցումում նշված տեղեկությունը հրապարակված չէ, ապա դրա պատճենը դիմողին է տրվում հարցումը ստանալուց հետո 5-օրյա ժամկետում,
2. եթե գրավոր դիմումում նշված տեղեկությունը հրապարակված է, ապա տվյալ հրապարակման միջոցի, վայրի և ժամկետի մասին դիմողին տեղեկացվում է հարցումը ստանալուց հետո 5-օրյա ժամկետում,
3. եթե հարցումում նշված տեղեկությունը տրամադրելու համար անհրաժեշտ է կատարել լրացուցիչ աշխատանք, ապա այդ տեղեկությունը դիմողին է տրվում դիմումը ստանալուց հետո 30-օրյա ժամկետում: Սակայն հետաձգման մասին 5-օրյա ժամկետում անհրաժեշտ է գրավոր տեղեկացնել դիմողին՝ նշելով հետաձգման պատճառները և տեղեկությունը տրամադրելու վերջնական ժամկետը: Հետաձգումը հիմնավորելը կարևոր պայման է, քանի որ բացառում է պատասխանի կամայական հետաձգումը:

Եթե մարմինը չունի անհրաժեշտ պաշտոնական փաստաթուղթը, ապա պետք է հնարավորության դեպքում դիմողին ուղղություն ցույց տալ դեպի համապատասխան մարմին, որը

տիրապետում է տեղեկատվությանը: ՀՀ Օրենքը նշում է, որ այն դեպքերում, երբ տեղեկատվություն տնօրինողը չունի փնտրվող տեղեկությունը կամ դրա տրամադրումը իր լիազորությունների շրջանակից դուրս է, ապա նա 5-օրյա ժամկետում պարտավոր է այդ մասին գրավոր տեղեկացնել դիմողին, իսկ հնարավորության դեպքում՝ նրան տրամադրել նաև այն տեղեկատվություն տնօրինողի, այդ թվում՝ արխիվի գտնվելու վայրը, որն ունի փնտրվող տեղեկությունը:

Եթե տեղեկատվություն տնօրինողն ունի փնտրվող տեղեկատվության միայն մի մասը, ապա նա այն տալիս է դիմողին, միաժամանակ հնարավորության դեպքում նշում է այն տեղեկատվություն տնօրինողի գտնվելու վայրը, որտեղ դիմողը կարող է գտնել իր փնտրած տվյալների մյուս մասը:

Օրենքը նաև պահանջներ է ներկայացնում պաշտոնական պատասխանին: Տեղեկություն ստանալու հարցման պատասխանը պետք է լինի հավաստի և լրիվ՝ պարունակելով բոլոր առաջադրված հարցերի հիմնավոր պատասխանները:

Լրագրողի կողմից մեկից ավելի հարցերի առաջադրման դեպքում պետական մարմինը հերթական համարակալման միջոցով տրամադրում է բոլոր հարցերի հավաստի և լրիվ պատասխանները:

Տեղեկությունների համար վճարելու պայմանները և կարգը, փրկելություններն անվճար սրանալու դեպքերը

Տեղեկության տրամադրումն անվճար է: Տրամադրման համար կարող է գանձվել վճար միայն տպագրված կամ պատճենահանված տեղեկություն տրամադրելիս, որը գերազանցում է 10 էջ ծավալը:

Ըստ SU մասին օրենքի՝ գանձվող վճարի չափը չի կարող գերազանցել տրամադրման տեխնիկական ծախսը՝ թղթի, տպիչի ներկի կամ այլ նյութի ծախսը: 10 էջը գերազանցող տեղեկության համար գանձվող գումարի չափը չպետք է գերազանցի տեղեկության տրամադրման համար կատարված փաստացի և ողջամիտ ծախսերի չափը՝ ոչ ավելի, քան 10 (տասը) դրամը՝ յուրաքանչյուր գերազանցող տպագրված կամ պատճենահանված էջի համար, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Տեղեկություն տնօրինողը 5-օրյա ժամկետում գրավոր տեղեկացնում է դիմողին, եթե գրավոր հարցման մեջ նշված տեղեկությունը տրամադրելու համար անհրաժեշտ է կատարել լրացուցիչ աշխատանք՝ նշելով հետաձգման պատճառները և տեղեկություն

տրամադրելու վերջնական ժամկետը: Տեղեկությունը պատրաստ լինելուց հետո, բայց ոչ ուշ, քան վերջնական ժամկետը լրանալուց 2 օր առաջ դրա մասին ծանուցում է դիմողին՝ անհրաժեշտության դեպքում նշելով տեղեկության տրամադրման դիմաց վճարման ենթակա գումարի չափը:

Տառը էջը գերազանցող տպագրված կամ պատճենահանված տեղեկությունը տրամադրվում է տեղեկության տրամադրման դիմաց համապատասխան գումարի վճարման փաստը հավաստվելուց հետո մեկօրյա ժամկետում (Կառավարության N1204 որոշում):

Ոչ հավաստի կամ ոչ լրիվ տվյալներ պարունակող տեղեկություն տրամադրած մարմինը կամ կազմակերպությունն այդ տեղեկությունը ստացած անձի գրավոր հարցման հիման վրա պարտավոր է անվճար տրամադրել ճշգրտված տվյալներով տեղեկություն:

Այս ընդհանուր կանոնից բացառություն են չորս մարմին՝ ՀՀ Պետական ռեգիստրը, Ճանապարհային ոստիկանությունը, ՀՀ Կառավարությանը ենթակա Կադաստրի կոմիտեն և ՀՀ Ազգային արխիվը:

ՀՀ Ոստիկանության Ճանապարհային ոստիկանություն ծառայությունը տեղեկության տրամադրման համար գանձում է կատարում՝ անկախ այն բանից՝ այն գերազանցում է 10 էջը, թե ոչ: Տեղեկությունների տրամադրման հաշվին գանձում կատարելը նախատեսված է որպես ՀՀ Ոստիկանության Ճանապարհային ոստիկանություն ծառայության արտաբյուջետային ֆոնդի ձևավորման աղբյուր: Նույն իրավիճակն է նաև ՀՀ Կառավարությանը ենթակա Կադաստրի կոմիտեի դեպքում, որտեղից տեղեկություն ստանալու համար նույնպես վճար է սահմանված, անկախ այն բանից՝ այն գերազանցում է 10 էջը, թե ոչ: «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով չի առաջնորդվում նաև ՀՀ ազգային արխիվը: Վերջինս առաջնորդվում է Արխիվային գործի մասին ՀՀ օրենքով, որը հնարավորություն է տալիս Արխիվին տեղեկության տրամադրումն իրականացնել վճարովի հիմունքներով:

Բացի այդ, վերոնշյալ մարմինների կողմից տեղեկության տրամադրման համար սահմանված են վճարների տարբեր չափեր: Սա էլ իր հերթին խոչընդոտում է տեղեկատվության համար վճարների չափերի սահմանման միասնական չափորոշիչների ամրապնդմանը:

2020 թվականին կատարված բարեփոխումների շնորհիվ ՀՀ պետական ռեգիստրից տեղեկություն ստանալը լրատվամիջոցների համար դարձավ անվճար:



ՀԱՐՑԵՐ ԼՍԱՐԱՆԻՆ

1. Նշեք այն պետական և հանրային կազմակերպությունների տեսակները, որոնց վրա տարածվում է ՏԱ մասին օրենքը:
2. Ո՞վ կարող է դիմել տեղեկատվություն տնօրինողներին տեղեկություն ստանալու համար: Ի՞նչ պատճառով այդ տեղեկությունները կարող են անհրաժեշտ լինել նրանց:
3. Ո՞ր դեպքերում կարելի է դիմել բանավոր հարցումով, ո՞ր դեպքերում՝ գրավոր:
4. Օգտագործելով հարցման օրինակելի ձևը՝ դիմեք որևէ պետական մարմնի տեղեկություն ստանալու հարցումով, և ստացված պատասխանի(ների) հիման վրա պատրաստեք լրագրողական նյութ:
5. Համեմատեք ձեր ստացած պաշտոնական պատասխանը օրենքի պահանջներին:
6. Ո՞ր տեղեկությունները պարտադիր պետք է հրապարակվեն հանրային և պետական մարմինների կողմից: Բերեք օրինակներ:

Տեղեկության տրամադրման մերժումը, մերժման հիմքերը և կարգը

Օրենքում հստակ սահմանվում են տեղեկատվության տրամադրումը մերժելու հիմքերն ու կարգը: Նշենք նաև, որ մերժումը հիմնավորելը տեղեկատվություն տնօրինողի պարտականությունն է:

ՏԱ Օրենքում հստակ սահմանվում են տեղեկատվության տրամադրումը մերժելու հիմքերն ու կարգը՝ չհնովյալ կերպով կամայականորեն մերժելու հնարավորությունից: Հետևյալ հանգամանքները չեն կարող տեղեկատվության տրամադրումը մերժելու հիմք լինել.

- » անհարմարություն կապտոճառի պաշտոնատար անձին կամ գերատեսչությանը,
- » գերատեսչությանը կներկայացնի ոչ շահեկան լույսի տակ,
- » դիմողի գործը չէ,
- » տրամադրվող տեղեկատվությունը կարող է թյուր ընկալվել դիմողի կամ ԶԼՄ-ի կողմից:

Մերժումը պետք է լինի միայն գրավոր, որում պետք է հստակ հիմնավորված լինի մերժումը:

Տեղեկատվության տրամադրման մերժումը պետք է պարտադիր պարունակի.

- » հարցումը մերժելու իրավական հիմքերը,
- » հղում օրենքի համապատասխան նորմին (հղում անելով օրենքով սահմանված այն կոնկրետ բացառությանը, որին առնչվում է պահանջվող տեղեկատվությունը՝ նշելով, թե օրենքի որ դրույթի հիման վրա է մերժվում տվյալ տեղեկության տրամադրումը),
- » մերժումը բողոքարկելու ժամկետները և կարգը:

Մերժումը հիմնավորելը տեղեկատվություն տնօրինողի պարտականությունն է:

Ընդ որում, գրավոր հարցման մերժումը պետք է լինի միայն գրավոր:

Տեղեկատվությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով սահմանված հիմքերով:

Երբ տեղեկատվության միայն մի մասը կարող է տրամադրվել, պետական մարմինները պարտավոր են տալ փաստաթղթի պատճենը, որից հանված է հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկա-

տվությունը, և ոչ թե ընդհանրապես մերժեն տեղեկություն ստանալու հարցումը: Բոլոր այն դեպքերում, երբ տեղեկատվության միայն մի մասը կարող է տրամադրվել, պետական մարմինները պարտավոր են տալ փաստաթղթի պատճենը, որից հանված է հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկատվությունը, և ոչ թե ընդհանրապես մերժեն հարցումը: ՏՄ մասին ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե պահանջվող տեղեկության մի մասը պարունակում է տվյալներ, որոնց տրամադրումը ենթակա է մերժման, ապա տեղեկություն տնօրինողը պարտավոր է տեղեկություն տրամադրել մնացած մասի վերաբերյալ:

Տեղեկատվություն տնօրինողը կարող է նաև չպատասխանել բանավոր հարցումին, եթե տվյալ պահին դա խոչընդոտում է իր հիմնական պարտականությունների կատարմանը, բացառությամբ օրենքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված դեպքերի (հասարակական անվտանգությանը, մարդու առողջությանը սպառնացող վտանգ):

Գրավոր հարցումով պահանջվող տեղեկության տրամադրումը մերժելու դեպքում տեղեկատվություն տնօրինողը 5-օրյա ժամկետում այդ մասին գրավոր հայտնում է դիմողին՝ նշելով մերժման հիմքը օրենքի համապատասխան նորմը, ինչպես նաև՝ բողոքարկման կարգը:

Տեղեկության տրամադրումը մերժելու հիմքերը

ՏՄ մասին օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ տեղեկատվություն տնօրինողը մերժում է տրամադրել տեղեկությունը 2 հիմքով՝

- ա) Օրենքի 8 հոդվածում սահմանված դեպքերում,
- բ) Տեղեկության տրամադրման համար սահմանված գումարը չվճարվելու դեպքում:

8-րդ հոդվածով սահմանվում են տեղեկատվության ազատության օրինական սահմանափակումները: Դա այն տեղեկությունն է, որը.

- 1) պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային, առևտրային գաղտնիք.
- 2) խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, այդ թվում՝ նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը.

- 3) պարունակում է հրապարակման ոչ ենթակա նախնական քննության տվյալներ.
- 4) բացահայտում է մասնագիտական գործունեությամբ պայմանավորված մատչելիության սահմանափակում պահանջող տվյալներ բժշկական, նոտարական, փաստաբանական գաղտնիք.
- 5) խախտում է հեղինակային և հարակից իրավունքը:

Այսպիսով, տեղեկության տրամադրումը կարող է մերժվել, եթե դրա բացահայտումը վնասում է կամ կարող է վնասել վերոնշյալ կենսական շահերից որևէ մեկին:

Սակայն այս սկզբունքը ևս բացարձակ չէ, և օրենքը նախատեսում է նաև այնպիսի դեպքեր, երբ տեղեկության տրամադրումն ընդհանրապես չի կարող մերժվել, նույնիսկ եթե այն պարունակում է օրենքով պահպանվող գաղտնիք (8-րդ հոդվածի 3-րդ կետ): Դրանք այն դեպքերն են, երբ տեղեկությունը.

- ա) վերաբերում է քաղաքացիների անվտանգությանն ու առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերին, ինչպես նաև տարերային աղետներին և դրանց հետևանքներին,
- բ) ներկայացնում է Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության, շրջակա միջավայրի պաշտպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, ներքին առևտրի, մշակույթի բնագավառներում տիրող իրական վիճակը,
- գ) տեղեկությունը չտրամադրելը բացասաբար ազդեցություն կունենա Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական ծրագրերի իրականացման վրա:

SU շատ օրենքներ սահմանում են, որ այն դեպքերում, երբ տեղեկատվության միայն մի մասը կարող է տրամադրվել, պետական մարմինները պարտավոր են տալ փաստաթղթի պատճենը, որից հանված է հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկատվությունը, և ոչ թե ընդհանրապես մերժեն դիմումը: SU մասին ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե պահանջվող տեղեկության մի մասը պարունակում է տվյալներ, որոնց տրամադրումը ենթակա է մերժման, ապա տեղեկություն տնօրինողը պարտավոր է տեղեկություն տրամադրել մնացած մասի վերաբերյալ:



ՀԱՐՑԵՐ ԼՍԱՐԱՆԻՆ

1. Ձեզ սովորաբար ի՞նչ պատճառաբանություններով են պաշտոնյաները մերժում տեղեկատվություն տալ: Կազմեք ամենահաճախ հանդիպող մերժման հիմքերի մոտավոր ցանկը:
2. Ներկայացված հիմքերից որո՞նք են, ձեր կարծիքով, օրինական: Ինչո՞ւ:
3. Արդյո՞ք ՏԱ մասին օրենքում նշված տեղեկություն ստանալու հարցումը մերժելու հիմքերը սպառնիչ են: Բերե՛ք այլ հիմքեր:
4. Ի՞նչ առաջարկություններ ունե՞ք նշված հիմքերն ավելի հստակեցնելու ուղղությամբ:
5. Սահմանափակման յուրաքանչյուր հիմքի համար բերե՛ք մեկական գործնական օրինակ:

Տեղեկատվության ազատության արտադատական և դատական պաշտպանությունը

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի կարևոր դրույթներից մեկը մերժումը բողոքարկելու ընթացակարգն է: Այն նախատեսում է մի մեխանիզմ, որով տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի անօրինական սահմանափակումները կամ ՏԱ այլ խախտումները կարող են դառնալ անկախ քննության առարկա: Առանց այս երաշխիքի ՏԱ օրենսդրության արդյունավետությունը խիստ նվազում է:

Ինչպես սահմանվում է Եվրոպայի խորհրդի հանձնարարականի 9-րդ բաժնում՝ հայցողը, ում պաշտոնական փաստաթղթից օգտվելու հայտը մասամբ կամ ամբողջովին մերժվել է կամ չի ընդունվել կամ չի քննարկվել սահմանված ժամկետում, պետք է հնարավորություն ունենա օգտվել վերանայման կարգից՝ դատարանում կամ օրենքով սահմանված մեկ այլ անկախ և անկողմնակալ ատյանում: Ի դեպ, վերանայման ընթացակարգը պետք է լինի արագ և ոչ թանկ:

Այս պահանջներն իրենց արտացոլումն են գտել ՀՀ ՏԱ օրենսդրության մեջ: Օրենսդրությամբ սահմանվում է պաշտպանության երեք մեխանիզմ՝ վերանայում վերադատության կարգով, դատական, ինչպես նաև պետական լիազորված մարմին, որ է՝ մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը:

Որոշ պետական համակարգերում վերանայման ներքին ընթացակարգը համարվում է պարտադիր միջանկյալ քայլ՝ նախքան դատարանում կամ այլ անկախ մարմիններում հարցը բողոքարկելը: Բողոքը հղվում է խախտումը թույլ տված մարմնի վերադասին: Քաղաքացիները կարող են բողոքել՝ մարմնից պահանջելով ներքին կարգով վերանայել մերժումը: Եթե վերադասը ուժի մեջ է թողնում մերժումը, քաղաքացին, որպես հաջորդ քայլ, կարող է դիմել մարդու իրավունքների պաշտպանին կամ ուղղակի դատարան: Ի դեպ, այս մարմիններին կարող է դիմել նաև առանց վերադատության կազմով բողոքարկելու:

Այսպիսով, բողոքարկման երկրորդ փուլը պետական լիազորված անկախ մարմնին դիմելն է: ՀՀ-ում այդ լիազորություններով օժտված է ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանը, որի լիազորությունների մեջ է մտնում քննել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով, ՀՀ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված մարդու և քաղաքացու

իրավունքների և հիմնարար ազատությունների խախտման վերաբերյալ բողոքները՝ համաձայն «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 1-ին կետի: Ի դեպ, պաշտպանն ունի միայն խախտումը թույլ տված մարմնին խախտումը վերացնելու մասին առաջարկությամբ կամ միջնորդությամբ հանդես գալու լիազորություն: Այս առաջարկությունը, սակայն, չունի պարտադիր բնույթ (հոդված 15-րդ): Իհարկե, իր լիազորությունները արդյունավետ կատարելու համար մարդու իրավունքների պաշտպանը պետք է զերծ մնա քաղաքական ու տնտեսական ցանկացած ճնշումներից, ուստի պետք է քաղաքական և ֆինանսական իրական անկախություն ունենա: Ի դեպ, որոշ երկրներում մարդու իրավունքների պաշտպանը կամ տեղեկատվության ազատության հանձնակատարը համարվում են տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի խախտման բողոքարկման միակ և վերջնական օղակ: ՏՄ միջազգային պրակտիկան, այնուամենայնիվ, զարգանում է այն գաղափարով, որ տեղեկատվության ազատության հանձնակատարի ինստիտուտի գոյությունն անհրաժեշտ է այս իրավունքի պատշաճ պաշտպանության համար:

Որպես այլընտրանք, բողոքարկման երկրորդ փուլը կարող է իրացվել դատական համակարգի միջոցով: Դատարանի վրա է դրված մարդու իրավունքների պաշպանության առաքելությունը: Ի դեպ, քանի որ ըստ Մահմանադրության մարդիկ ունեն իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության իրավունք, հետևաբար դատարան կարող են դիմել առանց պաշտպանության առաջին երկու ձևերին դիմելու: Որոշ երկրներում օմբուդսմենն իր հերթին իրավունք ունի բողոքն ուղարկել դատարան:

Նշենք, որ ՏՄ մասին ՀՀ օրենքի ընդունումից հետո արդեն իսկ մի քանի դատական նախադեպեր են սկիզբ առել ինչպես ՀՀ-ում: Միայն Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնը 70-ից ավել դատական հայցեր է ներկայացրել խախտում թույլ տված պաշտոնյաների ու մարմինների դեմ: Դատական իշխանությունը հատկապես մամուլի ազատության երաշխիքներն ապահովելու նպատակով կարող է դառնալ իշխանության գործադիր և օրենսդիր թևերի միջև հակակշիռ, որպեսզի վերջիններս չսահմանափակեն տեղեկատվության ազատությունը կամ մատչելիությունը կախման մեջ չդնեն որևէ մեկի սուբյեկտիվ ցանկությունից: Դատարանները պետք է թերահավատորեն վերաբերվեն տեղեկատվության մատչելիությունը և լրահավաքության իրավունքը սահմանափակելու՝ պետական մարմինների պահանջներին: Ժողովրդավարական հասարակության մեջ դատական համակարգը ստուգող դեր

Է կատարում գործադիր և օրենսդիր մարմինների նկատմամբ, որպեսզի վերջիններս կամայականորեն չզրկեն մարդկանց տեղեկատվություն ստանալու հնարավորությունից և ազատությունից:



1. Ինչպե՞ս եք դուք սովորաբար վարվում, երբ խախտում են տեղեկություն ստանալու ձեր իրավունքը (ժամանակին չեն պատասխանում, մերժում են տրամադրել տեղեկություն և այլն):
2. Ձեր լրագրողական պրակտիկայից բերե՞ք օրինակներ, երբ խախտել են տեղեկություն ստանալու ձեր իրավունքը, և խախտումը կարող է դառնալ բողոքարկման առարկա:
3. Ընտրե՞ք այդ դեպքերից մի քանիսը, բողոքարկե՞ք վերադասին և Մարդու իրավունքների պաշտպանին:

Պատասխանատվություն տեղեկություն ստանալու իրավունքի խախտման համար

ՀՀ Սահմանադրության 51 հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է.

Տեղեկություններ ստանալու կարգը, ինչպես նաև տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

Տեղեկություն տրամադրելուց ապօրինի հրաժարվելու կամ ոչ հավաստի տեղեկություն տրամադրելու, ինչպես նաև տեղեկատվության ազատության օրենքով սահմանված կարգի այլ խախտումներն առաջացնում են օրենքով սահմանված պատասխանատվություն: Տեղեկություն ստանալու իրավունքի խախտման համար մեղավոր անձանց նկատմամբ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսվում է ինչպես վարչական, այնպես էլ քրեական պատասխանատվություն:

2003թ. դեկտեմբերի 1-ին ընդունված Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում լրացումներ կատարելու մասին ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պատասխանատվություն է սահմանվում տեղեկություն տալու պարտականությունը չկատարելու համար: «Օրենքով նախատեսված տեղեկությունը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական հիմնարկների, բյուջեներից ֆինանսավորվող կազմակերպությունների, ինչպես նաև հանրային նշանակության կազմակերպությունների պաշտոնատար անձանց կողմից ապօրինաբար չտրամադրելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի տասնապատիկից մինչև հիսնապատիկի չափով:

Նույն խախտումը, որը կատարվել է կրկին անգամ՝ վարչական տույժի միջոցներ կիրառելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում, առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկից մինչև հարյուրապատիկի չափով»:

ՀՀ Քրեական նոր օրենսգրքի 148 հոդվածով՝ «Անձին տեղեկություն ներկայացնելուց հրաժարվելը» քրեական պատասխանատվություն է նախատեսվում պաշտոնատար անձանց կողմից տեղեկություն ստանալու իրավունքի խախտման համար: Սահմանվում է. «Անձին տեղեկություն ներկայացնելուց պաշտոնատար անձի կողմից ապօրինի հրաժարվելը կամ տեղեկությունը ոչ լրիվ կամ դիտավորյալ աղավաղված ներկայացնելը, եթե դա տվյալ անձի իրավունքներին և օրինական շահերին վնաս է պատճառել,

պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի 200-ապատիկից մինչև 400-ապատիկի չափով»:

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը ևս մեկ կարևոր երաշխիք է ապահովում այս իրավունքի ապահովման համար: Օրենքը թեև սահմանում է հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկությունները, սակայն միաժամանակ պաշտպանության տակ է առնում գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության արտահոսք թույլ տված պաշտոնյաներին և բացառում է նրանց վարչական կամ քրեական պատասխանատվությունը, եթե այդ տեղեկատվության հրապարակմամբ կարող են կանխվել հասարակությանը սպառնացող վտանգը, մարդկանց անվտանգությանն ու առողջությանը, շրջակա միջավայրին սպառնացող աղետները, մի խոսքով՝ գաղտնիքի հրապարակումն օգուտ է բերում հասարակությանը: Համաձայն ՏԱ մասին օրենքի 14 հոդվածի 2-րդ մասի՝ 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված տեղեկությունների հրապարակումը չի կարող առաջացնել վարչական կամ քրեական պատասխանատվություն: Դա այն տեղեկությունն է, որը.

- » վերաբերում է քաղաքացիների անվտանգությանը և առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերին, ինչպես նաև տարերային (ներառյալ՝ պաշտոնապես կանխատեսվող) աղետներին և դրանց հետևանքներին,
- » ներկայացնում է Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության և շրջակա միջավայրի պաշտպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, առևտրի, մշակույթի բնագավառում տիրող իրական վիճակը,
- » չտրամադրումը բացասական ազդեցություն կունենա Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական ծրագրերի իրականացման վրա:

Անդրադառնալով նաև լրագրողի՝ տեղեկություն ստանալու իրավունքի խախտման համար սահմանվող պատասխանատվությանը, ինչը խիստ կարևոր է ոչ միայն լրագրողի, այլև ողջ հասարակության տեղեկություն ստանալու իրավունքի պաշտպանության համար: ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 164 հոդվածով՝ «Լրագրողի մասնագիտական օրինական գործունեությանը խոչընդոտելը» պատասխանատվություն է սահմանվում նրա գործունեությանը խոչընդոտելու դեպքում նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկից մինչև հարյուրապատիկի չափով: Եթե նույն ար-

արքը կատարել է պաշտոնական անձն իր պաշտոնական դիրքն
օգտագործելով՝ ենթակա է պատասխանատվության ուղղիչ
աշխատանքներով՝ առավելագույնը 2 տարի ժամկետով, կամ
ազատագրկանմբ՝ առավելագույնը 3 տարի ժամկետով՝ որոշակի
պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղ-
վելու իրավունքից զրկելով առավելագույնը 3 տարի ժամկետով
կամ առանց դրա:





ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ

Այս հարցի ուսումնասիրությունը կարևորվում է, քանի որ կառավարություններն ավելի հաճախ են դիմում ազգային անվտանգության նպատակին՝ լրագրողների խոսքի և տեղեկատվության ազատության իրավունքների սահմանափակումները հիմնավորելու նպատակով: Ամերիկյան լրագրողները բազմիցս իրենց բողոքի ձայն են բարձրացրել ԱՄՆ նախկին նախագահ Բուշի կողմից Հայրենասիրության ակտի ստորագրման փաստի առիթով, որը լրջորեն սահմանափակում է լրագրողների խոսքի ազատության իրավունքը՝ արգելելով լուսաբանել ազգային անվտանգությանն ու հասարակական շահին առնչվող կարևորագույն հարցեր՝ վերահսկելով լրատվամիջոցների կողմից Իրաքյան պատերազմի լուսաբանումը: Իրաքում գոհված ամերիկացի զինվորների մասին տվյալները՝ մասնավորապես նրանց լուսանկարները երկար ժամանակ գաղտնի էին պահվում մինչ այն օրը, երբ «Ազգային անվտանգության արխիվներ» ՀԿ-ին հաջողվեց շահել դատական գործը՝ հիմնվելով ԱՄՆ Տեղեկատվության ազատության մասին Ակտի վրա, որով դատարանը պարտավորեցրեց բացահայտել Իրաքից ԱՄՆ բերվող զինվորների՝ ամերիկյան դրոշով ծածկված դիակների լուսանկարները: Դրանից հետո միայն Պենտագոնին այլ բան չէր մնում, քան 2004 թ. ապրիլին հրապարակել գոհված զինվորների իրական տվյալներն ու լուսանկարները:

Կառավարության գործունեության հրապարակայնության սկզբունքից է բխում պաշտոնական փաստաթղթերի բաց լինելու կանխավարկածը: Դրանք պետք է մատչելի լինեն հանրությանը, եթե միայն չկա առավել կարևոր հանրային կամ պետական շահ

տեղեկությունը չհրապարակելու համար: Անգամ եթե լրագրողը, քաղաքացին դիմում է պետական գաղտնիք համարվող տեղեկություն ստանալու համար, իշխանությունները պետք է նժարի վրա դնեն մի կողմից այդ տեղեկատվությունը ստանալու հասարակական շահն ու հետաքրքրությունը, մյուս կողմից՝ գաղտնիքը պահպանելու անհրաժեշտությունը:

Պետական գաղտնիքի հասկացությունը

Մարդու իրավունքների եվրոպական համաձայնագրի 10-րդ հոդվածը, ինչպես նաև խոսքի ազատությունը սահմանող միջազգային այլ փաստաթղթեր նշում են, որ խոսքի և տեղեկատվության ազատությունը կարող է սահմանափակվել պետական անվտանգության պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, որը դիտվում է որպես այս հիմնարար իրավունքների սահմանափակման օրինական հիմք:

Պետական գաղտնիքի ինստիտուտն ընդունել են բոլոր երկրները: Սա լիովին հասկանալի և տրամաբանական է, քանի որ պետության անվտանգության տեսանկյունից պետական գաղտնիքի հրապարակումը կարող է իրական սպառնալիք դառնալ: Հայաստանում պետական գաղտնիքի մատչելիության սահմանափակումը ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածով ամրագրված արտահայտվելու ազատության իրավունքից բացառություն է.

Կարծիքի արտահայտման ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Տեղեկատվության ազատության մասին ՀՀ օրենքի հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ տեղեկության ազատությունը կարող է սահմանափակվել, եթե հայցվող տեղեկությունը պարունակում է պետական գաղտնիք:

«Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» օրենքը (1996թ) սահմանում է պետական գաղտնիք հասկացությունը, կարգավորում է ՀՀ անվտանգության, քաղաքացիների, հասարակության և պետության կենսական շահերի ապահովման նպատակով որոշակի բնագավառի տեղեկություններ պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքը դասելու, դրանք գաղտնագերծելու և պաշտպանելու կապակցությամբ ծագող հարաբերությունները և այլն: Օրենքի 2-րդ հոդվածը սահմանում է «պետական

գաղտնիք» հասկացությունը. «Պետական գաղտնիքը ՀՀ ռազմական, արտաքին հարաբերությունների, տնտեսական, գիտատեխնիկական, հետախուզական, հակահետախուզական, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության բնագավառների այն տեղեկություններն են, որոնք պաշտպանվում են պետության կողմից, և որոնց տարածումը կարող է ծանր հետևանքներ առաջացնել ՀՀ անվտանգության համար»: Նույն հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է ծառայողական գաղտնիք հասկացությունը. դրանք վերը նշված ոլորտների այն տեղեկություններ են, որոնք «պահպանվում են պետության կողմից, և որոնց տարածումը կարող է վնաս հասցնել ՀՀ անվտանգությանը: Այդպիսի տեղեկությունները, որպես կանոն, պարունակում են պետական գաղտնիքի մաս կազմող տվյալներ, սակայն ինքնին չեն բացահայտում պետական գաղտնիքը»:

«Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածն արգելում է պետական գաղտնիքի հրապարակումը՝ որպես քրեորեն պատժելի արարք. «Արգելվում է օրենքով սահմանված կարգով գաղտնի համարվող կամ քրեորեն պատժելի արարքներ քարոզող տեղեկատվության տարածումը»:

Թեև օրենսդրությունն արգելում է պետական գաղտնիքի հրապարակումը, մինևույն ժամանակ այն չի հստակեցնում «պետական գաղտնիք» հասկացության սահմանները, այլ միայն մեկ հոդվածով (հոդված 2) տալիս է համապատասխան տեղեկությունների ընդհանուր սահմանը: «Պետական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ ՀՀ կառավարությունը «մշակում և հաստատում է պետական գաղտնիքի շարքը դասվող տեղեկությունների ցանկը»: Պետական գաղտնիքի շարքը դասվող տեղեկությունների ցանկը սահմանված է ՀՀ կառավարության 1998 թվականի մարտի 13-ի 173 որոշմամբ: Ցանկը պարունակում է 33 կետ, այնուամենայնիվ, այստեղ ևս որոշակիացված չեն պետական գաղտնիքի սահմանները: Օրինակ՝ վերոհիշյալ ցանկի 3-րդ կետի համաձայն՝ պետական գաղտնիք են համարվում «գործերի զարգացման թվի մասին տեղեկությունները»: Հարց է ծագում՝ արդյո՞ք նոր գորակոչվածների թվի մասին տեղեկատվությունը մտնում է «պետական գաղտնիք» հասկացության տակ: Եթե այո, ապա ինչո՞ւ ենք այդ մասին տվյալներ հրապարակում ԶԼՄ-ը կամ ոլորտի պաշտոնյաները: Անհասկանալի է նաև պետական գաղտնիքի շարքը դասվող տեղեկությունների ցանկում տեղ գտած 12-րդ կետի ձևակերպումը, համաձայն որի՝ պետական գաղտնիք է համարվում

«ՀՀ սահմանապահ զորքերի էությունը բացահայտող տեղեկությունները»: «Զորքերի էությունը» չափազանց լայն հասկացություն է: Ցանկացած տեղեկատվություն, որն առնչվում է սահմանապահ զորքերին, կարող է համարվել վերջինիս էությունը բացահայտող: 18-րդ կետի համաձայն՝ պետական գաղտնիք է համարվում նաև «հիդրոօդերևութաբանական և գեոֆիզիկայի բնագավառում աշխատանքի արդյունքները բացահայտող տեղեկությունները»: Այստեղ ևս չի որոշակիացվում, թե հատկապես ո՞ր աշխատանքների արդյունքները բացահայտող տեղեկություններն են դասվում պետական գաղտնիքի շարքը:

Ըստ օրենքի՝ գոյություն ունի պետական գաղտնիքի 3 աստիճան՝ գաղտնի, հույժ գաղտնի և հատուկ կարևորության՝ կախված գաղտնի տեղեկությունների կարևորությունից, բնույթից և դրանց պաշտպանության համար անհրաժեշտ միջոցների ծավալից (Օրենքի 4-րդ հոդված): Գաղտնիության աստիճաններին համապատասխան գաղտնիք համարվող փաստաթղթերի վրա դրվում են «գաղտնի», «հույժ գաղտնի» և «հատուկ կարևորության» մակագրությունները:

Խոսքի ազատության պաշտպանության ԱՐՏԻԿԼ 19 միջազգային կազմակերպությունն իր մշակած տեղեկատվության ազատության մասին օրինակելի օրենքում նշում է երեք մասից բաղկացած թեսթի մասին, որն առաջարկվում է պետական պաշտոնյաներին կիրառել այն բոլոր դեպքերում, երբ տվյալ տեղեկատվությունը գաղտնագրելու հարց է ծագում: Թեսթի համաձայն՝ առաջին փուլում պաշտոնյան պետք է պարզի, թե արդյոք տվյալ տեղեկությունն առնչվում է Տեղեկատվության ազատության մասին օրենքով սահմանված օրինական բացառություններին (օրինակ՝ ազգային անվտանգության կամ անձի անձնական կյանքի գաղտնիության պահպանության շահ): Երկրորդ փուլում պետք է պարզել, թե արդյոք տեղեկության բացահայտումն էական վնաս կհասցնի այդ նպատակին: Եվ վերջում, անհրաժեշտ է պարզել՝ արդյո՞ք այդ տեղեկության հրապարակումն ավելի մեծ օգուտ չի տա հասարակությանը, քան այն գաղտնի պահելը:

Ենթադրենք, պաշտպանության նախարարության պաշտոնյան քաղաքացուց հարցում է ստանում՝ տրամադրել տեղեկություններ բանակի համար ձեռք բերված զինվորական հագուստի որակի և գնի մասին: Արդյո՞ք այս տեղեկությունն առնչվում է օրինական նպատակներից որևէ մեկին: Այո, հարցումն առնչվում է ազգային անվտանգության շահին: Բայց միթե դրա հրապարակումը կվնասի այդ շահին: Այս կոնկրետ օրինակում վստահա-

բար կարելի է բացասական պատասխան տալ: Հրապարակումը չի կարող վնասել երկրի անվտանգությանը: Վատագույն դեպքում թշնամին կիմանա, որ մեր բանակում զինվորները անորակ հագուստ են հագնում: Հիշենք, որ խոսքը գնում է էական, ոչ թե ընդհանրապես վնասի մասին: Կառավարության պարտականությունն է ապացուցել, որ տվյալ տեղեկության հրապարակմամբ իսկապես կարող է պատճառվել էական վնաս: Տեղեկություն ստանալու հարցումով դիմողի պարտականությունը չէ ապացուցել, որ հրապարակումն անվտանգ է: Եթե հարցումով դիմողը խնդրել է տրամադրել զենքի որակի մասին տեղեկություն, ապա սա արդեն կարող է էական վնաս պատճառել անվտանգությանը, հատկապես մեր քաղաքական վիճակում գտնվող երկրի համար, սակայն թեսթի երրորդ փուլի համաձայն՝ դեռ պետք է հստակեցնել, թե արդյոք դրա հրապարակումն ավելի կարևոր չէ, քան այն գաղտնի պահելը: Ասենք, հրապարակումը կարող է ավելի օգտակար լինել ազգային անվտանգության պաշտպանության համար, կամ դրա շնորհիվ կմեծանա հասարակական ճնշումը անորակ զենքերը փոխարինել որակյալով, կամ ցույց կտա պաշտպանության նպատակով կատարվող գնումների անարդյունավետությունը, որն ի վերջո կհանգեցնի գնումների գործընթացի բարեփոխման: Այս ամենի շնորհիվ ազգային անվտանգությունը ոչ թե կտուժի, այլ միայն կշահի:

Նշենք, որ պետության կողմից հաճախ սխալ է մեկնաբանվում «հանրային հետաքրքրություն» հասկացությունը. հասարակությունը հետաքրքրված է դրանով: Սա դեռ ամբողջական մեկնաբանում չէ: Այն պետք է հատկապես տարբերակել հասարակական հետաքրքրասիրությունից: «Հանրային հետաքրքրություն» նշանակում է, որ հանրությունը տեղեկատվության հրապարակման հետևանքով շահելու է: Միացյալ Նահանգներում, օրինակ, իշխանությունները հրաժարվեցին հանրությանը տրամադրել Համաշխարհային առևտրի կենտրոնում տեղադրված գաղտնի տեսախցիկների նկարահանած կադրերը Մեպտեմբերի 11-ին՝ դրանք համարելով չափազանց ցավոտ զոհվածների ընտանիքների անդամների համար: Մեկ տարի անց, այնուամենայնիվ, դրանք հրապարակվեցին, քանի որ որոշվեց, որ գերակշռող հանրային շահը պահանջում է իմանալ, թե ինչպես են մարդիկ տեղահանվել շենքից: և դա հետագայում շենքերը ճիշտ կառուցելու համար լավ դաս եղավ:

Երբ տեղեկատվության միայն մի մասը կարող է տրամադրվել, պետական մարմինները պարտավոր են տալ փաստաթղթի

պատճենը, որից հանված է հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկատվությունը, և ոչ թե ընդհանրապես մերժեն տեղեկության ստանալու հարցումը: ՏԱ շատ օրենքներ սահմանում են, որ այն դեպքերում, երբ տեղեկատվության միայն մի մասը կարող է տրամադրվել, պետական մարմինները պարտավոր են տալ փաստաթղթի պատճենը, որից հանված է հրապարակման ոչ ենթակա տեղեկատվությունը, և ոչ թե ընդհանրապես մերժեն դիմումը: ՏԱ մասին ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե պահանջվող տեղեկության մի մասը պարունակում է պետական գաղտնիք համարվող տվյալներ, որոնց տրամադրումը ենթակա է մերժման, ապա տեղեկություն տնօրինողը պարտավոր է տեղեկություն տրամադրել մնացած մասի վերաբերյալ, ոչ թե ընդհանրապես մերժել տվյալ փաստաթղթի տրամադրումը: ԱՄՆ-ի Կենտրոնական հետախուզական վարչության պաշտոնական ինտերնետային էջում կարելի է տեսնել նման բազմաթիվ փաստաթղթեր, որոնք մատչելի են հասարակությանը մասնակի: Գաղտնագերծված փաստաթղթերի չգաղտնագերծված հատվածները խնամքով ջնջված են, այնպես որ փաստաթուղթն ստացողը չի կարող կարդալ դրանք:

Պետական գաղտնիքի պահպանման ժամկետները

Պետական գաղտնիքն անժամկետ չէ. օրենսդրությամբ սահմանվում են ժամկետներ գաղտնի համարվող փաստաթղթերի գաղտնագերծման համար:

«Պետական գաղտնիքի» մասին ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածը սահմանում է, թե որքան ժամանակով կարող է տվյալ տեղեկությունը գաղտնի համարվել: Այսպես՝ «հատուկ կարևորության» և «հույժ գաղտնի» գաղտնիության աստիճան ունեցող տեղեկությունները գաղտնիությունը պահպանում են մինչև 30 տարի, ընդ որում՝ անհրաժեշտության դեպքում կառավարությունը կարող է սահմանել գաղտնագրման առավել երկար ժամկետ: «Գաղտնի» գաղտնիության աստիճան ունցող տեղեկություններն իրենց գաղտնիությունը պահպանում են մինչև 10 տարի: Պետական մարմինները կարող են երկարացնել գաղտնագրված տեղեկությունների պահպանության՝ նախկինում սահմանված ժամկետները, բայց ոչ ավելի, քան 5 տարի ժամանակով: Կառավարության որոշմամբ դրանք կարող են գաղտնագերծվել նաև ժամկետից շուտ:

Գաղտնագերծումից հետո տեղեկությունները պետք է եռամսյա ժամկետում հանձնվեն ՀՀ պետական արխիվի պահպանությանը,

որտեղ արդեն դրանք մատչելի են դառնում հասարակության բոլոր անդամների համար: «Արխիվային գործի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի համաձայն՝ Արխիվային փաստաթղթերից օգտվողն իրավունք ունի ազատ որոնելու և ուսումնասիրության նպատակով պետական և համայնքային արխիվներից ստանալու արխիվային փաստաթղթեր: Անհասկանալի է այն միտքը, թե ինչու պետք է արխիվային փաստաթուղթ փնտրողը հիմնավորի, թե ինչու է իրեն անհրաժեշտ տվյալ արխիվային փաստաթուղթը: Օրենքից բխում է, որ արխիվային փաստաթուղթ կարելի է ձեռք բերել միայն մեկ նպատակով, այն է՝ ուսումնասիրություն կատարելը: Սա միանշանակ տեղեկատվություն ստանալու սահմանադրական իրավունքի անհիմն սահմանափակում է:

Նշենք, որ օրինակ ԱՄՆ-ի Կենտրոնական հետախուզական վարչության պաշտոնական ինտերնետային էջում յուրաքանչյուր ոք կարող է գտնել բոլոր այն պետական գաղտնիքները, որոնք արդեն գաղտնագերծվել են (<http://www.foia.cia.gov/records.asp>): Իսկ, ահա, Ռուսաստանի անվտանգության ֆեդերալ ծառայության ինտերնետային էջում՝ <http://www.fsb.ru/> ընդհանրապես հրապարակված չեն գաղտնագրված տեղեկություններ: Համաձայն Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնի ուսումնասիրությունների՝ ՀՀ պետական կառավարման համակարգում գաղտնագերծման գործընթացը դանդաղ է իրականացվում: Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնի՝ այս թեմայով իրականացրած պարբերական հարցումները վկայում են, որ պետական մարմինները միայն եզակի փաստաթղթեր են գաղտնագերծում, իսկ դրանցից միայն 1-2-ն են հրապարակվում մարմինների պաշտոնական կայքերում: Օրինակ, 2018 թվականի ընթացքում միայն 5 պետական մարմին է իրականացրել գաղտնագերծման գործընթաց: Սակայն, փաստաթուղթ գաղտնագերծած 5 մարմիններից 4-ը պաշտոնական պատասխաններով տեղեկացրել են, որ տասնյակ փաստաթղթեր են գաղտնագերծել, սակայն չեն տրամադրել դրանք՝ նշելով՝ մի դեպքում, դրանք փոխանցվել են ազգային արխիվ կամ որ գաղտնագերծումն ինքնին չի նշանակում, որ փաստաթղթերն այլևս գաղտնիք չեն պարունակում: Պաշտպանության նախարարությունն օրինակ նշել է, որ գաղտնագերծած միակ փաստաթուղթը՝ 0038 որոշումը, առգրավվել է քրեական վարույթ իրականացնող մարմնի կողմից, հետևաբար մերժել են դրա տրամադրումը:

2020 թվականի մարտին ԻԱԿ-ը կրկին նույնաբովանդակ հարցումներ է ուղարկել պետական կառավարման մարմիններին: 38 մարմնի տրամադրած տվյալների համաձայն՝ 2019 թվականի

ընթացքում միայն Վարչապետի աշխատակազմն է իրականացրել փաստաթղթերի գաղտնագերծման գործընթաց: ՀՀ վարչապետի աշխատակազմը ԻԱԿ-ի հարցմանն ի պատասխան 2020թ.-ի մարտի 4-ի գրությամբ տեղեկացրել է, որ 2019 թվականին գաղտնագերծվել է 6 փաստաթուղթ, և դրանք հասանելի են arlis.am կայքում, սակայն այս մասին որևէ տեղեկատվություն ոչ ՀՀ կառավարության, ոչ Վարչապետի պաշտոնական կայքերում հրապարակված չէ:

Տեղեկատվություն, որ չի կարող գաղտնագրվել

Պետական գաղտնիքի մասին օրենսդրությունը սահմանում է նաև այն տեղեկությունների ցանկը, որոնք չեն կարող գաղտնագրվել և համարվել պետական գաղտնիք: Սովորաբար պետական գաղտնիքի կարգավիճակին չեն կարող համապատասխանել. հասարակական բնույթ ունեցող տեղեկությունները, որոնք, սակայն, առնչվում են հասարակության անվտանգությանն ու բարօրությանը սպառնացող աղետներին, շրջակա միջավայրի, առողջապահության, կրթության, մշակույթի և գյուղատնտեսության վիճակին, մարդու իրավունքների ոտնահարումներին, պետական հաստատությունների և պաշտոնատար անձանց անօրինական գործողություններին: Վերջինս (պաշտոնատար անձանց անօրինական գործողություններին առնչվող տեղեկությունները գաղտնագրելու անթույլատրելիությունը) բացակայում է մեր օրենքում, որով խիստ նվազում է իշխանության մարմինների վրա հանրային հսկողություն իրականացնելու հնարավորությունը:

«Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին չեն կարող դասվել՝

ա) քաղաքացիների անվտանգությանն ու առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերի, աղետների, ինչպես նաև տարերային (ներառյալ պաշտոնապես կանխատեսվող) աղետների, դրանց հետևանքների մասին տեղեկությունները,

բ) տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության և շրջակա միջավայրի պահպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, ներքին առևտրի, մշակույթի բնագավառներում տիրող իրական վիճակը ներկայացնող տեղեկություններ,

գ) քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների սահ-

մանափական փաստերի, իրավախախտումների և սոցիոլոգիական հետազոտությունների արդյունքների մասին տեղեկություններ,

- դ) այն տեղեկությունները, որոնք եթե դասվեն պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին, ապա բացասական ազդեցություն կունենան Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական և ճյուղային ծրագրերի իրականացման վրա:

Օրենսդրությունը ոչ միայն սահմանում է գաղտնագրման ոչ ենթակա տեղեկատվությունը, այլև «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ պաշտոնյաներին պարտավորեցնում է անհապաղ կամ հնարավորինս սեղմ ժամկետում տրամադրել հետևյալ խումբ տեղեկությունները, եթե դրանց համար դիմում են տվյալ պետական մարմին: Դա այն տեղեկությունն է, որը՝

- 1) վերաբերում է քաղաքացիների անվտանգությանը և առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերին, ինչպես նաև տարերային (ներառյալ՝ պաշտոնապես կանխատեսվող) աղետներին և դրանց հետևանքներին,
- 2) ներկայացնում է Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության և շրջակա միջավայրի պաշտպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, առևտրի, մշակույթի բնագավառում տիրող իրական վիճակը,
- 3) չտրամադրումը բացասական ազդեցություն կունենա Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական ծրագրերի իրականացման վրա:

ՏԱ օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն էլ Տեղեկատվություն տնօրինողն անհապաղ հրապարակում կամ այլ մատչելի ձևով հանրությանը տեղեկացնում է իր տնօրինության տակ գտնվող այն տեղեկությունը, որի հրապարակումը կարող է կանխել պետական և հասարակական անվտանգությունը, հասարակական կարգին, հանրության առողջությանն ու բարքերին, այլոց իրավունքներին և ազատություններին, շրջակա միջավայրին, անձանց սեփականությանը սպառնացող վտանգը: Այսինքն, վերոնշյալ տեղեկություններն անհապաղ հրապարակելու պահանջ է դրվում տեղեկություն

տնօրինողի վրա՝ անկախ հարցումով դիմողի առկայությունից: Խնդիրը, սակայն, այն է, որ օրենսդրությամբ պատասխանատվություն չի նախատեսվում այս պարտավորությունը չկատարող պաշտոնյայի նկատմամբ: Մեր կարծիքով, այս տեղեկությունները թաքցնող պետական պաշտոնյան պետք է կրի քրեական կամ վարչական պատասխանատվություն՝ կախված հասարակությանը և առանձին քաղաքացիներին պատճառված նյութական և բարոյական վնասի ծավալից:

Պատասխանատվություն պետական գաղտնիքի հրապարակման համար

Պետական գաղտնիքի հրապարակմամբ կարող է վնաս հասցվել ազգային անվտանգությանը, ուստի պետական գաղտնիք հրապարակելը ՀՀ-ում քրեորեն պատժելի արարք է: ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 306-րդ հոդվածը՝ «Պետական գաղտնիք հրապարակելը» սահմանում է.

«Պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ դիտավորությամբ հրապարակելն այն անձի կողմից, ով պետական գաղտնիքի հետ ծանոթանալու իրավունք ուներ, և ում դա վստահված է եղել կամ հայտնի է դարձել ծառայության բերմամբ, եթե բացակայում են պետական դավաճանության հատկանիշները՝ պատժվում է կալանքով՝ երկուսից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը չորս տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:

2. Պետական գաղտնիքն անզգուշությամբ հրապարակելը՝ պատժվում է կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:

3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է ծանր հետևանքներ՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեքից յոթ տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով»:

Նախ, պարզենք՝ ինչ է նշանակում պետական գաղտնիքի հրապարակում: Հարցի պատասխանը տրվում է «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածում՝ «պետական գաղտնիքի հրապարակումը օրենքով գաղտնիք կազմող տեղեկությունների փոխանցումն է, տրամադրումը, առաքումը, ինչպես նաև որևէ ձևով մատչելի դարձնելն է այն անձանց, ովքեր այդպիսի տեղեկություններին իրազեկ լինելու իրավունք կամ սահմանված կարգով ծանոթանալու թույլտվություն չունեն»:

Քանի որ պետական գաղտնիքի հրապարակումը քրեական պատասխանատվություն է առաջ բերում, հետևաբար խիստ կարևորվում է այն հարցը, թե ո՞վ պետք է պատասխանատվություն կրի պետական գաղտնիքի հրապարակման համար՝ լրագրողը, թե՞ պետական պաշտոնյան:

ՀՀ Քրեական օրենսգրքի վերոնշյալ հոդվածը նշում է, որ պետական գաղտնիքի հրապարակման համար պատասխանատվության ենթարկվում է այն անձը, ով պետական գաղտնիքի հետ ծանոթանալու իրավունք ուներ, և ում դա վստահված է եղել կամ հայտնի է դարձել ծառայության բերմամբ: Որպես հանցագործության սուբյեկտ ու՞մ նկատի ունի օրենսդիրը այս հոդվածով:

Ու՞մ են վստահվում պետական գաղտնիք համարվող տեղեկությունները: «Պետական գաղտնիքի մասին» օրենքը կարգավորում է պետական գաղտնիք համարվող տեղեկությունների մատչելիության ընթացակարգը: Հրապարակման համար պատասխանատվության կարող է ենթարկվել նա, ում գաղտնիքը հայտնի է դարձել ծառայության կամ աշխատանքի շնորհիվ: Ծառայության շնորհիվ հայտնի է դառնում միայն այն անձին, ով ունի համապատասխան լիազորություն: Խիստ անորոշ է ձևակերպված «աշխատանքը», քանի որ այն լայն հասկացություն է և սկզբունքորեն դրա տակ կարելի է հասկանալ ցանկացած քաղաքացու պրոֆեսիոնալ գործունեության ցանկացած ձև, որի ընթացքում նրան հայտնի է դարձել պետական գաղտնիքը: Սակայն պետք է ուշադրություն դարձնել «Պետական գաղտնիքի» մասին օրենքի 1-ին հոդվածին, որը սահմանում է այն անձանց շրջանակը, որոնց վրա տարածվում է սույն օրենքի գործողությունը: Հոդվածը նշում է, որ օրենքի դրույթները ենթակա են պարտադիր կատարման ՀՀ պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ձեռնարկությունների, հիմնարկների և կազմակերպությունների (անկախ սեփականության ձևից), պաշտոնատար անձանց և քաղաքացիների կողմից, որոնք իրենց կարգավիճակով պարտավոր են կամ պարտավորություն են ստանձնել կատարել պետական գաղտնիքի մասին

ՀՀ օրենսդրության պահանջները:

Այս իմաստով կարևոր է նաև «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը (2001, դեկտ. 4), որի 23-րդ հոդվածը որպես քաղաքացիական ծառայողի հիմնական պարտականություններից մեկը նշում է նաև պետական, ծառայողական և օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի հետ աշխատելու՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները պահպանելը: Այսինքն՝ գաղտնիքը պահպանելը քաղաքացիական ծառայողի պաշտոնական պարտականություններից է, որն անպայման ենթակա է կատարման:

«Պետական գաղտնիքի մասին» օրենքը նաև նշում է, որ պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկությունները «համարվում են ՀՀ սեփականությունը և պետական գաղտնիքը պահպանվում է պետության կողմից»:

Օրենքի 19-րդ հոդվածով «պետական և ծառայողական գաղտնիքի պաշտպանության ապահովումն իրականացնում են այդպիսի գաղտնիք կազմող տեղեկություններ տնօրինող, դրանց օգտագործմամբ աշխատանքներ կատարող պետական մարմինները, ձեռնարկությունները, հիմնարկները և կազմակերպությունները՝ իրենց իրավասության սահմաններում և իրենց առջև դրված խնդիրներին համապատասխան»:

Այս բոլոր նորմերը հիմնավորում են այն, որ պետական գաղտնիքի պաշտպանությունը դրված է պետության, պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց վրա: Այս ցանկում քաղաքացիները, այդ թվում և լրագրողները ընդգրկված չեն: Այնուամենայնիվ, ինչպես պետք է վարվի լրագրողը, եթե իր մասնագիտական պարտականությունները կատարելիս իրեն հայտնի են դառնում պետական գաղտնիք համարվող տեղեկություններ:

Բավականին թերի ձևակերպումներ է պարունակում «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքը, որը լրագրողներին պարտավորեցնում է չհրապարակել պետական գաղտնիք: Օրենքի 24-րդ հոդվածի գ կետն արգելում է հեռուստառադիոհաղորդումներն օգտագործել «օրենքով պահպանվող պետական և այլ գաղտնիքներ հրապարակելու» նպատակով: Թեպետ պետական գաղտնիքը պահպանելու պարտավորությունը օրենքով դրված է պետության վրա, սակայն վերը նշված դրույթով լրատվամիջոցներին է պարտավորեցվում պահպանել այն:

Պետք է նշված լիներ «Օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիքներ», այսինքն պետք է պահպանվի միմիայն այն գաղտնիքը, որը սահմանվում և պահպանվում է օրենքով: Գաղտնիքների սպառիչ

ցանկը սահմանվում է «տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածով:

«Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածում նշվում են այն դեպքերը, երբ լրագրողը կամ լրատվական գործունեություն իրականացնողն ազատվում է պատասխանատվությունից, որոնց թվում նշվում է նաև հետևյալը. «Օրենքով սահմանված կարգով գաղտնի համարվող տեղեկատվության տարածման համար լրատվական գործունեություն իրականացնողը պատասխանատվության ենթակա չէ, եթե այդ տեղեկատվությունը նա ձեռք չի բերել օրենքով արգելված եղանակով, կամ ակնհայտ չի եղել, որ դա օրենքով սահմանված կարգով գաղտնիք է համարվել»: Հոդվածը պաշտպանությամբ է ապահովում բոլոր այն լրագրողներին, որոնք եթե պետական գաղտնիքը կամ օրենքով պահպանվող այլ գաղտնի տեղեկությունները ձեռք են բերել օրինական ճանապարհով (ասենք, հարցազրույցի ժամանակ, կամ նրանց փոխանցվել է պաշտոնատար անձի կողմից), ապա դրա հրապարակման համար չեն կարող պատասխանատվություն կրել: Օրենքի պաշտպանությունն ավելի հեռուն է գնում՝ տալով իրական երաշխիքներ: Լրատվական գործունեություն իրականացնողը պատասխանատվությունից ազատվում է նույնիսկ այն դեպքում, երբ տեղեկատվության գաղտնի լինելն ակնհայտ է եղել, եթե. «այդ տեղեկատվության տարածումը բխել է հանրային շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունից...» («ԶԼ մասին» օրենք», հոդված 9 կետ 3):

Այսպիսով, պետությունն ինքը պետք է ապահովի պետական գաղտնիք համարվող տեղեկությունների պահպանությունը: Գաղտնիքը բացահայտելու համար պատասխանատվություն կարող է կրել միայն գաղտնիքը կրողը, ով պաշտոնապես իրավունք է ստացել ձեռք բերել այդ գաղտնի տեղեկությունները և պարտավորվել է չբացահայտել:

Լրագրողին պետական գաղտնիք կարող է հայտնի դառնալ, ասենք, պետական ծառայողի հետ հարցազրույց վարելիս: Վերջինս դիտավորյալ կամ անզգուշորեն կարող է լրագրողին պետական գաղտնիք հայտնել: Գաղտնիքը հետագայում հրապարակելու համար լրագրողը կարող է ենթարկվել քրեական պատասխանատվության: Սակայն եթե այդ տեղեկությունները լրագրողը ձեռք է բերել օրինական ճանապարհով, լրագրողի վրա չի դրվում պարտականություն ստուգել ստացված տեղեկատվության կարգավիճակը: Լրագրողը չի դասվում «Պետական գաղտնիքի» մասին օրենքի 1-ին հոդվածով սահմանված անձանց շարքը, որոնց վրա տարածվում է

այդ օրենքի գործողությունը: Քաղաքացին, այդ թվում և լրագրողը չի կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության պետական գաղտնիքի հրապարակման համար, եթե այն ձեռք է բերել օրինական ճանապարհով:

Պետությունը պարտավոր է պատշաճ պահպանել իր գաղտնիքները, և եթե լրագրողին հաջողվում է իմանալ որոշ գաղտնի տեղեկություններ, ապա պատասխանատվության պետք է ենթարկվի տեղեկատվության արտահոսքը թույլ տված պետական մարմինը կամ պաշտոնյան:

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը լուրջ երաշխիք է պարունակում տեղեկատվության արտահոսք թույլ տված պաշտոնյաների համար: Արտահոսքը կամ հոսակորուստը, ինչպես սահմանում է «Պետական գաղտնիքի մասին» օրենքը. գաղտնիք կազմող տեղեկություններին իրազեկ լինելու իրավունք ունեցող, ինչպես նաև դրանց պահպանության համար պատասխանատու անձանց անփութության հետևանքով այդպիսի տեղեկությունների արտահոսքն է կամ կորուստը: «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն նույնիսկ եթե տեղեկատվությունը պարունակում է պետական գաղտնիք, այն ենթակա է տրամադրման և հրապարակման, եթե այդ տեղեկությունը.

- ա) վերաբերում է քաղաքացիների անվտանգությանն ու առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերին, ինչպես նաև տարերային աղետներին և դրանց հետևանքներին,
- բ) ներկայացնում է Հայաստանի Հանրապետության տնտեսությանը ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության շրջակա միջավայրի պաշտպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, ներքին առևտրի, մշակույթի բնագավառներում տիրող իրական վիճակը,
- գ) տեղեկությունը չտրամադրելը բացասական ազդեցություն կունենա Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական ծրագրերի իրականացման վրա:

Միևնույն հոդվածի երկրորդ մասի հանաձայն՝ իրավաւոր պետական մարմինը կամ պաշտոնյան պարտավոր է հրապարակել կամ տրամադրել ինֆորմացիա քաղաքացիների անվտանգությանը և առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերի, ինչպես նաև աղետների, շրջակա միջավայրի պաշտպանության, տնտեսության ընդհանուր վիճակի, առողջապահության,

կրթության, գյուղատնտեսության մասին: Տվյալ դեպքում, նրանք ենթակա չեն պատասխանատվության ըստ օրենքի 14-րդ հոդվածի, քանի որ գործել են՝ ելնելով պետության և հասարակության շահերից: Այսպիսով, արտահոսք թույլ տված պաշտոնյաները կամ միջազգային եզրաբանությամբ՝ whistleblowers պատշաճ պաշտպանված են ՀՀ օրենսդրությամբ, սակայն հարցն այն է, որ պաշտոնյաները ձեռնպահ են մնում գաղտնիքներ բացահայտելուց բաց աշխատելու մշակույթի բացակայության պատճառով: Օրինակ, եթե պաշտոնյան տեղյակ է, որ իր գերատեսչությունում կատարվել է քրեական հանցագործություն, կամ իր ղեկավարը չի կատարում իր օրինական պարտավորությունները, կամ իր մարմնի գործունեությունը սպառնում է հասարակության առողջությանը կամ շրջակա միջավայրին, պետք է պաշտոնյան բացահայտի, թե թաքցնի այս տեղեկությունները, քանի որ դրանք գաղտնիք են: Հարցին հրաշալի պատասխանում է հետևյալ օրինակը (աղբյուրը՝ ԱՐՏԻԿԼ 19).

2003թ. սկզբին Քեթրին Գանը՝ Մեծ Բրիտանիայի կառավարության էլեկտրոնային լուսմների կազմակերպության հաղորդակցության բաժանմունքի աշխատակիցը, ամերիկյան պաշտոնյայից էլեկտրոնային մի նամակի կրկնօրինակ է ստանում: Նամակում նշվում էր ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի անդամ պետությունների դիվանագետներին գաղտնալսելու ծրագրի մասին: Մեծ Բրիտանիան և ԱՄՆ-ը խիստ ցանկանում էին ստանալ Իրաք ներխուժելու գործողությունները թույլատրելու մասին Անվտանգության խորհրդի ռեզոլուցիան: Գանը ստանալով այս նամակը՝ այն տրամադրում է թերթերին՝ հրապարակման: Այս պատմությունը լուրջ խնդիրներ էր առաջացնում երկու պետությունների համար: Գանն ընդունեց, որ ինքն է հրապարկել էլեկտրոնային նամակը, նրան մեղադրեցին լրտեսության մեջ: Սակայն 2004թ. փետրվարին նրա դեմ բերված մեղադրանքները հանվեցին: Խնդիրն այն էր, որ Մեծ Բրիտանիայի կառավարությունն ավելի լուրջ խնդիրներ կունենար, եթե դատարանը նրան պարտադրեր ներկայացնել Իրաքի ներխուժման իրավական հիմնավորումներ: Չէ՞ որ Բեմ Բրիտանիայի բնակչության կեսը դեմ էր Իրաքի պատերազմին, հետևաբար հավանականությունը խիստ փոքր էր, որ ատենակալները Գանին մեղավոր կճանաչեք: Քեթրին Գանը պաշտպանված չէր Անգլիական օրենքներով: Նա կորցրեց իր աշխատանքը և խուսափեց քրեական պատասխանատվությունց միայն այն պատճառով, որ կառավարությունը վախեցավ դրանից:

Պետական գաղտնիքի ինստիտուտը որոշ դեպքերում պարզապես պատրվակ է պաշտոնյաների ձեռքին՝ տեղեկատվության

մատչելիությունը սահմանափակելու նրանց ձգտումն իրականացնելու համար: Փաստեր քողարկելու ցանկությունը արդարացնում են ազգային անվտանգության պաշտպանությամբ: Անշուշտ, պետական գաղտնիքի բացահայտումը կարող է վտանգել պետության անվտանգությունը, սակայն վերջին տարիների փորձը ցույց է տալիս, որ պաշտոնյաները դիմում են անվտանգության գործոնին, որպեսզի թաքցնեն տեղեկատվությունը:

Այսպիսով, ՀՀ օրենսդրությունը պատշաճ պաշտպանում է ինչպես պաշտոնյային, այնպես էլ լրագրողին, որոնք գործել են հասարակական կենսական շահերի պաշտպանության նկատառումով՝ հրապարակելով օրենքով պահպանվող գաղտնի տեղեկություններ:



ՀԱՐՑԵՐ ԼՍԱՐԱՆԻՆ

1. Արդյո՞ք ՀՀ օրենսդրությամբ բավարար չափով պաշտպանված է հասարակական շահի պաշպանության նպատակով տեղեկատվության արտահոսք թույլ տված պետական պաշտոնյան: ՀՀ ՏԱ օրենսդրությունը համեմատել ԱՐՏԻԿԼ 19 միջազգային կազմակերպության մշակած ՏԱ մոդելային օրենքով սահմանված սկզբունքների հետ:
2. Ներկայացրե՞ք մի իրավիճակ, երբ հանրային շահի պաշպանության նկատառումով արդարացված է օրենքով պահպանվող գաղտնիքի հրապարակումը:
3. Բերե՛լ կոնկրետ օրինակներ, երբ տեղեկատվությունը չի կարելի գաղտնագրել:



Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal orange lines.



ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐԻ ԳԱՂՏՆԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԱՀՊԱՆԵԼՈՒ՝ ԼՐԱԳԻՐՈՂԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Լրագրող-տեղեկատվության աղբյուր հարաբերությունները կարելի է համեմատել խոստովանահայր-խոստովանող հարաբերությունների հետ, երբ մի կողմը պարտավորվում է երբեք չբացահայտել իրեն հայտնի դարձած տեղեկությունները և տեղեկություն տրամադրողի ինքնությունը: Տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտման հարցը և էթիկական, և իրավական ոլորտում է. այն նախևառաջ լրագրողի բարոյական պարտավորությունն է՝ հարգել տված խոստումը՝ չբացահայտել աղբյուրի ինքնությունը, բայց մյուս կողմից՝ խոստումը կատարելու դեպքում լրագրողի համար կարող են առաջ գալ իրավական լուրջ հետևանքներ՝ բարձր տուգանքներ, նույնիսկ ազատազրկում: Լրագրողները պատրաստ են կրել այս հետևանքները՝ պահպանելով իրենց աղբյուրների գաղտնիությունը, քանի որ հակառակ դեպքում պետք է հրաժեշտ տան մասնագիտությանն ընդհանրապես: Չէ՞ որ մեկ անգամ չարաշահելով աղբյուրի վստահությունը՝ մեկընդմիշտ կկորցնեն լրագրողի իրենց համբավը: «Լրագրողներ առանց սահմանի» միջազգային կազմակերպության 2005 թվականի տվյալներով՝ միայն ԱՄՆ-ում 10 լրագրողներ են դատական կարգով հետապնդվում իրենց աղբյուրների ինքնությունը չբացահայտելու համար:

1974 թվականի օգոստոսի 9-ին ԱՄՆ-ի նախագահ Ռիչարդ Նիքսոնի հրաժարականը կարող էր տեղի չունենալ, եթե չլիներ «Վաշինգտոն Փոստ» թերթի երկու լրագրողների՝ Կարլ Բերնսթեյնի և Բոբ Վուդսվորդի գաղտնի և հուսալի աղբյուրը՝ «խորը կոկորդ» մականունով, որի տրամադրած տեղեկությունների շնոր-

հիվ էր հիմնականում, որ լրագրողներին հաջողվեց բացահայտել նախագահ Նիքսոնի ապօրինի գործարքները և սկիզբ առավ Վոթերգեյթյան սկանդալը: «Խորը կոկորդի» ինքնության մասին 30 տարի այդպես էլ ոչ ոք ոչինչ չիմացավ, քանի որ լրագրողները խոստացել էին չբացահայտել նրա ինքնությունը: Միայն 30 տարի անց՝ 2005թ մայիսի 31-ին գաղտնի աղբյուրը՝ 90 տարեկան հասակում որոշեց բացահայտել ինքն իրեն՝ Մարկ Ֆելթը, Հետաքննությունների դաշնային բյուրոյի նախկին աշխատակից:

Տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտման պահանջը կարող է խիստ վտանգավոր ազդեցություն ունենալ մամուլի ազատության և մամուլի միջոցով տեղեկատվություն ստանալու՝ հասարակության իրավունքի համար: Ինչպես նշել է մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը՝ աղբյուրի բացահայտման ցանկացած դեպք կարող է վտանգավոր ներգործություն ունենալ ապագայում այլ աղբյուրների կողմից տեղեկատվություն տրամադրելու պատրաստակամության վրա՝ անկախ աղբյուրի կողմից տրամադրվող տեղեկատվության բնույթից:

Աղբյուրների գաղտնիությունը պահպանելու սկզբունքը պայմանավորված է մի քանի կարևոր հանգամանքով: Առաջին՝ լրագրողի գործունեության ընթացքում լինում են դեպքեր, երբ տեղեկություն տրամադրող անձը համաձայնում է խոսել միայն չբացահայտվելու պայմանով: Լրագրողն այս դեպքում, իհարկե, պետք է պարզի աղբյուրի գաղտնի մնալու շարժառիթը և միայն դրանից հետո խոստանա չբացահայտել: Երկրորդ՝ լրագրողներն իրենց գործունեության ընթացքում շատ հաճախ օգտվում են տեղեկատվության այնպիսի աղբյուրներից, որոնք ցանկանում են գաղտնի մնալ՝ ահազանգելով իրենց հաստատություններում տեղի ունեցող ապօրինությունների մասին: Արտահոսված տեղեկությունն օգտագործելը, այսպիսով, կարևոր նշանակություն կարող է ունենալ լրագրողի աշխատանքի արդյունավետության համար, եթե լրագրողը երաշխավորի աղբյուրի գաղտնիությունը: Այս միտքն արտահայտվել է Գուդվինի գործով Եվրոպական դատարանի կայացրած որոշման մեջ. «Նման պաշտպանության բացակայության պարագայում տեղեկատվության աղբյուրները կդադարեն մամուլին աջակցելուց, ինչն էլ բացասաբար կանդրադառնա... ստույգ և վստահելի տեղեկատվություն տրամադրելու մամուլի հնարավորության վրա: Արդյունքում կխաթարվի մամուլի՝ որպես հասարակության շահերի պաշտպանի կենսականորեն կարևոր դերը»: Մակայն լրագրողական աղբյուրների պաշտպանության սկզբունքի ամենակարևոր հիմնավորումն այն բացասակ-

ան տպավորությունն է, որ կարող է առաջանալ հանրության, և մասնավորապես տեղեկատվության աղբյուրների մոտ. «...մամուլը և լրագրողները կարող են հեշտությամբ ներգրավվել ոստիկանության կամ դատական համակարգի գործունեության մեջ»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը «Գուդվինն ընդդեմ Միացյալ թագավորության» գործով կայացրած որոշմամբ սահմանել է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը ներառում է նաև լրագրողների իրավունքը տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու վերաբերյալ. «Տեղեկատվության լրագրողական աղբյուրների պաշտպանությունը մամուլի ազատության հիմնարար պայմաններից է....»: Դատարանը շարունակում է այս միտքը՝ նշելով. «Նման պաշտպանության բացակայության պարագայում տեղեկատվության աղբյուրները կդադարեն մամուլին աջակցելուց, ինչն էլ բացասաբար կանդրադառնա հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերի վերաբերյալ ստույգ և վստահելի տեղեկատվություն տրամադրելու մամուլի հնարավորության վրա: Արդյունքում կխաթարվի մամուլի, որպես հասարակական շահերի պաշտպանի, կենսականորեն կարևոր դերը: Նկատի ունենալով ժողովրդավարական հասարակությունում տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանության կարևորությունը մամուլի ազատության համար և այն վտանգավոր ներգործությունը, որով աղբյուրի բացահայտման մասին դատական կարգադրությունը կարող է ունենալ մամուլի ազատության վրա, նման միջոցը չի կարող համարվել համատեղելի Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի հետ, եթե դա արդարացված չէ ավելի կարևոր հասարակական շահի առկայության անհրաժեշտությամբ»:

Տեղեկատվության աղբյուրների գաղտնիությունը պաշտպանելու՝ լրագրողի իրավունքը երաշխավորելու նպատակով Եվրոպայի խորհրդի նախարարների խորհուրդը 2004թ. մարտի 8-ին հատուկ հանձնարարական է ընդունել՝ համ. 2000(7), որը հիմնված է եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի դրույթների վրա: Հանձնարարականում ձևակերպվում է «տեղեկատվության աղբյուրը բացահայտող տեղեկություն» հասկացությունը: Այս հասկացության մեջ մտնում են տեղեկության հետևյալ տեսակները.

- ա. տեղեկատվության աղբյուր հանդիսացող անձի անունը, հասցեն, հեռախոսի/ֆաքսի համարը, գործատուի անունը և այլ անձնական տվյալներ, ինչպես նաև անձի ձայնը և պատկերը,

բ. տեղեկության ստացման փաստացի հանգամանքներ, օրինակ, աղբյուրի հետ հանդիպման տեղի և ժամանակի, հաղորդակցության ձևերի կամ լրագրողի և աղբյուրի միջև կայացած համաձայնության մանրամասների մասին տեղեկություն,

գ. տեղեկություն չհրատարակված նյութի բովանդակության մասին, օրինակ, փաստեր, տվյալներ, ձայնային ազդանշաններ կամ պատկերներ, որոնք կարող են բացահայտել աղբյուրի ինքնությունը և որոնք դեռ չեն հրապարակվել լրագրողի կողմից,

դ. լրագրողի կամ նրա գործատուի մասնագիտական պարտականությունների վերաբերյալ տվյալներ, օրինակ, լրագրողի աշխատանքից բխող անձնական տվյալներ, որոնք կարելի է գտնել, օրինակ, հասցեների, հեռախոսազանգերի ցուցակում, համակարգչային հաղորդակցության գրանցումներում, բանկային և ճանապարհորդելու վերաբերյալ տվյալներում:

Ընդ որում, Հանձնարարականը նշում է, որ այս ցանկը սպառիչ չէ:

Կարևոր է այն հանգամանքը, որ Հանձնարարականը վերաբերում է ոչ միայն աղբյուրի հայտնած փաստերին, այլ նաև կարծիքներին կամ գաղափարներին: Ինչպես նաև, այս աղբյուրի գաղտնիությունը պահպանելու իրավունքը ոչ միայն լրագրողին է, այլև խմբագրին: Սա հաստատվել է եվրոպական դատարանի Դե Հանսը և Գիյսելսը ընդդեմ Բելգիայի 1997 թ. փետրվարի 27-ի որոշմամբ: Խիստ կարևոր է նաև լրագրող տերմինի ընդգրկուն մեկնաբանությունը: Ըստ հանձնարարականի, լրագրող է համարվում «Ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ, որը պարբերաբար կամ իր մասնագիտական պարտականությունների կատարման բերումով զբաղվում է տեղեկատվություն հավաքելով և դրանք զանգվածային լրատվության ցանկացած միջոցով հասարակությանը տարածելով»: Այսպիսով, լրագրող հասկացության մեջ են մտնում նաև ազատ լրագրողները, որոնք չեն համարվում որևէ կոնկրետ ԶԼՄ-ի ներկայացուցիչ և աշխատանքային պայմանագրային հարաբերությունների մեջ չեն գտնվում որևէ գործատուի հետ:

ՀՀ օրենսդրությամբ այս իրավունքը երաշխավորվում է «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածով.

«1. Լրատվական գործունեություն իրականացնողները և լրագրողները պարտավոր չեն բացահայտել տեղեկատվության

աղբյուրը, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դեպքերի:

2. Տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը լրատվական գործունեություն իրականացնողին, ինչպես նաև լրագրողին կարող է պարտադրվել դատարանի որոշմամբ՝ քրեական գործի առիթով՝ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության բացահայտման նպատակով, եթե հասարակության շահերի քրեափրավական պաշտպանության անհրաժեշտությունն ավելի ծանրակշիռ է, քան տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու հասարակության շահագրգռվածությունը, և սպառված են հասարակական շահերի պաշտպանության մնացած բոլոր միջոցները: Այդ դեպքում, լրագրողի միջնորդությամբ, դատական քննությունն իրականացվում է դռնփակ»:

Հոդվածի առաջին մասի ձևակերպումից հստակ է, որ այս իրավունքն ունեն ինչպես լրատվական գործունեություն իրականացնողը, այնպես էլ լրագրողը, ինչպես դա սահմանված է Հանձնարարականում:

ՀՀ օրենսդրությունը ներառում է ևս մի կարևոր երաշխիք. «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը պաշտպանության տակ է առնում տեղեկատվության արտահոսք թույլ տված պաշտոնյաներին: Այս պաշտոնյաների իրավական պաշտպանությունը նշանակում է, որ նրանք պաշտպանված են, նույնիսկ եթե տեղեկատվության տարածմամբ խախտել են իրենց պայմանագրային կամ օրենքով սահմանված պարտականությունները, եթե դա արել են՝ համոզված լինելով, որ պաշտպանում են հանրային շահերը: Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը բացառում է ապօրինի գործողությունների մասին ահազանգած (արտահոսք թույլ տված) պաշտոնյաների վարչական կամ քրեական պատասխանատվությունը, եթե այդ տեղեկատվության հրապարակմամբ կարող են կանխվել հասարակությանը սպառնացող վտանգը, մարդկանց անվտանգությանն ու առողջությանը, շրջակա միջավայրին սպառնացող աղետները, մի խոսքով՝ գաղտնիքի հրապարկումն օգուտ է բերում հասարակությանը (ՏԱ մասին օրենքի 14 հոդվածի 2-րդ մաս):

Հայաստանում աղբյուրը բացահայտելու պահանջ լրագրողական պրակտիկայում հաճախ է հանդիպում, սակայն դատական նախադեպերն այնքան էլ հաճախ չեն տեղի ունենում: 2002 թվականին դատարանում որպես պատասխանող կողմ հանդես էր գալիս «Տարեգիր» էլեկտրոնային պարբերականը: Հայցվորը՝

Անդրանիկ Պողոսյանը՝ «Առագաստ» սրճարանում սպանված Պողոս Պողոսյանի եղբայրը, պահանջում էր հերքել 9 ամիս առաջ (22.01.2002թ.) տպագրված «Արյան գինը» հոդվածում առկա տեղեկությունները (հեղինակ՝ Լիլիթ Մեյրանյան): Հոդվածում լրագրողը գրել էր. «ՀՅԴ ԳՄ անդամ մեր գրուցակիցը, որը չցանկացավ բացահայտված մնալ, տեղեկացրեց, որ եթե գործով ամբաստանյալ Կուկուն, նույն ինքը ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի թիկնապահ Ադամալ Հարությունյանը, 90 հազար դոլար է փոխանցել Անդրանիկ Պողոսյանին՝ դատավարության ընթացքում ներկայացվող սցենարին չընդդիմադրելու համար»: Դատավարության ընթացքում հայցվորը հայտարարել էր, որ հոդվածն ամբողջությամբ զրպարտություն է՝ նշելով, որ իրեն ոչ այնքան տեղեկությունների անճշտությունն է հետաքրքրում, որքան այն, թե ով է լրագրողի տեղեկատվության աղբյուրը: Լիլիթ Մեյրանյանը հրաժարվել է բացահայտել աղբյուրը՝ դրա համար, իր իսկ ասելով, ունենալով հիմնավոր պատճառներ: Դատարանի որոշմամբ թերթին պարտադրվեց հերքել հրապարակված տեղեկությունները, և ոչ թե բացահայտել լրատվության աղբյուրը: Այսպիսով, դատարանը պաշտպանեց լրագրողի՝ աղբյուրի ինքնության գաղտնիությունը պահպանելու իրավունքը:

Վերջին տարիներին ևս լրագրողական համայնքի կողմից բազմաթիվ ահազանգեր են հնչեցվում, որ իրավապահ մարմինները հաճախ են պահանջում լրատվամիջոցներից բացահայտել իրենց լրատվության աղբյուրները:

2019թ. հոկտեմբերի 18-ին «Ժողովուրդ» օրաթերթի և «ArmLur.am» կայքի խմբագրությունը հայտարարություն է տարածել, ըստ որի՝ տարբեր հրապարակումների առնչությամբ ՀՀ քննչական մարմինները ՀՀ դատախազության հետ միաժամանակ պահանջում են բացահայտել տեղեկատվության աղբյուրը: Ըստ հայտարարության, տարվա ընթացքում այդպիսի 4 դեպք է արձանագրվել՝ տարբեր հոդվածների առնչությամբ:

Մեկ այլ դեպքում 2019թ. հոկտեմբերի 1-ին ահազանգել է «Hraparak.am» կայքի գլխավոր խմբագիր Արմինե Օհանյանը՝ նշելով, որ խմբագրությունը հերթական գրությունն է ստացել ՀՀ Քննչական կոմիտեի զինվորական քննչական գլխավոր վարչության առաջին կայազորային քննչական բաժնից, որով առաջարկվում է հայտնել սեպտեմբերի 23-ին նույն լրատվամիջոցում գետեղված՝ «Վարչապետի որդին կոնֆլիկտ է ունեցել Ջորջի Բալայանի թոռան հետ» հրապարակման մեջ նշված տեղեկությունների աղբյուրի տվյալները:

2018թ-ին ևս համանման մի քանի դեպքեր տեղի ունեցան: Սեպտեմբերի 17-ին «Yerevan.today» լրատվական կայքի խմբագրությունում ՀՀ ոստիկանության 6-րդ վարչության և Հատուկ քննչական ծառայության աշխատակիցները խուզարկություն անցկացրեցին՝ փնտրելով գաղտնալսող սարքեր, ստուգելով նաև լրատվամիջոցի համակարգիչները՝ պարզելու, թե ինչպես է կայքը ստացել և հրապարակել ԱԱԾ տնօրեն Արթուր Վանեցյանի և ՀԲԾ պետ Սասուն Խաչատրյանի հեռախոսագրույցի գաղտնալսման YouTube-յան լինքը՝ համացանցում տարածում գտնելուց դեռ 2 օր առաջ: Ըստ պաշտոնական պարզաբանման՝ խմբագրությունում կատարված խուզարկությունը «որևէ կերպ առնչություն չի ունեցել իրականացվող լրագրողական գործունեության հետ», այլ բացառապես ուղղված է եղել՝ «ապահովելու քրեական գործով բազմակողմանի, օբյեկտիվ և լրիվ քննությունը»:

Լրագրողական կազմակերպությունները հանդես եկան հայտարարությամբ, որում նշվում էր, որ առանց լուրջ հիմնավորումների կատարվածը կարող է «դիտարկվել որպես միջամտություն լրատվամիջոցի գործունեությանը և սպառնալ տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանվածությանը»: Ուստի փաստաթղթի հեղինակները իրավապահներից պահանջեցին հնարավորինս շուտ խմբագրությանը վերադարձնել առգրավված սարքերը, փորձաքննության ավարտից անմիջապես հետո հրապարակել դրա հիմնական արդյունքները, իսկ նախաքննության ընթացքում հաշվի առնել նաև կայքի խմբագրի մատնանշած խախտումները: Լրատվամիջոցի սարքավորումները վերադարձվեցին 2018թ. դեկտեմբերի 28-ին միայն:

Լրագրողի գաղտնի աղբյուրների պաշտպանության իրավունքը մեծ կարևորություն ունի հատկապես հետաքննող լրագրողների համար: Եթե նրանք հղում կատարեն միայն պաշտոնական տվյալներին կամ հենվեն միայն սովորական ճանապարհներով ստացված տեղեկությունների վրա, ապա երբեք չեն կարողանա կատարել իրենց գործը:

Ներկայացնենք Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի քննած շրջադարձային գործը՝ «Գուդվինս ընդդեմ Միացյալ թագավորության», որով դատական որոշումը կայացվել է 27.03.1996թ.: Գուդվինի գործով որոշման հրապարակումից անմիջապես հետո ընդունվեց Նախարարների խորհրդի N 2000(7) Հանձնարարականը:

1990 թվականին լրագրող Ուիլյամ Գուդվինը, որն աշխատում էր Լոնդոնի «Էնջինիեր» ամսագրում որպես լրագրող-ստաժոր,

մեղավոր ճանաչվեց Լորդերի պալատի կողմից դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքի համար: Դատավճռի համար հիմք էր հանդիսացել այն հանգամանքը, որ Գուդվինը հրաժարվել էր բացահայտել այն անձի ինքնությունը, որը նրան ֆինանսական տեղեկատվություն էր տվել «Տետրա» մասնավոր ձեռնարկության գաղտնի կորպորատիվ ծրագրերի մասին: Բացահայտման պահանջը համարվեց օրինական. բացահայտումը անհրաժեշտ էր արդարադատության շահերից ելնելով:

1989 թվականին նոյեմբերի 2-ին լրագրողին զանգահարում է մի մարդ և տեղեկություն հայտնում այն մասին, որ «Տետրա» մասնավոր ընկերությունը այդ պահին զբաղված է 5 միլիոն ֆունտ ստերլինգ վարկ վերցնելով, քանի որ ունի ֆինանսական պրոբլեմներ: Լրագրողը զանգահարում է «Տետրա»՝ ստուգելու իրեն տրամադրված տեղեկությունները և պարզելու, թե ինչ պրոբլեմներ ունի ընկերությունը: Լրագրողին հայտնի դարձած տեղեկատվությունը առկա էր միայն ընկերության առաջիկա ծրագրերի փաթեթում, որից գոյություն ուներ ընդամենը 8 օրինակ, որոնք պահվում էին հույժ գաղտնի պայմաններում: 1989 թվականի նոյեմբերի 1-ին կորել էր 8 օրինակներից մեկը: «Տետրան» դիմեց դատարան՝ պահանջելով արգելել որևէ ԶԼՄ-ի, այդ թվում «Էնջինիերին», տպագրելու հայտնի դարձած տեղեկությունները: Նոյեմբերի 22-ին ընկերությանը նաև հաջողվեց դատարանին համոզել ընդունել ևս մեկ որոշում՝ պարտադրել լրագրող Գուդվինին բացահայտել, թե ով է իրեն տրամադրել այդ տեղեկությունները՝ հիմնավորելով, որ բացահայտումով կկարողանան գտնել փաթեթի կորած օրինակը: Անգլիայի Բարձր դատարանը 1990 թվականի ապրիլի 10-ին Գուդվինին տուգանեց 5000 ֆունտ ստերլինգ՝ դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք ցուցաբերելու համար: Անգլիայի դատարանները գտնում էին, որ սրանով հետապնդվում էր իրավաչափ նպատակ. պարզել գաղտնի փաստաթղթի անհետացման համար մեղավոր անձի ինքնությունը, որպեսզի վերադարձվի այդ փաստաթուղթը և նրա նկատմամբ դատական հետապնդում հարուցվի (փաստաթղթերը լրագրողին էր հանձնել ընկերության աշխատակիցներից մեկը):

Գուդվինը դիմեց Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան՝ պարզելու՝ արդյոք Անգլիայի դատարանի պահանջը տեղեկատվության աղբյուրը բացահայտելու մասին արդարացի էր՝ ըստ Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի պահանջների:

Ակնհայտ է, որ Անգլիայի դատարանների պահանջը տեղեկատվական աղբյուրը բացահայտելու մասին հետապնդում էր 10 (2) հոդվածում նշված իրավաչափ նպատակներից մեկը՝ «այլ անձանց իրավունքները պաշտպանելը», տվյալ դեպքում՝ Տետրայի ֆինանսական շահը:

Սակայն, Դատարանը նաև պետք է պարզեր, թե արդյո՞ք ազգային դատարանի պահանջը «անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությանը»: Սա որոշվում է երեք չափորոշիչով. արդյո՞ք նման միջամտությունը պայմանավորված էր սուր հասարակական պահանջով, արդյո՞ք միջամտությունը համաչափ էր նշված իրավական նպատակին հասնելու համար, և արդյո՞ք միջամտության ընտրված ձևը բավարար միջոց էր: Դատարանի խնդիրն էր նաև պարզել, թե տվյալ հանգամանքներում ո՞ր շահն էր գերակշռում. լրատվության աղբյուրների գաղտնիության պաշտպանության հասարակական շահը, թե՛ «Տետրա» ընկերության իրավունքները՝ գաղտնի պահել իր ֆինանսական դրության առնչվող տեղեկությունները:

Դատարանը հանգեց այն կարևոր համոզման, որ տեղեկատվության աղբյուրների բացահայտումը կախված չէ տվյալ տեղեկատվությունը ստանալու հասարակական հետաքրքրության աստիճանից: Նույնիսկ եթե տվյալ տեղեկատվությունը ստանալու հասարակական հետաքրքրությունը փոքր է, աղբյուրի բացահայտումը չի կարող արդարացված լինել, որովհետև դա խիստ «... բացասաբար կանդրադառնա հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերի վերաբերյալ ստույգ և վստահելի տեղեկատվություն տրամադրելու՝ մամուլի հնարավորության վրա: Արդյունքում, կխաթարվի մամուլի, որպես հասարակության շահերի պաշտպանի, կենսականորեն կարևոր դերը», կետ 39: Դատարանը որոշեց, որ տեղեկատվական աղբյուրների բացահայտումը կարող է լրջորեն վնաս հասցնել լրագրողների և նրանց աղբյուրների միջև փոխհարաբերություններին, և ապագայում լրագրողներին տեղեկատվություն տրամադրելու՝ աղբյուրների պատրաստակամությանը:

Դատարանը գտավ նաև, որ աղբյուրի գաղտնիությունը բացահայտելու պահանջը համաչափ չէ հետապնդվող իրավական նպատակին: «Տետրա» ընկերությունն արդեն ստացել էր հոդվածների հրապարակումը կասեցնող դատական արգելք, որով իրականացրել էր ֆինանսական գաղտնիությունը պահպանելու իր իրավունքը: Աղբյուրի բացահայտման լրացուցիչ իրավունք ստանալով խախտվում է հասարակական շահի և «Տետրայի»

իրավունքների միջև հավասարակշռությունը. մամուլի ազատության լրացուցիչ սահմանափակումը, որն առաջացնում էր տեղեկատվության աղբյուրի գաղտնիությունը բացահայտելու պահանջը, ըստ Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետի նպատակների, չունեն բավարար հիմք: Այսպիսով, Դատարանը գտավ, որ «չկա ողջամիտ համաչափություն տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտման պահանջով հետապնդվող իրավաչափ նպատակի և դրան հասնելու համար օգտագործված միջոցների միջև: Տվյալ դեպքում պետությունն օգտագործել էր երկու միջոց. լրագրողից պահանջելով բացահայտել գաղտնի տեղեկությունը հայտնող անձի ինքնությունը և տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու համար լրագրողի վրա դրված տուգանքը: Երկու միջոցներն էլ Դատարանի կողմից համարվեցին ոչ համաչափ, ուստի, տեղի էր ունեցել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտում: Եվրոպական դատարանը այն կարծիքը հայտնեց, որ բացահայտելու պահանջը չի կարող համատեղելի լինել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի հետ, քանի դեռ դա պայմանավորված չէ գերակշռող հասարակական շահով:

Իրավունքը բացարձակ չէ. անհրաժեշտ սահմանափակումներ

Լրագրողի՝ աղբյուրի ինքնությունը չբացահայտելու իրավունքը բացարձակ չէ և ենթակա է անհրաժեշտ սահմանափակման: Այս իրավունքի սահմանափակման հիմքերը տրված են Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի երկրորդ մասում, որը նշում է «պարտավորությունների» և «պարտականությունների» մասին, որոնք կարող են լրագրողի իրավունքը սահմանափակել աղբյուրների գաղտնիությունը պահպանելու առումով: Եթե նման պարտավորությունները և պարտականությունները բախվում են 10-րդ հոդվածի երկրորդ մասում տրված շահերին, ապա այստեղ վճռորոշ դեր է խաղում այն շահը, որը գերակշռում է ազատ խոսքի իրավունքին: Եվրոպական դատարանը որոշել է, որ լրագրողական աղբյուրը բացահայտելու դատարանի պահանջը «...արդարացված է, եթե դա է պահանջում կենսական նշանակություն ունեցող հասարակական շահը»:

Համաձայն «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ լրագրողին կամ լրատվական գործունեություն իրականացնողին, աղբյուրը բացահայտելու պահանջ կարող է ներկայացվել հետևյալ հանգամանքների առկայության

դեպքում: Ընդ որում այս հանգամանքները պետք է առկա լինեն միաժամանակ.

1. տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը կարող է պարտադրվել դատարանի որոշմամբ,
2. պահանջը կարող է ներկայացվել քրեական գործի առիթով՝ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության բացահայտման նպատակով,
3. սպառված են հասարակական շահերի պաշտպանության մնացած բոլոր միջոցները,
4. հասարակության շահերի քրեաիրավական պաշտպանության անհրաժեշտությունն ավելի ծանրակշիռ պետք է լինի, քան տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու հասարակության շահագրգռվածությունը:

Առաջին պայմանը նշում է, որ դատարանից բացի որևէ պետական կամ այլ մարմին չի կարող աղբյուրը բացահայտելու պահանջ ներկայացնել (օր. ոստիկան, քննիչ, դատախազ և այլն): Միայն դատարանի որոշմամբ կարող է պարտադրվել բացահայտում:

Տվյալ պահանջը դատարանը կարող է ներկայացնել միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն բացահայտելու նպատակով: Համաձայն ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի՝ ծանր հանցագործություն են համարվում դիտավորությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար Քր. օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում տասը տարի ժամկետով ազատազրկումը: Առանձնապես ծանր հանցագործություններ են դիտավորությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար նախատեսվում է առավելագույն պատիժ՝ ազատազրկում տասը տարուց ավելի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկում: Երրորդ և չորրորդ պայմաններից բխում է, որ դատավորը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է նժարի վրա դնի մի կողմից՝ հասարակության շահերի քրեաիրավական պաշտպանության անհրաժեշտությունը, մյուս կողմից՝ տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու հասարակության շահագրգռվածությունը: Եթե առաջինն ավելի ծանրակշիռ է, ապա դատավորը կարող է բացահայտում պահանջող որոշում կայացնել: Կարևոր երաշխիք է այն, որ աղբյուրի բացահայտման ժամանակ, լրագրողի միջնորդությամբ, դատական քննությունն իրականացվում է դռնփակ:

Վերոնշյալ պայմանները բխում են Հանձնարարականի պահանջներից, որտեղ նշվում է, որ տեղեկատվության աղբյուրի բա-

ցահայտումը կարող է համարվել անհրաժեշտ, երբ համոզիչ կերպով հաստատված է.

ա. տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտում պահանջող անձանց կամ պետական մարմինների մոտ սպառվել են այլընտրանքային միջոցները,

բ. աղբյուրի բացահայտման իրավաչափ նպատակը գերակշռում է հասարակական շահը:

Լրատվության աղբյուրի բացահայտումը կարող է համարվել արդարացված, եթե դատավարության երկու կողմերը սպառել են բոլոր այլ միջոցները: Այդպիսի միջոցներն են, օրինակ, գաղտնի տեղեկության տարածման կապակցությամբ ընկերության ներսում ներքին քննության վարումը, գաղտնի տեղեկություն ստանալու սահմանափակումների ուժեղացումը կամ որպես հակազդող քայլ հակառակ տեղեկության տարածումը և այլն: Մինչ լրագրողին աղբյուրը բացահայտելու պահանջ ներկայացնելը, դատավարության կողմերը պետք է սպառեն նաև այլ ոչ-լրագրողական աղբյուրները: Այդպիսի աղբյուրներ կարող են համարվել, օրինակ, աշխատակիցները, գործընկերները, պայմանագրային կարգով աշխատողները և այլն: Այն անձինք կամ պետական իշխանությունները, որոնք պահանջում են բացահայտել տեղեկատվության աղբյուրը, պետք է նախևառաջ որոնեն և կիրառեն համաչափ այլընտրանքային միջոցներ, որոնք պատշաճ կերպով կարող են պաշտպանել իրենց իրավունքները և շահերը: Այլընտրանքային միջոցների առկայության դեպքում տեղեկատվության աղբյուրը բացահայտելու անհրաժեշտությունը վերանում է:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազմիցս նշել է, որ խոսքի ազատության սահմանափակման անհրաժեշտությունը պետք է հստակ սահմանված լինի: Այս իմաստով (բ) ենթակետը պահանջում է հստակորեն ցույց տալ, որ աղբյուրը բացահայտելու պահանջը պայմանավորված է իրավաչափ նպատակի առկայությամբ, որը գերակշռում է աղբյուրը բացահայտելու հասարակական շահը: «Հստակ կերպով ցույց տալ» այս պարագայում նշանակում է ուսումնասիրել տվյալ գործի բոլոր փաստերը, ինչպես նաև օգտագործել հայեցողության իրավունքը այնպես, որպեսզի հետագայում հնարավոր լինի դա ստուգել: Առաջարկվում է, որ համապատասխան իշխանությունները նշեն բոլոր այն պատճառները, ըստ որոնց հասարակական շահը գերակշռում է աղբյուրը չբացահայտելու իրավունքին:

Դատարանը բազմիցս նշել է, որ լրատվության միջոցների պարտականությունն է տեղեկատվության և գաղափարների տարածումը, իսկ հասարակության իրավունքն է դրանք ստանալը: Լրագրողի կողմից աղբյուրը բացահայտելու երևույթի վտանգավոր ներգործությունը կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ լրատվության միջոցների համար: Այդ պատճառով ազգային դատարանները և իշխանությունները առանձնակի ուշադրություն պետք է դարձնեն տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու լրագրողական իրավունքի կարևորության վրա: Լրագրողի կողմից տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը կարող է կատարվել միայն ելնելով բացառիկ հանգամանքներից, որոնք սպառնում են կենսականորեն կարևոր հասարակական և անձնական շահերին, որոնց առկայությունը կարելի է հստակորեն ցույց տալ: Միայն այն դեպքերում, երբ հասարակական շահը գերակշռում է և հանգամանքները խիստ և կենսական կարևորություն են ներկայացնում, աղբյուրի բացահայտումը կարող է համարվել անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակության համար՝ ըստ Եվրոպական Կոնվենցիայի 10(2) հոդվածի:

Այնուամենայնիվ, մարդու իրավունքների և մամուլի հարցերով փորձագետների աշխատախումբը եկել է այն եզրակացության, որ 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված իրավաչափ նպատակներից մի քանիսը կարող են հիմք լինել տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտման անհրաժեշտության համար: Այսպիսով, աղբյուրի գաղտնիության հասարակական շահը չի կարող գերակշռել, եթե բացահայտումը անհրաժեշտ է.

- մարդու կյանքի պաշտպանության համար,
- ծանր հանցագործության կանխման համար,
- ծանր հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անձի դատական պաշտպանության համար:

Մարդու կյանքի իրավունքը ամենակարևոր իրավունքն է: Մյուս բոլոր իրավունքները ստորադաս են կյանքի իրավունքին: Այս իրավունքի պաշտպանությունը արդարացնում է տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը:

Ծանր հանցագործությունների թվում են սպանությունը, անչափահասի բռնաբարությունը, ահաբեկչությունը, բանդիտիզմը, ազգային անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները և այլն: Նման հանցագործությունների կանխման նպատակով տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը կարող է արդարացված լինել:

Եվ, վերջապես, ծանր հանցագործության մեջ մեղադրվող անձի պաշտպանության իրավունքը կարող է արդարացված հիմք համարվել լրագրողական աղբյուրի բացահայտման համար: Սա բխում է Մարդու իրավունքների եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածից, որը սահմանում է մեղադրյալի արդար դատավարության իրավունքը:

Վերջին հաշվով լրագրողն ինքն է որոշում՝ բացահայտել տեղեկատվության աղբյուրը, թե՛ ոչ, նույնիսկ եթե խոսքը գնում է դատարանի պահանջը կատարելու մասին:

Լրագրողի կողմից դատական ակտը՝ աղբյուրը բացահայտելու պահանջի վերաբերյալ չկատարելը կարող է առաջացնել վարչական և քրեական պատասխանատվություն: ՀՀ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 206.9 հոդվածի համաձայն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը, վճիռը կամ դատական այլ ակտը այդ ակտերում սահմանված ժամկետներում, իսկ ժամկետներ սահմանված չլինելու դեպքում այդ ակտերն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, քաղաքացիների կողմից դիտավորությամբ չկատարելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկից հարյուրապատիկի չափով:

Վարչական տույժ նշանակելուց հետո մեկ ամսվա ընթացքում եթե լրագրողը շարունակում է չկատարել դատական ակտը, ապա առաջ է գալիս քրեական պատասխանատվության հարց: Այսպես, ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 353 հոդվածի «Դատական ակտը չկատարելը» 3-րդ մասի համաձայն. օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը քաղաքացու կողմից չկատարելը նույն արարքի համար վարչական տույժ նշանակելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում՝ պատժվում է տուգանքով՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով:

Մեր կարծիքով լրագրողի համար լավագույն ելքը կարող է լինել աղբյուրի կամ աղբյուրների հետ համաձայնության գալը, որ գաղտնիության խոստումը պահպանվի մինչև դատական փուլ հասնելը: Նման համաձայնության դեպքում լրագրողն ավելի պաշտպանված կլինի: Աղբյուրի ինքնության գաղտնիությունը պաշտպանելը լրագրողի համար և՛ իրավական, և՛ էթիկական պարտականություն է՝ կատարել տրված խոստումը, որից և կախված է լրագրողի նկատմամբ վստահությունը և՛ աղբյուրների հետ փոխհարաբերություններում, և՛ հասարակության մեջ ընդհանրապես:



1. Ներկայացրեք տեսական կամ գործնական իրավիճակներ, երբ լրատվության աղբյուրը բացահայտելու հասարակական շահը գերակա է աղբյուրը գաղտնի պահելու իրավունքի նկատմամբ:
2. Մամուլից ներկայացրեք անանուն աղբյուրների օգտագործման օրինակներ: Ձեր կարծիքով, ի՞նչ է եղել աղբյուրը գաղտնի պահելու՝ լրագրողի շարժառիթը:

This image shows a full page of blank handwriting practice paper. It features a series of evenly spaced, horizontal orange lines that run across the entire width of the page. The background is a solid light gray color. There are no margins, text, or other markings on the page.



ԼՐԱԳԻՐՈՂՆԵՐԻ ՀԱՎԱՏԱՐՄԱԳՐՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ

Հավատարմագրման նպատակն է աջակցել լրագրողներին կատարել իրենց մասնագիտական գործունեությունը պետական մարմինների աշխատանքը լուսաբանելիս: Սրանից հետևում է, որ հավատարմագրման գործընթացը ոչ թե լրացուցիչ սահմանափակումներ պետք է ստեղծի լրագրողների գործունեության համար, այլ օժանդակի նրանց կատարել իրենց աշխատանքը: Լրագրողի ազատություններն ու իրավունքները չեն կարող կախման մեջ դրվել հավատարմագրման կարգերից:

Եվրախորհրդի նախարարների խորհրդի 1996 թ. (96)4 հանձնարարականի 11-րդ սկզբունքի համաձայն՝ հավատարմագրումը չպետք է օգտագործվի լրագրողի տեղեկություն ստանալու իրավունքը սահմանափակելու նպատակով: Միջազգային չափանիշները նաև նշում են, որ հավատարմագրումը բացառապես տեխնիկական բնույթ պետք է կրի, այն կոչված է հեշտացնելու լրագրողների մուտքը պետական մարմիններ, տվյալ մարմնում լրագրողի աշխատանքը: Այն պետք է ծառայի միայն լրագրողի ինքնությունը ճանաչելու նպատակին և չպետք է բովանդակային բնույթ ունենա:

Հավատարմագրման հիմնական կանոնները

Հավատարմագրման իրավական կարգավորման հիմքերը տրված են «Ջանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածում՝ «Լրագրողի հավատարմագրումը»: Այս հոդվածում տրվում են հավատարմագրման կարգի նվազագույն պայմանները,

պետական մարմիններում լրագրողների հավատարմագրման կարգի հիմնական սկզբունքները:

Կարևոր է, սակայն, որ լրագրողի հավատարմագրման հիմնական սկզբունքները և պայմանները սահմանված են օրենքով և չեն թողնվել պետական մարմնի կարգավորմանը, որը կարող էր հանգեցնել հայեցողական մերժումների և առանձին լրագրողների ու ՋԼՄ-ի հանդեպ խտրականության դրսևորման: Կարևոր սկզբունք է նաև այն, որ հավատարմագրման կարգ սահմանված չլինելը լրագրողի հավատարմագրումը մերժելու հիմք չի կարող լինել: Օրենքում տրված են հավատարմագրումը մերժելու սպառնալիքներ՝ դրանով իսկ բացառելով հավատարմագրումը մերժելու կամայական հիմքերի կիրառումը: Հավատարմագրման կարգի սահմանված չլինելը նաև հիմք չի կարող դառնալ լրագրողին տեղեկատվության տրամադրումը մերժելու համար:

6-րդ հոդվածի 3-րդ կետը սահմանում է հավատարմագրման կարգերի հիմնական սկզբունքները և նշում, որ այդ կարգերում չպետք է սահմանվեն, իսկ սահմանվելու դեպքում իրավաբանական ուժ չեն կարող ունենալ այնպիսի դրույթներ, որոնք

- 1) կսահմանափակեն հավատարմագրված լրագրողի իրավունքը՝ մասնակցելու տվյալ մարմնի, դրա ստորաբաժանումների նիստերին, այլ միջոցառումներին, բացառությամբ դրանց դոմիակ լինելու դեպքերի,
- 2) կբացառեն տվյալ մարմնում անցկացվող միջոցառումների մասին լրագրողների՝ ողջամիտ ժամկետում տեղեկացված լինելը,
- 3) անհավասար պայմաններ կստեղծեն հավատարմագրված լրագրողների համար,
- 4) կսահմանափակեն լրագրողի՝ տեղեկատվություն ձեռք բերելու օրենքով սահմանված իրավունքները:

Օրենքը նախատեսում է, որ Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման մարմիններում հավատարմագրման օրինակելի կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը: Հրապարակայնության սկզբունքից է բխում, որ հավատարմագրման կարգերը պետք է հրապարակվեն և մատչելի դառնան հանրությանը և ՋԼՄ-ին մասնավորապես:

Հավատարմագրման կարգը, մերժելու հիմքերը

«Ջանգվածային լրատվության մասին» օրենքի համաձայն՝ հավատարմագրվելու համար լրատվական գործունեություն իրականացնողը պետք է դիմի տվյալ պետական մարմին: Պետական մարմինը պարտավոր է 5-օրյա ժամկետում հավատարմագրել լրագրողին:

Ովքեր են համարվում «լրատվական գործունեություն իրականացնողներ»: Ըստ վերոնշյալ օրենքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ կետի՝ լրատվական գործունեություն իրականացնող համարվում են «իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձ, այդ թվում՝ անհատ ձեռնարկատեր, որն իր անունից տարածում է լրատվության միջոց»: Նշենք նաև, որ օրենքի համաձայն լրատվության միջոց է համարվում լրատվություն իրականացնելու միջոց, որը բաժանորդագրությամբ կամ առանց դրա, վճարովի կամ անվճար հիմունքներով տարածվում է՝

- մշտական անվանում, հերթական համար և ամսաթիվ ունեցող պարբերական թողարկումներով՝ նյութական կրիչի վրա, որոնց միևնույն բովանդակությամբ օրինակների քանակը պակաս չէ հարյուրից,

- հեռուստատաղիոհաղորդմամբ,

- հանրային հեռահաղորդակցության ցանցով (ցանցային լրատվության միջոց)՝ որպես որոշակի հասցե ունեցող, անսահմանափակ թվով անձանց համար հասանելի և լրատվություն ներառող տեղեկատվական պաշար՝ անկախ թարմացման պարբերականությունից, պահման ժամանակի տևողությունից և այլ չափանիշներից,

- համացանցում սեփական կամ վարձակալած դոմեյն, հոսթինգ ունեցող և սույն օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերում նշված տեղեկությունները պարունակող կայքի միջոցով:

Լրատվության միջոց են նաև լրատվական գործակալության և նմանատիպ բնույթի այլ կազմակերպությունների պարբերական հաղորդումները՝ ուղղված լրատվական գործունեություն իրականացնողներին՝ անկախ տարածման ձևից, թողարկման օրինակների քանակից կամ որևէ այլ չափանիշից:

«Լրատվական գործունեություն իրականացնող» հասկացության ձևակերպումից բխում է նաև, որ հավատարմագրում կարող են ստանալ նաև «ազատ լրագրողները» (freelancer)՝ որպես լրատվական գործունեություն իրականացնող ֆիզիկական անձիք:

«Պետական կառավարման մարմիններում լրագրողների հավատարմագրման օրինակելի կարգի» 9-րդ կետի համաձայն՝ հա-

վատարմագրման ենթակա են յուրաքանչյուր լրատվության միջոցը ներկայացնող ոչ ավելի, քան երկու լրագրող և տեսաձայնագրման երկու օպերատոր կամ լուսանկարիչ: Հավատարմագրում ստանալու համար լրատվական գործունեություն իրականացնողը գրությամբ պետք է դիմի տվյալ պետական մարմին՝ նշելով հավատարմագրման ներկայացվող լրագրողի ազգանունը, անունը, հայրանունը, նրա ներկայացրած լրատվության միջոցի անվանումը, ինչպես նաև լրատվական գործունեություն իրականացնողի և լրագրողի էլեկտրոնային հասցեները, հեռախոսների ու ֆաքսի համարները:

Օրինակելի կարգը այս տեղեկություններից բացի որևէ այլ լրացուցիչ փաստաթուղթ չի պահանջում ներկայացնել: Լրատվամիջոցին, օրինակ, չի կարող իր գրանցման կամ հաշվառման վկայական ներկայացնելու պահանջ ներկայացվել:

Կարգը նախատեսում է հավատարմագրումը մերժելու մի շարք հիմքեր: Հավատարմագրումը մերժվում է, եթե լրատվական գործունեություն իրականացնողի դիմումը չի բովանդակում սահմանված տեղեկությունները կամ առկա է լրագրողի հավատարմագրումը դադարեցնելու՝ Կարգի 13-րդ կետի 1-ին պարբերության 1-ին, 2-րդ կամ 3-րդ ենթակետերում նշված հիմքերից որևէ մեկը: Այսինքն, եթե՝

1. լրագրողը անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ է ճանաչվել դատական կարգով,
2. դատապարտվել է դիտավորյալ հանցագործության համար, և նրա դատվածությունը մարված կամ հանված չէ,
3. նա տարածել է պետական մարմնի գործունեության մասին այնպիսի տեղեկություններ, որոնք չեն համապատասխանել իրականությանը, ինչը հաստատվել է դատարանի վճռով:

Կարծում ենք, որ Կարգի բացթողումներից մեկն այն է, որ այն թեև պարտավորեցնում է մարմնին հավատարմագրումը մերժելու դեպքում այդ մասին 5-օրյա ժամկետում տեղյակ պահել լրատվամիջոցին, սակայն չի պարտավորեցնում մերժման մասին գրության մեջ պարտադիր նշել մերժման օրինական հիմքը, ինչպես նաև բողոքարկման հնարավորության և կարգի մասին:

Նշենք նաև, որ եթե տվյալ պետական մարմնում հավատարմագրման կարգ սահմանված չէ, ապա դա հիմք չի կարող լինել լրագրողի հավատարմագրումը մերժելու համար:

Գործնականում լինում են դեպքեր, երբ լրատվամիջոցների հավատարմագրվելու իրավունքը անհարկի սահմանափակվում է կամ արդեն իսկ հավատարմագրված լրագրողներին չեն թույլ

տալիս մուտք գործել պետական մարմնի շենք և իրականացնել իրենց աշխատանքը: Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի 2018թ. տարեկան զեկույցում նշվում է, որ 2018թ. դեկտեմբերի 18-ին «ArmDay.am» լրատվական կայքի թղթակցին ՀՀ կառավարությունում հավատարմագրելու համար խմբագրությունից պահանջել են հիմնադիր իրավաբանական անձի տարեկան ֆինանսական հաշվետվությունը: Այդպիսի պահանջ հավատարմագրման համար նախատեսված չէ ոչ Ջանգվածային լրատվության մասին օրենքում, ոչ էլ կառավարությունում լրագրողների հավատարմագրման կարգում: Այսինքն՝ տարեկան ֆինանսական հաշվետվություն հրապարակելը և պետական մարմիններում հավատարմագրվելը բնավ փոխկապակցված գործընթացներ չեն: 2019թ. փետրվարի 2-ին Ազգային ժողովում հավատարմագրված լրագրողներին թույլ չեն տվել մտնել խորհրդարանի շենք, ուր տեղի էր ունենում «Իմ քայլը» խմբակցության դոնփակ նիստ՝ վարչապետի ու գործադիր իշխանության մի շարք բարձրաստիճան պաշտոնյաների մասնակցությամբ: 2019թ. փետրվարի 4-ին 10 լրագրողական կազմակերպություններ հանդես եկան հայտարարությամբ՝ պահանջելով ԱԺ ղեկավարությունից՝ հանձնարարել ԱԺ աշխատակազմի իրավասու ստորաբաժանումներին՝ վերանայել նախորդ խորհրդարանից ժառանգած՝ լրագրողների հավատարմագրման կարգը և նրանց գործունեությանը վերաբերող մյուս նորմատիվ ակտերը, բարենպաստ պայմաններ ստեղծել ԱԺ-ում լրագրողների գործունեության համար:

Հավատարմագրման ժամկետը

ԱՐՏԻԿԼ 19 միջազգային կազմակերպության մշակած սկզբունքներում նշվում է, որ հավատարմագրումը չպետք է խիստ սահմանափակ ժամկետով տրվի: Կարգը հավատարմագրման ժամկետ է սահմանում 1 տարին: Ըստ Կարգի՝ դրանից պակաս ժամկետով հավատարմագրում կատարվում է միայն, եթե նման պահանջ ներկայացնում է լրատվական գործունեություն իրականացնողը իր դիմումով: Իսկ, օրինակ, Ազգային ժողովի գործող հավատարմագրման կարգի համաձայն՝ այստեղ հավատարմագրումն իրականացվում է ամեն գարնանային և աշնանային նստաշրջանը մեկ, ինչը մեր կարծիքով խիստ հաճախ է: Կարծում ենք՝ գործնականում առավել նախընտրելի է, որ մեկ գումարման նստաշրջանի համար հավատարմագրում իրականացվի միայն մեկ անգամ՝ ավելորդ թղթաբանությունից խուսափելու համար:

Հավատարմագրված լրագրողի իրավունքները

Կարգի 15-րդ կետը սահմանում է հավատարմագրված լրագրողի իրավունքները: Այստեղ ևս առկա են մի քանի խնդիրներ: Առանցքային է այն, որ պետք է անպայման նշվի, որ իրավունքների ներկայացվող ցանկը չի կարող սպառիչ համարվել:

Ըստ Կարգի՝ հավատարմագրված լրագրողն իրավունք ունի ստանալ լրատվության միջոցների համար նախատեսված տեղեկատվություն (սրանից բխում է, որ լրագրողը իրավունք չունի ստանալ այնպիսի տեղեկատվություն, որը չեն նախատեսել տրամադրել լրագրողներին, ինչն էական սահմանափակում կարող է լինել լրագրողի տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի իրացման գործում), իրավունք ունի նախապես տեղեկացված լինել պետական մարմնի միջոցառումների անցկացման մասին և ծանոթանալ առկա տեղեկատու նյութերին, մասնակցելու պետական մարմնի միջոցառումներին, հավատարմագրված այլ լրագրողների հետ համահավասար օգտվելու հավատարմագրված լրագրողների համար ստեղծված պայմաններից:

Դրական է այն, որ կարգը չի անտեսում նաև ոչ հավատարմագրված լրագրողների՝ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի իրացման հնարավորությունը: Նշվում է. «անկախ տվյալ մարմնում հավատարմագրված լինելու հանգամանքից՝ լրագրողներն իրավունք ունեն տեղեկատվության ազատության վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով դիմել և ստանալ իրենց անհրաժեշտ տեղեկատվություն»:

Կարգում չեն նշվում հավատարմագրված լրագրողի պարտականությունները: Հավատարմագրման կարգի սահմանված չլինելը տվյալ մարմնում չի կարող հիմք դառնալ օրենքով սահմանված կարգով լրագրողին տեղեկատվության տրամադրումը մերժելու համար: Սա բխում է տեղեկատվության ազատության սկզբունքից, որի համաձայն յուրաքանչյուր ոք՝ անկախ նրանից, դիմողը քաղաքացի է, լրագրող, թե օտարերկրացի, պետական մարմինը պարտավոր է Տեղեկատվության ազատության մասին օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում դիմողին տրամադրել պահանջվող տեղեկատվությունը:

խորականության բացառումը տարբեր 2ԼՄ ներկայացուցիչների նկատմամբ

«Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետը որոշակիորեն երաշխավորում է ԶԼՄ-ի ներկայացուցիչների նկատմամբ խորականությունը: Այն նշում է, որ հավատարմագրման կարգում չպետք է սահմանվեն, իսկ սահմանվելու դեպքում իրավաբանական ուժ չունեն այնպիսի դրույթները, որոնք, օրինակ, «անհավասար պայմաններ կստեղծեն հավատարմագրված լրագրողների համար»:

6-րդ հոդվածի 7-րդ կետը ևս երաշխավորում է խորականության բացառումը: «Հավատարմագրված բոլոր լրագրողների համար աշխատանքի պայմանները պետք է լինեն նրանց աշխատանքին նպաստող և ոչ խտրական՝ ողջամտության սահմաններում»: Նշվում է նաև, որ լրատվության միջոցների համար նախատեսված տեղեկատվությունը հավատարմագրված բոլոր լրագրողներին պետք է տրամադրվի միաժամանակ, իսկ նախատեսվող միջոցառումների ճշգրիտ ժամանակի և վայրի մասին նրանք պետք է տեղեկացվեն դրանք սկսվելուց առաջ՝ ողջամիտ ժամկետում:

Կարգի 3-րդ կետում սահմանվում է, որ պետական մարմինը որևէ եղանակով չպետք է իրականացնի հավատարմագրված լրագրողի մասնագիտական գործունեության գրաքննություն և պետք է հավատարմագրված բոլոր լրագրողների համար ապահովի ոչ խտրական պայմաններ, տեղեկատվությունը հավատարմագրված բոլոր լրագրողներին տրամադրի միաժամանակ: Նշվում է նաև, որ պետական մարմինը հավատարմագրված բոլոր լրագրողներին հնարավորինս շուտ տեղեկացնում է պետական մարմնի միջոցառումների ժամանակի և անցկացման վայրի մասին:

Վերոնշյալ դրույթները խիստ կարևոր գործնական նշանակություն ունեն, քանի որ պրակտիկայում բազմաթիվ են խտրականության ամենատարբեր դրսևորումները. երբ ընդդիմադիր մամուլի ներկայացուցիչները դիտավորյալ չեն տեղեկացվում, հրավիրվում այս կամ այն միջոցառմանը, կամ նրանց մոտքը պետական մարմիններ անօրինականորեն արգելվում է, նրանց համար ստեղծվում են ամենատարբեր տեխնիկական խոչընդոտներ:

Հավատարմագրումից զրկելու, հավատարմագրումը դադարեցնելու հիմքերը և կարգը

Հավատարմագրումից զրկելը նշանակում է լրագրողի՝ տեղեկություն ստանալու իրավունքի սահմանափակում: Հետևաբար, սա պետք է տեղի ունենա բացառապես օրենքով նախատեսված հիմքերով և կարգով՝ սուբյեկտիվ և կամայական դրսևորումները բացառելու համար: Կարևոր է, որ օրենքով տրված լինեն մերժման և հավատարմագրումից զրկելու բոլոր սպառիչ հիմքերը՝ կամայականությունը բացառելու համար:

Նշենք, որ ո՛չ «Զանգվածային լրատվության մասին» օրենքը և ո՛չ Կարգը չեն կարգավորում հավատարմագրումից զրկելու հարցը: Օրինակ՝ արդյո՞ք օրենքի և սույն կարգի դրույթները խախտելը կարող է հիմք լինել լրագրողին հավատարմագրումից զրկելու համար: Չկա նաև երաշխիք, որ տվյալ մարմնի գործունեության քննադատությունը կամ ոչ ցանկալի հրապարակումը չեն կարող դառնալ լրագրողին հավատարմագրումից զրկելու հիմք: Օրենքը նաև չի անդրադարձել այն խնդրին, որ հավատարմագրումից զրկելը պետք է ժամանակավոր բնույթ կրի, կատարվի միայն որոշակի ողջամիտ ժամկետով: Այսպիսով, հավատարմագրումից զրկում չի կարող կիրառվել, քանի որ այն նախատեսված չէ օրենքով: «Զանգվածային լրատվության մասին» օրենքը հավատարմագրումը դադարեցնելու միայն մեկ հիմք է նախատեսում. լրագրողի հավատարմագրումը կարող է դադարեցվել նրան հավատարմագրման ներկայացրած լրատվական գործունեություն իրականացնողի դիմումով (6-րդ հոդված, 5-րդ կետ): Թվում էր, թե օրենքով ներկայացրած հիմքերը պետք է սպառիչ լինեն, սակայն Կարգում ներկայացվում են հավատարմագրումը դադարեցնելու ևս 4 հիմք: Դրանք են.

- 1) եթե լրագրողն անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ է ճանաչվել դատական կարգով,
- 2) եթե լրագրողը դատապարտվել է դիտավորյալ հանցագործության համար, և նրա դատվածությունը մարված կամ հանված չէ,
- 3) նա տարածել է պետական մարմնի գործունեության մասին այնպիսի տեղեկություններ, որոնք չեն համապատասխանել իրականությանը, ինչը հաստատվել է դատարանի վճռով,

4) դադարել է գործել լրագրողին հավատարմագրման ներկայացրած լրատվական գործունեություն իրականացնողը, և դադարեցվել է լրագրողի ներկայացրած լրատվության բոլոր միջոցների տարածումը:

Լրագրողի հավատարմագրման դադարեցումն իրականացվում է լրագրողների հավատարմագրման մատյանում համապատասխան գրառում կատարելու միջոցով: Պետական մարմնի պատասխանատուն լրագրողի հավատարմագրման դադարեցման մասին մեկօրյա ժամկետում գրությամբ հայտնում է լրագրողին հավատարմագրման ներկայացրած լրատվական գործունեություն իրականացնողին: Այստեղ կրկին բացթողումն այն է, որ պետական մարմնի գրության մեջ պարտադիր պետք է նշվի, թե որն է հավատարմագրումը դադարեցնելու հիմքը:

Կարգում նաև չի նշվում՝ հավատարմագրումը դադարում է ժամանակավորապես, թե՛ ընդմիշտ: Օրինակ՝ եթե լրագրողի դատվածությունը մարվում է, կարող է նա հավատարմագրվել:

Մերժման բողոքարկումը

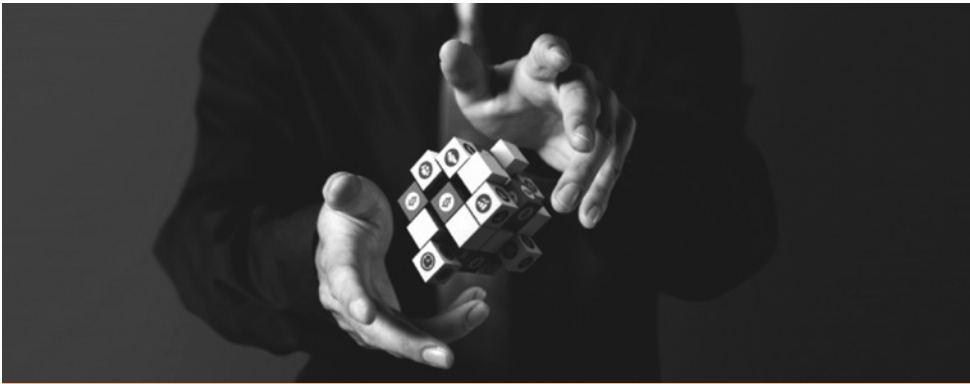
Եվ, վերջապես, օրենքը պետք է լրագրողին և լրատվամիջոցին հնարավորություն տա հավատարմագրման մերժման կամ դադարեցման ցանկացած դեպք բողոքարկել: Հավատարմագրման Կարգով անպայման պետք է նախատեսվի մերժումը անկախ մարմնին բողոքարկելու մեխանիզմ: Սակայն թե՛ սա և թե՛ ընդհանրապես բողոքարկման հնարավորությունն անտեսված են ԶԼ օրենքում և Կարգում, ինչը վտանգում է խոսքի ազատության իրավունքը: Այստեղից բխում է, որ հավատարմագրման անօրինական մերժման կամ դադարեցման փաստը կարող է բողոքարկվել դատական կարգով, սակայն հայտնի է, որ դատական կարգով բողոքարկմամբ հարցի լուծումը կարող է բավական ժամանակատար և ծախսատար լինել, մինչդեռ լրագրողի աշխատանքը պահանջում է խնդրի արագ և օպերատիվ լուծում: Ուստի անհրաժեշտ է նախատեսել բողոքարկման արտադատական մեխանիզմ:



Ծանոթանալ տարբեր պետական մարմինների հավատարմագրման կարգերին և դրանք ուսումնասիրել հավատարմագրման միջազգային չափանիշների համատեքստում: Քննարկել գործող կարգերի թերությունները և մշակել կոնկրետ առաջարկներ դրանք բարելավելու նպատակով:

This image shows a single sheet of white paper with horizontal orange ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.





ՄԵԴԻԱՆԵՐԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԹԱՓԱՆՑԻԿՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ

ԶԼՄ-ների ֆինանսական թափանցիկությունն ու հաշվետվողականությունը առաջանային նշանակություն ունեն այսօր: Թափանցիկությունը ժողովրդավարական մեդիա համակարգի առանցքային բաղադրիչն է: Այն մեդիաների հանդեպ հանրային վստահության բարձրացման կարևոր նախապայման է: Թափանցիկությունը նաև նպաստում է մամուլի պատասխանատվության բարձրացմանը և պատասխանատու խոսքի տարածմանը: Կարծում եմ՝ ԶԼՄ-ների թափանցիկության հարցը պետք է անհանգստացնի բոլոր մեդիաներին, հաշվի առնելով ԶԼՄ-ների հանդեպ վստահության համընդհանուր անկումը և ապատեղեկատվության գրոհը, որից դժգոհում են բոլորը՝ և՛ լրագրողները, և՛ կառավարությունը, և՛ հասարակությունը:

Եևս նախարարների խորհուրդը 2018թվականին ընդունել է հատուկ հանձնարարական մեդիա թափանցիկության վերաբերյալ: Մասնավորապես, Եխ հանձնարարականը նշում է, որ պետությունները պետք է խթանեն ԶԼՄ-ների թափանցիկության ռեժիմը, որն ապահովում է լրատվամիջոցների իրական սեփականատերերի, ինչպես նաև բոլոր այն շահերի մասին ճշգրիտ, արդիական տեղեկություններ ստանալու՝ հասարակության իրավունքի իրացումը, որոնք կարող են ազդել մեդիայում ռազմավարական որոշումների կայացման վրա:

Այս տեղեկատվությունն անհրաժեշտ է նաև լրատվամիջոցների կարգավորող և այլ համապատասխան մարմինների համար, որպեսզի կարողանան կայացնել տեղեկացված և հիմնավոր որոշումներ: Այն նաև հնարավորություն է տալիս հասա-

րակությանը վերլուծել և գնահատել լրատվամիջոցների տարածած տեղեկատվությունը, գաղափարները և կարծիքները: Հասարակությունն իրավունք ունի իմանալ, թե ով է ֆինանսավորում այս կամ այն լրատվամիջոցը:

Հաշվի առնելով, որ ԶԼՄ-ների առանցքային խնդիրը իշխանություններին պատասխանատու դարձնելն է, ուստի քաղաքական կուսակցությունների կամ քաղաքականության մեջ ակտիվ ներգրավված անձանց կողմից լրատվամիջոցների սեփականատիրությունը նույնպես պետք է ենթարկվի ստուգումների և հավասարակշռման:

ԵՄ հանձնարակականը հատուկ պարտավորություն է սահմանում մեդիաների համար հրապարակել իրենց իրական սեփականատերերի և ֆինանսական աղբյուրների մասին տվյալները՝ այսպիսով պատասխանատու լինելով հանրության առջև: Հանձնարարականը նշում է տեղեկությունների այն նվազագույն ծավալը, որը պետք է պարտադիր հրապարակվի մեդիաների կողմից: Ի թիվս այլնի նշելով նաև ուղղակի սեփականատերերի անուններն ու կոնտակտային տվյալները, մասնավորապես այն բաժնետերերի, որոնք տվյալ բիզնեսում ունեն 5 և ավելի տոկոս մասնակցություն: Ինչպես նաև, պարտականություն է սահմանում հրապարակել իրական սեփականատերերի անուններն ու կոնտակտային տվյալները:

ԶԼ մասին ՀՀ օրենքի 12 հոդվածի համաձայն՝ լրատվական գործունեություն իրականացնողը, մինչև ընթացիկ տարվա մարտի երեսունմեկը ներառյալ, պարտավոր է լրատվության միջոցի հերթական թողարկման մեջ «Տարեկան հաշվետվություն» վերնագրի ներքո հրապարակել նախորդ տարվա ֆինանսական հաշվետվությունը՝ կապված տվյալ լրատվության միջոցին առնչվող գործունեության հետ՝ նշելով համախառն եկամտի և դրա կազմում նվիրատվությունների մասնաբաժնի չափերը:

Թեև կարևոր երաշխիք է ապահովում այս դրույթը՝ ուղղված մեդիաների թափանցիկ աշխատանքի ապահովմանը, սակայն այն չի կարող համարվել լիարժեք մեդիաների իրական տերերին բացահայտելու նպատակով: Կարծում ենք, անհրաժեշտ է նաև Զանգվածային լրատվության մասին ՀՀ օրենքում սահմանել մեդիաների պարտականությունը իրական սեփականատերերի տվյալները հայտարարագրելու, ինչպես նաև ապահովելու ֆինանսական աղբյուրների թափանցիկությունը:

ԵՖ հանձնարարականի համաձայն՝ ցանկացած ֆիզիկական անձ, ով ի վերջո տիրապետում կամ վերահսկում է լրատվամիջոցի բաժնետոմսերը, ինչը հնարավորություն է տալիս նրանց անուղղակիորեն վերահսկել կամ ազդեցություն ունենալ ՋԼՄ-ների գործունեության և ռազմավարական որոշումների կայացման վրա:

ՀՀ օրենսդրությամբ իրական սեփականատեր հասկացության սահմանումը հետևյալն է.

Իրական սեփականատեր՝ ֆիզիկական անձ, որը՝

ա. առանձին կամ փոխկապակցված անձի հետ համատեղ վերահսկում կամ տիրապետում է իրավաբանական անձի կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալի առնվազն 10 տոկոսը,

բ. վերահսկում է իրավաբանական անձին կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալում մասնակցություն ունենալու փաստի ուժով՝ արտոնյալ բաժնետոմսերի կամ մեկ ձայնից ավելի ձայնի իրավունք տվող քվեարկող բաժնետոմսերի միջոցով,

գ. ստանում է իրավաբանական անձի տարեկան հասույթի առնվազն 15 տոկոսը,

դ. իրավասու է նշանակելու կամ ազատելու իրավաբանական անձի կառավարման մարմիններում ընդգրկված անձանց,

ե. իրավաբանական անձի կառավարման մարմիններում ընդգրկված չլինելով՝ հնարավորություն ունի ազդելու իրավաբանական անձի կառավարման վրա, վերահսկելու կառավարումը կամ իրավաբանական անձի գործունեությունը կամ իրավասու է կանխորոշելու իրավաբանական անձի որոշումներն այլ միջոցներով, (ներառյալ՝ հավատարմագրային կառավարման պայմանագրի, համատեղ գործունեության պայմանագրի, օպցիոնի պայմանագրի, բաժնետոմսերի (բաժնեմասերի) փոխարկվող պարտքի տրամադրման պայմանագրի և այլ միջոցներով):

Սույն կետով սահմանված հիմքերով իրավաբանական անձին տիրապետելու, վերահսկելու կամ եկամուտ ստանալու դեպքերում քաղաքական ազդեցություն ունեցող անձը համարվում է իրական սեփականատեր՝ անկախ հսկողության, մասնակցության և եկամտի չափից:

Բաց կառավարման գործընկերության շրջանակում ընդունած ՀՀ կառավարության գործողությունների 4-րդ ծրագիրը, որն

ընդունվել է 2018թվականի նոյեմբերին, ներառում է հատուկ հանձնառություն, որով կառավարությունը ստանձնել է պարտավորություն ապահովել բիզնեսի բոլոր ճյուղերի իրական սեփականատերերի հրապարակայնությունը հանրային բաց ռեգիստրի ստեղծման միջոցով: 2019թ. ապրիլի 23-ին ՀՀ Ազգային ժողովը միաձայն ընդունեց իրական սեփականատերերի ռեգիստրի ստեղծմանն ուղղված օրենսդրական փաթեթը:

Շատ կարևոր է, որ և՛ հանձնառությունը, և՛ օրենսդրական կարգավորումները վերաբերելի են բիզնեսի բոլոր ճյուղերին՝ առանց բացառության: «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ կատարելու մասին ՀՀ օրենքն այսպիսով լիովին կիրառելի է մեղիա դաշտի նկատմամբ՝ իրական սեփականատերերի ինստիտուտի ներդրման մասով, քանի որ այս օրենքը վերաբերում է բոլոր իրավաբանական անձանց և ըստ գործունեության ոլորտների առանձնահատկություն չի նախատեսում:

Մեղիաների իրական տերերի թափանցիկության ապահովման նպատակով անհրաժեշտ է հստակեցնել հետևյալ հարցերը:

Տվյալների իսկություն և ճշգրտություն. անհրաժեշտ է ապահովել հայտարարագրած տեղեկությունների ճշգրտությունը և լիարժեքությունը: Այս նպատակով անհրաժեշտ է ներդնել ստուգման գործուն մեխանիզմ, որն ամենակարևոր և սկզբունքային հարցերից է ոչ միայն Հայաստանում, այլև ողջ աշխարհում: Կործում են՝ ստուգման լավագույն մեխանիզմը պետք է լինի հանրային վերահսկողությունը՝ լրագրողներն ու քաղաքացիական հասարակության մյուս խմբերը պետք է պարբերաբար մշտադիտարկման ենթարկեն հայտարարագրված կազմակերպություններին:

Առկա մարտահրավերներից է անհանգստությունը, որ իրական սեփականատերերի բացահայտումը կարող է սպառնալ պոտենցիալ ֆինանսավորողներին, ովքեր գուցե ձեռնպահ մնան ֆինանսավորումը շարունակելուց հրապարակայնության նման նախաձեռնության արդյունքում:

Այս հարցին շաղկապվող մյուս մարտահրավերը որոշ լրատվամիջոցների կողմից դրսևորվող հակազդեցությունն է, որը պայմանավորված է իրենց ֆինանսավորողների աջակցությունից զրկվելու մտավախությամբ: Այս խնդիրները մամուլին կարող են սպառնալ գործընթացի միայն առաջին փուլում, մինչդեռ հետագայում կներգրավվեն առավել վստահելի, կայուն և մեծ ռեսուրսներ տնօրինող միջազգային ներդրողներ, որոնց համար առաջնա-

յինը հենց կազմակերպության ֆինանսական թափանցիկությունն է և արդար մրցակցային պայմաններում գործող բիզնեսը:

Պատասխանատվության հարցը ևս առանցքային է: Կեղծ տվյալներ հայտարարագրելը կամ հայտարարագիր չներկայացնելը պետք է առաջ բերի պատասխանատվություն: Լիցենզավորվող հեռուստառադիոընկերությունների պարագայում լավագույն մեխանիզմը կլինի լիցենզիան կասեցնելը, իսկ կրկնելու դեպքում՝ լիցենզիայից զրկելը: Նմանատիպ իրավական կարգավորում անհրաժեշտ է նախատեսել նաև «Տեսալսողական մեդիայի մասին» ՀՀ օրենքում՝ լիցենզիայի կասեցման կամ դադարեցման հիմքերում հավելելով նաև իրական սեփականատերերի մասին հայտարարագիր չներկայացնելը կամ կեղծ տվյալներ ներկայացնելը որպես լիցենզիայի գործողության դադարեցման կամ կասեցման հիմք, եթե չեն կատարվում հեռուստառադիոընկերությունների իրական սեփականատերերի և դրանց փոփոխման վերաբերյալ համապատասխան տեղեկատվությունը՝ լիազոր մարմին ներկայացնելու պարտականությունը:

Վերահսկողությունը ևս առանցքային հարց է: Պետական վերահսկողության ցանկացած փորձ ի վերջո կարող է պարունակել միջամտության ռիսկ: Վերահսկողական դեր կարող է ստանձնել քաղաքացիական հասարակությունը, քանի որ վերահսկողության բացակայությունն այս ոլորտում կարող է հանգեցնել ձևականության, և ի վերջո, գործընթացի ձախողման:



1. Ինչու՞ է կարևոր մեդիաների իրական սեփականատերերի և ֆինանսական աղբյուրների թափացիկությունը:
2. Ոչ լիարժեք կամ կեղծ տվյալներ հայտարարագրելու դեպքում ի՞նչ պատասխանատվությունն էք համարում համաչափ՝ իրավական, թե էթիկական:

[illegible]



ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼՈՒՍԱԲԱՆՄԱՆ ԿԱՐԳԸ

Դատական քննության հրապարակայնությունը արդարադատության կարևոր սկզբունքներից է: Լրագրողները դատարանի դահլիճում հետևում են արդարադատության իրականացմանը, հասարակությանը տեղեկացնում դատական գործերի քննության արդյունավետության կամ թերությունների մասին՝ այսպիսով կատարելով արդարադատությունը հսկողի դեր:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ «Լրատվամիջոցների կողմից քրեական դատավարության վերաբերյալ տեղեկատվություն հաղորդելու մասին» 200313 Հանձնարարականում նշվում են քրեական գործերով դատաքննության վերաբերյալ լրատվամիջոցների կողմից տեղեկատվություն հաղորդելու սկզբունքները: Որպես առաջին սկզբունք է նշվում լրատվամիջոցներով հանրության իրազեկումը:

«Հանրությունը պետք է հնարավորություն ունենա լրատվամիջոցներով տեղեկատվություն ստանալ դատական և իրավապահ մարմինների գործունեության մասին: Ըստ այդմ, լրագրողները պետք է հնարավորություն ունենան ազատորեն լուսաբանելու և մեկնաբանելու քրեական դատավարության գործընթացը՝ ենթարկվելով միայն ներքոհիշյալ սկզբունքներով նախատեսված սահմանափակումներին»:

Դատական համակարգի լուսաբանման և հսկողության իրենց դերը պատշաճ և արհեստավարժ կատարելու համար լրագրողները պետք է իմանան իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները: Խնդիրն իր սահմանադրական կարգավորումն է ստացել ՀՀ Սահմանադրության 61 և 63 հոդվածներում. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատա-

կան պաշտպանության իրավունք»։ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»։

ՀՀ Դատական օրենսգրքի 11 հոդվածը սահմանում է դատական վարույթի հրապարակայնությունը. «Դատական նիստերը դռնբաց են»։

Հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ դատական նիստին ներկա անձն ունի սղագրություն և ձայնագրություն կատարելու իրավունք։ Միաժամանակ, 5-րդ կետը սահմանում է, որ դատական նիստում լուսանկարելը, տեսաձայնագրելը կամ դատական նիստը հեռարձակելն իրականացվում են օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով՝ դատարանի որոշմամբ։

Դատական քննության լուսաբանման և հրապարակայնության հարցը կարգավորվում է նաև ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 16 և ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 114 հոդվածներով։

Համաձայն Քաղաքացիական օրենսգրքի 114 հոդվածի՝ «Կարգը դատական նիստում» 8-րդ և 9-րդ մասերի՝

«8. Գործին մասնակցող անձինք և դռնբաց դատական նիստին ներկաներն (ներառյալ լրագրողները՝ Ծ.Հ.) առանց դատարանի թույլտվության իրավունք ունեն կատարելու գրառումներ, սղագրություն և ձայնագրություն։

9. Դատական նիստի կամ դրա մի մասի կինո- և լուսանկարահանումը, տեսաձայնագրումը, ինչպես նաև հեռարձակումը ռադիոյով, հեռուստատեսությամբ կամ հեռահաղորդակցության կապի այլ միջոցով կատարվում են դատական նիստի բացումից հետո գործին մասնակցող անձանց հայտնաձ համաձայնությամբ և դատարանի թույլտվությամբ»։

Հոդվածից երևում է, որ քաղաքացիական գործեր լուսաբանող լրագրողները կարիք չունեն նիստը նախագահողից ստանալ հատուկ թույլտվություն նիստը ձայնագրելու կամ սղագրություն-գրառումներ կատարելու համար։ Դա կարող են անել առանց թույլտվության, մինչդեռ, եթե ցանկանում են կատարել նաև լուսանկարահանում կամ տեսագրում, ապա այս դեպքում լրագրողը պետք է նիստը նախագահողից թույլտվություն ստանա։ Վերջինս որոշումը կայացնում է կողմերի համաձայնության հիման վրա։ Այսինքն, եթե կողմերից մեկը առարկում է տեսագրմանը կամ լուսանկարահանմանը, նիստը նախագահողը մերժում է լրագրողի խնդրանքը։ Նշենք նաև, որ ՀՀ Քաղաքացիական դատավարու-

թյան օրենսգրքի 114 հոդվածում առկա է մի թերություն. եթե հասկանալի է, որ տեսանկարահանումը կարող է թույլատրելի լինել դատարանի հայեցողությամբ, ապա միանգամայն անընդունելի և անտրամաբանական է արդեն նկարահանված նյութի հեռարձակումը ռադիոյով կամ հեռուստատեսությամբ դատարանի կողմից արգելվելու հնարավորությունը, որ տալիս է օրենքի այս նորմը:

Քրեական գործերի լուսաբանման հարցը մասամբ է կարգավորված օրենսդրությամբ: ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 16 հոդվածը սահմանում է քրեական գործերի դատական քննության դռնբացության և հրապարակայնության սկզբունքը:

Նիստը դռնբաց անցկացնելու դեպքում լրագրողները կարող են ներկա գտնվել նիստին, կատարել գրառումներ, տղագրություններ, ձայնագրություն: Լուսանկարահանում և տեսագրություն կարելի է կատարել միայն նիստը նախագահողի թույլտվությամբ: Նշենք նաև, որ քրեական գործերի դատաքննության ժամանակ կողմերի համաձայնությունն այստեղ պարտադիր պայման չէ:

Վերոնշյալ Հանձնարարականի չորրորդ սկզբունքի համաձայն՝ եթե լրագրողները դատական և իրավապահ մարմիններից օրինական ճանապարհով տեղեկություն են ձեռք բերել ընթացքի մեջ գտնվող քրեական գործի վերաբերյալ, այդ մարմինները պետք է առանց խտրականության նույն տեղեկատվությունը հասանելի դարձնեն բոլոր այն լրագրողների համար, որոնք նույն տեղեկատվության համար արդեն դիմել են կամ դիմում են: Սա նշանակում է՝ տեղեկատվության տրամադրման գործում խտրականությունը բացառվում է՝ անկախ լրատվամիջոցի ուղղվածությունից, դիրքորոշումից կամ լրագրողի անձից:

Եվրախորհրդի հանձնարարականի 12-14 սկզբունքները վերաբերում են դատաքննությանը լրագրողների մասնակցությանն ու լուսաբանման կարգին: Այսպես, 12-րդ սկզբունքի համաձայն՝ «Լրագրողներին պետք է թույլատրվի ներկա լինել բաց դատական լուսմներին և դատավճիռների հրապարակային ընթերցմանը առանց խտրականության և առանց նախնական հավատարմագրման պահանջի»: 13-րդ սկզբունքը նշում է, որ դատական նիստերի դահլիճներում անհրաժեշտ քանակով նստելատեղեր պետք է տրամադրվեն լրագրողներին համապատասխան պահանջի համաձայն. առանց այդպիսով սահմանափակելու հանրության ներկայությունը:

ՀՀ օրենսդրությունը դոնբաս դատավարության սկզբունքը ամրագրելու հետ մեկտեղ սահմանում է նաև այն դեպքերը, երբ դատական քննությունը պետք է անցկացվի դոնիակ:

ՀՀ Սահմանադրության 63 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատական վարույթը կամ դրա մի մասը, օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով, դատարանի որոշմամբ կարող է անցկացվել դոնիակ՝ վարույթի մասնակիցների մասնավոր կյանքի, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության պաշտպանության նպատակով:

ՀՀ Դատական օրենսգրքի 11 հոդվածի համաձայն՝ դատական վարույթը կամ դրա մի մասն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով դատարանի որոշմամբ կարող է անցկացվել դոնիակ՝ վարույթի մասնակիցների մասնավոր կյանքի, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության պաշտպանության նպատակով:

ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 16 հոդվածի 2-րդ մասը նշում է, թե կոնկրետ որ դեպքերում կարող է նիստն անցկացվել դոնիակ՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց մասնավոր կյանքի, պատվի և արժանապատվության, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության, վարույթի մասնակիցների կամ նրանց մերձավոր ազգականների պաշտպանության նպատակով դատարանը դատավարության մասնակիցների միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ գործը կամ դրա մի մասը կարող է քննել դոնիակ դատական նիստում:

Դոնիակ անցկացված նիստում կայացված դատական ակտի եզրափակիչ մասը հրապարակվում է՝ ներառյալ դատալեքսում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այն պարունակում է օրենքով պահպանվող գաղտնիք:

Դոնիակ նիստեր անցկացնելու հիմքերը նշվում են Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14 հոդվածի 1-ին մասում. «Մամուլի և հասարակության մուտքը կարող է արգելվել ողջ դատավարության ընթացքում կամ դրա մի մասում ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի կամ ազգային անվտանգության նկատառումներով և/կամ երբ այդ են պահանջում կողմերի անձնական կյանքի շահերը, կամ երբ, դատավորի կարծիքով,

այն խիստ անհրաժեշտ է հատուկ հանգամանքներում, երբ հրապարակայնությունը կարող է ազդել արդարադատության վրա»։ Սկրուինքն ամրագրվում է նաև Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության Եվրոպական համաձայնագրի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասում։

ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 16 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց մասնավոր կյանքի, պատվի և արժանապատվության, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության, վարույթի մասնակիցների կամ նրանց մերձավոր ազգականների պաշտպանության նպատակով դատարանը դատավարության մասնակիցների միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ գործը կամ դրա մի մասը կարող է քննել դռնփակ դատական նիստում։ Դատարանը դռնփակ դատական նիստում քննություն իրականացնում է նաև սույն օրենսգրքով նախատեսված այլ դեպքերում։

ՀՀ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 17 հոդվածը սահմանում է. դատավարության մասնակիցների մասնավոր կյանքի, ներառյալ՝ առևտրային գաղտնիքի, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության պաշտպանության նպատակով դատարանը գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ գործը կամ դրա մի մասը կարող է քննել դռնփակ դատական նիստում։ Գործը կամ դրա մի մասը դռնփակ նիստում քննելու հարցը լուծվում է դռնփակության պայմաններում։ Դռնփակ դատական նիստում տեսաձայնային հեռահաղորդակցության միջոցների կիրառումն արգելվում է։

Մեր համոզմամբ, դռնփակ նիստերը անձի սահմանադրական իրավունքները պաշտպանելու միջոց են և ոչ՝ մամուլի ազատությունը ոտնահարելու։ Դռնփակ նիստը անցկացվում է դատավորի որոշմամբ, որում անպայման պետք է նշվեն պատճառները՝ օրենքի համապատասխան հոդվածներին հղում կատարելով։ Դռնփակ նիստ անցկանելու հարցը յուրաքանչյուր դեպքում առանձին է որոշվում։ Որոշ երկրներում գոյություն ունի բռնաբարության գործերով դատավարությունների հատուկ կարգ, համաձայն որի տուժածի խնդրանքով արգելվում է հանրության ներկայությունը դատարանի դահլիճում և արգելվում է հրապարակել տուժածի անունը կամ այնպիսի տվյալներ, որոնք հնարավորություն կտան ճանաչել

նրա ինքնությունը (Ֆրանսիա): Իսկ Մեծ Բրիտանիայում, օրինակ, անչափահասների կողմից կատարված քրեական հանցագործությունների դատաքննության ժամանակ հասարակության մուտքը դատարանի դահլիճ արգելված է, ներս են թողնում միայն մամուլի ներկայացուցիչներին: Մեծ Բրիտանիայում մամուլը և հասարակությունը կարող են գրկվել դատավարությանը ներկա լինելու իրավունքից, եթե «նրանց ներկայությունն անհնարին է դարձնում արդարադատության կայացումը»:

Դատական գործերի նյութերի մատչելիությունը

Հրապարակայնության կարևոր տարրերից է դատական գործերի նյութերի մատչելիությունը: Դատական օրենսգրքի 11 հոդվածի համաձայն՝ եզրափակող դատական ակտերը ենթակա են պարտադիր հրապարակման դատական իշխանության պաշտոնական կայքում՝ datalex.am: Այն դեպքում, երբ դատական վարույթը կամ դրա մի մասը դոնփակ է անցկացվել, ապա կայքում հրապարակվում է միայն եզրափակիչ դատական ակտի եզրափակիչ մասը, եթե այն չի պարունակում օրենքով պահպանվող գաղտնիք: Այս պաշտոնական կայքում հրապարակվում են նաև գործի և դրա ընթացքի վերաբերյալ տեղեկությունները, որոնց ցանկը և հրապարակման կարգը սահմանում է Բարձրագույն դատական խորհուրդը: Օրենքը միաժամանակ երաշխավորում է դատական ակտերում անձնական տվյալների պաշտպանության հարցը: Դատական իշխանության պաշտոնական կայքում անձնական կյանքի տվյալներ, կենսաչափական և հատուկ կատեգորիայի անձնական տվյալներ, երեխայի անձնական տվյալներ պարունակող դատական ակտերը հրապարակվում են ապանձնավորված կարգով: Բարձրագույն դատական խորհուրդը կարող է սահմանել անձնական տվյալների ապանձնավորման այլ դեպքեր:

Հոդվածը նաև սահմանում է յուրաքանչյուրի իրավունքը ծանոթանալու ավարտված դատական գործին, որով եզրափակիչ դատական ակտը մտել է օրինական ուժի մեջ:

Գործնականում լինում են դեպքեր, երբ դատավարությունների լուսաբանման ընթացքում լրագրողների իրավունքներն անհարկի սահմանափակվում են: Հիմնական դժգոհություններից է այն, որ հնարավորություն չի տրվում ծանոթանալ այս կամ այն գործի նյութերին: Մինչդեռ գործն ամբողջական և անաչառ լուսաբանելու համար անհրաժեշտ է ծանոթանալ գործի նյութերին: Կարևոր հարց է այն, թե արդյոք կարճ ընդամենը դատական գործի նյութերին ծա-

նոթանալ գործին չմասնակցող անձինք, այդ թվում և լրագրողները: ՀՀ օրենսդրությունը նման իրավունք տալիս է միայն գործին մասնակցող անձանց: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 28 հոդվածի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձինք իրավունք ունեն ծանոթանալ գործի նյութերին, քաղվածքներ անել, ստանալ դրանց պատճենները: Չպետք է մոռանալ, սակայն, որ բոլոր դեպքերում դատարանի որոշումն ընթերցվում է հրապարակայնորեն, նույնիսկ այն դեպքում, երբ դատական գործի քննությունն անցել է դռնփակ:

Ինչ վերաբերում է գործի ավարտից հետո դատական նիստերի և դատավարության ընթացքն արձանագրող այլ փաստաթղթերի մատչելիությանը, նշենք.

1. ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգիրքը չի նախատեսում այլ անձանց իրավունքը՝ ծանոթանալու դատական նիստի արձանագրությանը և գործի նյութերին: Նման իրավունք վերապահված է միայն կողմերին: Ըստ օրենսգրքի 59 հոդվածի՝ տուժողը իրավունք ունի «ծանոթանալ քննչական և այլ դատավարական գործողությունների արձանագրություններին, որոնց նա մասնակցել է ..., ծանոթանալ դատական նիստի արձանագրությանը և ներկայացնել դրա մասին իր դիտողությունները» (կետ 8), իրավունք ունի «նախաքննության ավարտման պահից ծանոթանալ գործի բոլոր նյութերին, դրանցից պատճեններ հանել և գործից դուրս գրել ցանկացած ծավալի ցանկացած տեղեկություններ» (կետ 9), ինչպես նաև «իր խնդրանքով անվճար ստանալ քրեական գործը կարճելու, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու, որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումների պատճենները, մեղադրական եզրակացության կամ եզրափակիչ որոշման պատճենը, ինչպես նաև դատավճռի կամ դատարանի՝ այլ վերջնական որոշման պատճենը» (կետ 11):

Նույնպիսի իրավունքներ սահմանված են դատավարության կողմ հանդիսացող մյուս սուբյեկտների համար ևս (քաղաքացիական հայցվոր, կասկածյալ, մեղադրյալ, պաշտպան և այլն):

Նույն մոտեցումն ունի նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը, որի 28 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը նախատեսել է, որ «Գործին մասնակցող անձինք իրավունք ունեն՝ ծանոթանալ գործի նյութերին, քաղվածքներ անել, ստանալ դրանց պատճենները...»:

Մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի իրավունքը

Դատավարությունների լուսաբանման ընթացքում լրագրողների կարևորագույն պարտականությունն է մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի իրավունքը հարգելը:

ՀՀ Սահմանադրության 66 հոդվածի համաձայն՝ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 18 հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ անձը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ դատավարական օրենքով սահմանված կարգով և ուժի մեջ մտած դատավճռով: Որպես մեղադրյալ ներգրավված մարդու հանդեպ ելակետային վերաբերունքը նրա անմեղության կանխավարկածն է: Կասկածյալը կամ մեղադրյալը պարտավոր չէ ապացուցել իր անմեղությունը: Նրանց անմեղության ապացուցման պարտականությունը չի կարող դրվել պաշտպանության կողմի վրա: Մեղադրանքի ապացուցման և կասկածյալին կամ մեղադրյալին ի պաշտպանություն բերված փաստարկների հերքման պարտականությունը կրում է մեղադրանքի կողմը: Հանցանք գործելու մեջ անձի մեղավորության մասին հետևությունը չի կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա, այն պետք է հաստատվի գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ: Մեղադրանքն ապացուցված լինելու վերաբերյալ բոլոր կասկածները, որոնք չեն կարող փաթատվել, մեկնաբանվում են հօգուտ մեղադրյալի կամ կասկածյալի:

Որևէ մեկն իրավունք չունի մեղադրյալին մինչև դատավճռի կայացումը մեղավոր անվանել: Լրագրողները հաճախ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով անտեսում են օրենքի պահանջը: Երբեմն լրագրողներն իրար են խառնում մեկնաբանություններն ու փաստական տվյալները: Իրենց հրապարակումներում արդեն հանցագործ են անվանում այն մարդուն, որի մեղավորությունը դեռևս չի ապացուցվել դատարանում: Հետագայում մեղադրյալի արդարացումն անգամ նրան չի ազատում մամուլի պիտակներից:

Այս առումով շատ կարևոր երաշխիք է պարունակում նաև ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 66 հոդվածը, որի 8-րդ մասի 2-րդ կետը պարտավորեցնում է լրատվամիջոցներին, որոնք հրապարակել են քրեական գործի վարույթով կասկածյալին կամ

մեղադրյալին նշանակվող տեղեկություններ, պարտավոր են մեկ ամսվա ընթացքում հայտնել գործով կայացված վերջնական որոշման մասին: Այսպիսով, եթե օրինակ կայացվել է արդարացման դատավճիռ, ապա լրատվամիջոցները պարտավոր են այս մասին մեկամսյա ժամկետում հայտնել հանրությանը:

Եվրախորհրդի վերոնշյալ հանձնարարականի երկրորդ սկզբունքում նշվում է. «Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի նկատմամբ հարգանքը արդար դատավարության իրավունքի անքակտելի մասն է: Հետևաբար, լրատվամիջոցների կողմից ընթացքի մեջ գտնվող քրեական գործերի վերաբերյալ կարծիքներ ու տեղեկատվություն կարող է տարածվել կամ հաղորդվել միայն այն դեպքում, եթե դա չի վտանգում կասկածյալի կամ մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածը»:

Անմեղության կանխավարկածի կարևորագույն բաղադրատարրերից մեկն այն է, որ մարդը պարտավոր չէ ապացուցել իր անմեղությունը, մեղադրող կողմն է պարտավոր ապացուցել վերջինիս մեղավորությունը: Կարևորագույն սկզբունք է նաև այն, որ չփարատված կասկածները փարատվում են հօգուտ մեղադրյալի: Եթե նույնիսկ անձն ինքնախոստովանական ցուցմունքներ է տվել, ապա դա բավարար չէ, որպեսզի անձին մեղավոր ճանաչեն հանցագործության կատարման մեջ: Միայն դատավարության փուլում դատավորը, համադրելով բոլոր ապացույցները, կարող է հանգել նման եզրակացության, ապացուցված համարել անձի մեղավորությունը կամ անմեղությունը:

Լրագրողների կարծիքով՝ երբեմն դատարանները չարաշահում են դատավարությունների ընթացքում լրագրողների իրավունքները սահմանափակելու՝ իրենց լիազորությունը: Դատավորների կողմից ընդունվում է «բերանակապի կարգի» կիրառումը որոշ փաստերի հրապարակումը կանխելու կամ արգելելու նպատակով: Լրագրողները շարունակում են դժգոհել, որ դատարանները ավելի ու ավելի շատ դռնփակ դատական նիստեր են անցկացնում, դրանով իսկ «բերանակապ» դնելով մարդկանց վրա: Միացյալ Նահանգներում դատավորները կարգադրում են դատական պաշտոնյաներին դատարանից դուրս չիստել լրագրողների հետ: Այս կարգը խախտող ցանկացած ոք կարող է պատժվել դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքի համար:

1976 թվականին ԱՄՆ-ում ոստիկանությունը ձերբակալում է մեկին, որին կասկածում էին Նեբրասկայի նահանգում բնակվող մի ընտանիքի 6 անդամների սպանության մեջ: Դատավոր Հյուջ Ստյուարտը կարգադրեց լրագրողներին չհրապարակել մեղադրյալի

խոստովանության, այլ մարդկանց մասին տված ցուցմունքների, որոշ բժշկական տվյալների, սեքսուալ բնույթի հարձակման և նրա գոհի ինքնության մասին տեղեկություններ: Միացյալ Նահանգների Գերագույն դատարանը որոշեց, որ դատավորը գերազանցել է իր լիազորությունները, և որ «բերանակապի կարգը» հակասում է ԱՄՆ-ի Սահմանադրությանը: Գերագույն դատավոր Ուորեն Բրդգերը նշեց, որ խիստ կասկածելի է խոսքի ցանկացած նախնական սահմանափակման սահմանադրական հիմնավորվածությունը: «Բերանակապի» կարգը խոչընդոտում է լրատվամիջոցների՝ դատավարությունները լուսաբանելու իրավունքը:

«Ներբասկա նահանգի ասոցիացիան ընդդեմ Ստյուարտի» գործում ԱՄՆ Գերագույն դատարանը միաձայն անվավեր ճանաչեց նահանգային դատարանի որոշումը, որով արգելվում էր հրապարակել սպանության մասին մեղադրյալի խոստովանությունը, ինչպես նաև դրան անմիջականորեն առնչվող փաստերը: Այս գործով ԱՄՆ-ի Գերագույն Դատարանի կայացրած վճիռը դիտարկվում է որպես «հանցագործությունների մասին հրապարակումների նախնական սահմանափակումների փաստացի արգելք»: ԱՄՆ-ի Գերագույն դատարանի դատավոր Բրդգերը նշել է, որ դատավորները մամուլին պետք է պարզ և հասկանալի բացատրեն, թե ինչու են փակ անցկացնում այս կամ այն դատավարությունը: Ո՞րն է եղել այն «անհաղթահարելի շահը», որը կարող է արդարացնել դոմփակ դատավարության անցկացումը: Նա մեկնաբանում է, որ և՛ քաղաքացիական, և քրեական դատավարությունների մասին գոյություն ունի «բաց լինելու» կանխավարկած: Այս կանխավարկածը ենթադրում է, որ դատավարությունները բաց են, քանի դեռ դրանք փակելու անհրաժեշտություն չկա: Դրանք դոմփակ անցկացնելը կարող է հիմնավորվել միայն անվիճելի անհրաժեշտությամբ: Բոլոր դեպքերում դատարանի վճիռը հրապարակվում է դոմբաց նիստում:

Մեզանում հիմնականում դատարանները հարգում են հրապարակայնության սկզբունքը: Լրագրողները ազատ մուտք ունեն դատական դահլիճներ, կարող են օրենքով սահմանված կարգով տեսագրել, ձայնագրել դատավարության ընթացքը: Սակայն երբեմն լրագրողները առիթ են ունենում դժգոհել դատավարությունների լուսաբանման ժամանակ իրենց իրավունքները սահմանափակելու դեմ: Ինչպես արդեն վերևում նշեցինք, դատավարություններ լուսաբանող լրագրողների հիմնական դժգոհություններից է այն, որ իրենց հնարավորություն չի տրվում ծանոթանալ այս կամ այն գործի նյութերին: Սակայն միշտ չէ, որ լրագրողների դժգոհությունը հիմնավոր է:

Երբ 2001 թվականի փետրվարի 15-ին սկսվեց «Հոկտեմբերի 27»-ի դատավարությունը, Արդարադատության նախկին նախարար Դավիթ Հարությունյանը հանդես եկավ հայտարարությամբ այն մասին, որ դատավարության լուսաբանումը պետք է անհրաժեշտորեն սահմանափակվի, մասնավորապես լրագրողները չպետք է հրապարակեն հոկտեմբերի 27-ի դատավարության վկաների ցուցմունքները: Նախարարը ստիպված եղավ մի քանի անգամ մեկնաբանել իր հայտարարությունը՝ նշելով, որ քրեական դատավարության սկզբունքներից է այն, որ վկաները դուրս են հրավիրվում դահլիճից: Սրա նպատակը մեկն է. վկաների ցուցմունքները լինեն անաչառ, նրանք պետք է իրենց ցուցմունքները տան առանց որևէ ազդեցության: Չէ՞ որ նույն վկան, երեկոյան միացնելով հեռուստացույցը կամ առավոտյան գնելով թերթերը, մանրամասն կարող է տեղեկանալ, թե ինչ ցուցմունք են տվել գործով մյուս վկաները: Այս դեպքում անիմաստ է դառնում քրեական դատավարության պահանջը, թե վկաները ցուցմունք պետք է տան առանձին-առանձին:

Լրագրողներն այս հայտարարությունը գրաքննության փորձ որակեցին, քանի որ վերը նշված դատավարությունը հանրային մեծ հնչեղություն ուներ, և տեղեկատվության սահմանափակումը կարող է հակասել հասարակության շահին: Նշվում էր նաև, որ պաշտոնապես այս դատավարությունը հայտարարվել էր հրապարակային: Սակայն այս դեպքում իրար էին բախվել երկու կարևոր սկզբունք՝ արդարադատության և հրապարակայնության սկզբունքները: Այս դեպքում սահմանափակումը պայմանավորված էր արդարադատության սկզբունքը պաշտպանելու անհրաժեշտությամբ: Միաժամանակ, չպետք է մոռանալ, որ հասարակությունը չի վստահում փակ դռների ետևում կայացված որոշումներին: Եթե անգամ դրանք բացարձակ արդար են իրականացվում, մարդիկ, միննույն է, կասկածով են վերաբերվում, որովհետև տեղյակ չեն մանրամասներին:

Երբեմն դատավարության ընթացքը դառնում է շիկացած: Նման մթնոլորտում արդարադատություն իրականացնելը խիստ կասկածելի է: Դատարանում հանգիստ մթնոլորտի պահպանումը անհրաժեշտ է արդար դատավարությանը և այն ամեն գնով պետք է պահպանվի: ԱՄՆ Գերագույն դատարանի դատավոր Քլերքը նման անառողջ մթնոլորտը անվանել է «դիմակահանդեսային»՝ նշելով, որ դրանից հեշտությամբ կարելի է խուսափել, քանի որ դատարանի դահլիճը և դատարանի շենքը դատարանի վերահսկողության սուբյեկտներ են: Նման դեպքերում մամուլը

ոչ թե պետք է ավելի բորբոքի հասարակական կրքերը և փորձի ազդեցություն և ճնշում գործել դատարանի վրա, այլն պետք է կարողանա հավասարակշռված և անաչառ լրատվությամբ հանդարտեցնել լարվածությունը: Հասարակությունը իրավունք ունի իմանալ, թե որքանով անկողմնակալ և արդար են գործում դատական մամիները: Նա ուզում է իմանալ՝ արդյո՞ք լավ է աշխատում դատական համակարգը, արդյո՞ք ազնիվ քաղաքացիները պաշտպանվում են, իսկ հանցագործները՝ պատժվում: Մամուլը ծառայում է քաղաքացիների կարևորագույն իրավունքներից մեկին՝ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքին, արտահայտում է հասարակական շահերը, ձևավորում հասարակական կարծիք և իշխանությունների վրա, այդ թվում և դատական, իրականացնում քաղաքացիական վերահսկողություն:

Տեսախցիկների առկայությունը դատարանում

Դատական տեղեկատվության մատչելիության առումով իրարամերժ կարծիքներ է առաջ բերում դատարանի դահլիճում տեսախցիկների առկայության հարցը: Պե՞տք է արդյոք տեսաձայնային լրատվամիջոցներին թույլ տալ ձայնագրել, տեսագրել և հաղորդել այն, ինչ կատարվում է դատարանի դահլիճում: Ումանք ասում են, թե տեսախցիկների ներկայությունը չի խանգարում դատարանների արդյունավետ գործունեությանը, ոչ էլ վիճելի է դարձնում մեղադրյալի՝ արդար դատաքննության իրավունքը: Ավելին՝ նրանք պնդում են, որ նման մատչելիությունը հասարակությանը ավելի լավ է իրազեկում դատական իշխանության գործունեության մասին և դրանով իսկ ավելի մեծ հարգանք ստեղծում դատարանների նկատմամբ: Նաև տեսախցիկների ներկայությունը ավելի շատ մարդկանց է հնավորություն տալիս տեսնել, թե ինչպես է իրականացվում արդարադատությունը, ինչպես նաև հնարավորություն ստեղծում, որ վկաները ճիշտ ցուցմունքներ տան, քանի որ ճշմարտությունն իմացողները կարող են նրանց տեսնել հեռուստատեսությամբ: Տեսախցիկների հակառակորդները դրանց ներկայությունը համարում են ավերիչ դատական պրոցեսի համար, քանի որ ազդեցություն են թողնում շատերի, եթե ոչ դատավարությանը ներկա բոլոր անձանց վրա, իսկ դրա փոխարեն չեն բարելավում հասարակության գիտելիքը կամ կարծիքը դատական համակարգի մասին: Նույնիսկ սխալ տեղեկատվություն են տարածում, գցում են դատարանների վարկը: Տեսախցիկների դեմ փաստարկներից են՝ վտանգը, որ դատավարությանն առնչվող փաստաթղթերը կօգ-

տագործվեն սենսացիոն նպատակներով, հնարավորությունը, որ մասնակիցները (դատավոր, փաստաբան, վկաներ) կարող են այլ կերպ իրենց պահել, երբ միացված են տեսախցիկները, այն վախը, որ դրանք կարող են ազդել հեռուստադիտողի կարծիքի վրա և որ դատարանի դահլիճում բախում կառաջացնեն:

Ինչպես հասարակական այլ վայրերում, դատարաններում ևս հեռուստալրագրողները փորձում են իրենց մասնագիտական գործն անել՝ տեղեկատվությամբ ապահովել հասարակությանը: Չէ՞ որ հատկապես դատարանի դալիճում կատարվող իրադարձություններին հասարակությունը մեծ հետաքրքրությամբ է հետևում, հատկապես վերջին շրջանում սկիզբ առած մի շարք դատավարությունների, ուր հասարակության աչքն ու ականջն են լրատվամիջոցները:

Տեսախցիկները ազդեցություն կարող են ունենալ ոչ միայն դատավորի վրա, այլև կողմերի, տուժողի հարազատների, վկաների և մյուս ներկաների վրա: Նկարահանող լրագրողը սա պետք է շատ լավ իմանա և դատավարությունը նկարահանելիս հարգի ոչ միայն դատարանի, այլև ներկաների, հատկապես կողմերի պահանջները: Սակայն, մյուս կողմից դո՞նքաց դատական նիստերում լրագրողների իրավունքների սահմանափակումը խիստ բացասական է անդրադառնում այս կամ այն տեղեկատվության բովանդակության վրա (լրագրողն այնուամենայնիվ հրապարակում է այդ տեղեկատվությունը և հասկանալի է՝ մի մասը հիմնում իր երևակայության վրա):

Երբեմն դատարանում տեսախցիկների առկայությունը կարող է անուղղակիորեն ոտնահարել մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի իրավունքը և հասարակության մեջ մեղադրյալի մեղավորության մասին համոզմունք արմատավորել:

Են Հանձնարարականի 14-րդ սկզբունքը նշում է. «Ուղիղ հեռարձակումը և նկարահանումը լրատվամիջոցների կողմից դատական նիստերի դահլիճներում չպետք է թուլատրվի, բացառությամբ այն դեպքերից, երբ դա բացահայտորեն թուլատրված է օրենքով կամ համապատասխան պաշտոնյաների կողմից»: Այսպիսով, հանձնարարականը հստակ արգելում է ուղիղ հեռարձակումը դատարանի դահլիճից:

ՀՀ քրեական դատավարական օրենսդրության մեջ տեսախցիկների հարցը ընդհանրապես կարգավորում չի ստացել: Հարցը հստակ ձևակերպվել ու կարգավորվել է քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում: Մեր համոզմամբ անհրաժեշտ է, որ նման կարևորության հարցը անպայման իր կարգավորումը

ստանա Բրեական դատավարության օրենսգրքում ևս, որովհետև հարցի կարգավորման բացթողումը քրեական դատավարություններում վտանգում է մեղադրյալի իրավունքները և խոչընդոտում արդար դատավարությանը:

Շատ երկրներում արգելված են դատավարությունների ժամանակ տեսա և լուսանկարահանումները, որոշ երկրներում էլ թույլատրված են մասնակի նկարահանումները: Օրինակ՝ Գերմանիայում տեսա և լուսանկարահանումները թույլատրելի են միայն դատական լուսմանը սկսելուց առաջ: Հաշվի առնելով դատավարությունների մասին տեղեկատվություն ստանալու հասարակության իրավունքը, գրառումները (ձայնագրությունները) և ուրվանկարները անօրինական չեն, չնայած հեռուստախցիկներն արգելված են, և նիստը նախագահողը կարող է արգելել նաև լուսանկարումը:

Մամուլի առաջ առանձնահատուկ արգելք են դնում Նորվեգիայի դատարանները: Նրանք կիրառում են դատարանի ճանապարհին, դատարանի դահլիճից դուրս բերելիս և դատարանի դահլիճում լուսանկարելու ընդհանուր արգելք: Ռադիոյի համար ձայնագրությունները և հեռուստատեսության համար տեսագրություններն ընդհանրապես արգելված են: Շվեդիայում նույնպես արգելվում է նկարահանումը դատարանի դահլիճում: Շվեդիայի պես ժողովրդավար երկիրն աչքի չի ընկնում նաև դատավարությունների լուսաբանման ակտիվությամբ:

Մամուլի մասին Ֆրանսիայի 1881 թվականի օրենքի 39-րդ հոդվածի համաձայն բոլոր քաղաքացիական գործերում դատարաններն ու տրիբունալները կարող են արգելել դատաքննության լուսաբանումը:

Եվրոպայի խորհրդի վերոնշյալ հանձնարարականը ևս դատական նիստերի տեսանկարահանման և հեռարձակման հետ կապված լուրջ սահմանափակում է դնում՝ նշելով. «Ուղիղ հեռարձակումը և նկարահանումը լրատվամիջոցների կողմից դատական նիստերի դահլիճներում չպետք է թույլատրվի երբ դա տուժողների, վկաների, քրեական դատավարության մասնակից կողմերի, երդվյալների կամ դատավորների վրա անցանկալի ազդեցության լուրջ վտանգ է ներկայացնում»:

Տեսախցիկների դեմ փաստարկների հիմքում ընկած է նաև այն մտավախությունը, թե դատարանում տեսախցիկների առկայությունը կարող է անուղղակիորեն ոտնահարել մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի իրավունքը և հասարակության մեջ մեղադրյալի մեղավորության մասին համոզմունք արմատավորել:

Այնուամենայնիվ, մեր կարծիքով, տեսախցիկները դատարա-

նի դահլիճից դուրս բերելը նշանակում է բացառել հասարակության մեջ իրավական ինստիտուտների հանդեպ հարգանք դաստիարակելու հնարավորությունը: Չէ՞ որ հենց հասարակության կարծիքն է աջակցում դատական համակարգին: Հասարակությունը պետք է համոզված լինի, որ դատարանը առաջնորդվում է միայն օրենքով:

Դատավարության մասնակցի լուսաբանումը ՁԼՄ-ով

Վերոնշյալ հանձնարարականի 8-րդ սկզբունքը պաշտպանում է դատավարության մասնակցի մասնավոր կյանքի իրավունքը: «Կասկածյալների, մեղադրյալների, դատապարտվածների, կամ քրեական գործի կողմ հանդիսացող անձանց վերաբերյալ տեղեկատվության մատուցումը պետք է կատարվի Եվրոպական Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով նախատեսված մասնավոր կյանքի պաշտպանության նկատմամբ հարգանքի դրսևորմամբ: Հատուկ պաշտպանվածություն պետք է տրամադրվի անչափահասներին, կամ այլ խոցելի անձանց, ինչպես նաև տուժողներին, վկաներին, և կասկածյալների, մեղադրյալների ու դատապարտյալների ընտանիքներին: Բոլոր գործերում, պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել այն վտանգավոր հետևանքներին, որոնց կարող են ենթարկվել այս սկզբունքում հիշատակված անձինք տեղեկատվության բացահայտման հետևանքով իրենց ինքնության հրապարակայնության դեպքում»:

Դատավարության ենթատեքստում «քաղաքացիների անձնական կամ ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիություն» արտահայտությունը կարող է վերաբերել, օրինակ, սեռական բռնության գոհի անվտանգության ապահովմանը, որը կարող է պահանջել իր ինքնության գաղտնիություն, պատիժ կրող կամ արդեն կրած ծանր հանցագործի անվտանգությունը, ամուսնական, ընտանեկան գանազան հարցերին և այլն: Այստեղ հանրության տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է ստորադասվել անձի անձնական և/կամ ընտանեկան անվտանգության, նրա պատվի և հեղինակության, կյանքի պաշտպանության նկատառումներից ելնելով: Օրինակ Կանադական թերթերն ընդդեմ Կանադայի (Գլխավոր Դատախազի) գործում Կանադայի Գերագույն դատարանը ընդունել է որոշում, որը դատավորներից պահանջում էր. «...հիմնավորված միջնորդության դեպքում նրանք արգելեն սեռական գոհի անձնական տվյալների և ինքնության մասին հրապարակումները: Սակայն արգելքը չի կարող խոչընդոտել ՁԼՄ-ին կամ հանրությանը

ներկա գտնվել դատական քննությանը»:

Այնուամենայնիվ, նման որոշումը միայն անուղղակիորեն է պաշտպանում անձնական կյանքի անձեռնմխելիությունը. առաջ-նահերթ նպատակը դատավարության մասնակիցների մոտ վստա-հության ստեղծումն է, առանց որի դատարանը պատշաճ կերպով չի կարող իրականացնել արդարադատություն:

Մեկ այլ գործում, դիմողները, որոնք դատապարտված էին ծանր մարդասպանության համար և շուտով պետք է պայմանական ազատ արձակվեին, պնդում էին, որ իրենց կյանքը մեծ վտանգի տակ կլինի, եթե դատարանը մշտական արգելք չսահմանի իրենց ինքնությունը բացահայտող ցանկացած հրապարակման վրա: Նրանք իրենց խնդրանքը հիմնավորում էին նաև նրանով, որ ան-գլիական որոշ թերթեր արդեն խոստացել էին հրապարակել նրանց ինքնությանը վերաբերող տվյալներ և անվանել էին նրանց «հրեշ-ներ»: Անգլիայի Բարձր դատարանի ընտանեկան հարցերի պա-լատը այս առումով սահմանել է. «...մեծ հավանականություն կա, որ դիմողների տվյալները կարող են բացահայտվել և ցուցադրվել ԶԼՄ-ով, իսկ այդ դեպքում վրեժխնդիր անձիք կարող են հաշվե-հարդար տեսնել նրանց հետ, ...բացառիկ դեպքերում դատարան-ները իրավասու են սահմանափակումներ դնել մամուլի վրա, եթե հակառակ դեպքում մեծ կլինի այն բանի հավանականությունը, որ գաղտնիության բացահայտումը ֆիզիկական վնաս կպատճառի գաղտնիություն պահանջող անձին, կամ կհանգեցնի նրա մահվա-նը, և եթե այլ կերպ, քան հրապարակման արգելքը, հնարավոր չէ պաշտպանել դիմողին, ...դատարանները կարող են սահմանափա-կել ազատ արտահայտվելու իրավունքը, եթե այն նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակության մեջ, ինչպես նաև հետապնդում է իրավաչափ նպատակ»:

Այս դեպքում սահմանափակումը նպատակ ունի պաշտպանել այլ անձանց իրավունքները, մասնավորապես կյանքի իրավուն-քը, անձնական կյանքի և անմարդկային վերաբերմունքի չենթար-կվելու իրավունքները: Եթե պետությունը վերը նշված միջոցներին չդիմեր, դիմողները կարող էին դիմել միջազգային ատյաններին՝ պնդելով, որ պետությունը, տեղյակ լինելով իրենց նկատմամբ առ-կա սպառնալիքների մասին, իր անգործությամբ խախտել է իրենց իրավունքները: Ազատագրկված անձանց կյանքի գաղտնիության և ինտեգրման իրավունքին է առնչվում հանձնարարականի վեր-ջին՝ 18-րդ սկզբունքը՝ «Ազատագրկության ժամկետն ավարտած անձանց վերաբերյալ լրատվություն հաղորդելը լրատվամիջոցնե-րի կողմից»՝ «Որպեսզի ազատագրկման ժամկետը սպառած ան-

ձը կարողանա ինտեգրացվել հասարակության մեջ, Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով նախատեսված մասնավոր կյանքի պաշտպանության իրավունքը պետք է ընդգրկի նաև նման անձանց ինքնության հրապարակայնացումը կապված նախկին դատվածության հետ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վերջիններն անձամբ և բացահայտորեն նման հրապարակայնության համաձայնություն են տվել, կամ իրենց նախկին դատվածությունը հանրային հետաքրքրության առարկա է դարձել»:



1. Ուսումնասիրեք տպագիր և էլեկտրոնային ՉԼՄ-ը և գտեք մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի իրավունքի ոտնահարման դեպքեր: Զննարկել լսարանում:
2. Մասնակցեք Երևանում ընթացող դատական գործերի քննությանը և դատարանի դահլիճում իրականացրեք օրենսդրությամբ լրագրողին վերապահված իրավունքներն ու պարտականությունները:
3. Լսարանում իրականացնել դերային խաղ: Որևէ դատական գործի քննություն բեմականացնել, ուսանողներին բաժանվում են դատավորի, մեղադրյալի, մեղադրողի և լրագրողի պայմանական դերերը: Մասնակցիները փորձում են իրականացնել դատավարություն՝ ՀՀ օրենսդրության համաձայն, իսկ մյուս լրագրող-ուսանողները լուսաբանում են դատական գործընթացը:

ԵՐԱՇԽԱՎՈՐՎՈՂ ԱՌՑԱՆՑ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ

www.foi.am
www.givemeinfo.am
www.idcarmenia.am
www.freedominfo.org
www.medialaw.ru
www.accessinfo.org
www.foiadvocates.net
www.rsf.org
www.media.am
www.ypc.am
<https://mediainitiatives.am>
www.khosq.am
www.gdf.ru
www.medialaw.ru
<https://www.echr.coe.int>
www.article19.org
www.legalresearch.ch
www.ceu.hu/legal/legaldir.html
www.cpj.org
www.freedomforum.org
www.icfj.org
www.freeexpression.org
www.freespeech.org
www.mediaaccess.org
www.ncac.org

Հավելվածներ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Օ Ր Ե Ն Ք Ը

Ընդունված է 2003 թվականի դեկտեմբերի 13-ին

ԶԱՆԳՎԱԾԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հոդված 1. Սույն օրենքի կարգավորման առարկան

Սույն օրենքը կարգավորում է զանգվածային լրատվության իրականացման հետ կապված հարաբերությունները, սահմանում է լրատվության ոլորտում խոսքի ազատության իրավունքի ապահովման երաշխիքները, լրագրողի հավատարմագրման, տարածված տեղեկատվության հերքման և պատասխանի իրավունքի իրացման հիմնադրույթներն ու այն հիմքերը, որոնց առկայության դեպքում լրատվական գործունեություն իրականացնողները պատասխանատվության ենթակա չեն:

Հոդված 2. Զանգվածային լրատվության մասին օրենսդրությունը

Զանգվածային լրատվության ոլորտում ծագող հարաբերությունները կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքով, սույն օրենքով, այլ օրենքներով, ինչպես նաև դրանց հիման վրա և դրանցով սահմանված շրջանակներում այդ հարաբերությունները կարգավորող իրավական այլ ակտերով:

Հոդված 3. Հիմնական հասկացությունները

Ստորև բերված հասկացությունները սույն օրենքում օգտագործվում են հետևյալ նշանակությամբ.

- 1) զանգվածային լրատվություն (այսուհետ՝ լրատվություն)՝ անսահմանափակ թվով անձանց համար հասանելի տեղեկատվության տարածում, որի հիմնական նպատակն է ապահովել մարդու սահմանադրական իրավունքը՝ ազատորեն, անկախ պետական սահմաններից՝ փնտրելու, ստանալու և տարածելու տեղեկություններ ու գաղափարներ:

Լրատվությունն իրականացվում է զանգվածային լրատվության միջոցի տարածմամբ.

2) զանգվածային լրատվության միջոց (այսուհետ՝ լրատվության միջոց)՝ լրատվություն իրականացնելու միջոց, որը բաժանորդագրությամբ կամ առանց դրա, վճարովի կամ անվճար հիմունքներով տարածվում է՝

- մշտական անվանում, հերթական համար և ամսաթիվ ունեցող պարբերական թողարկումներով՝ նյութական կրիչի վրա, որոնց միևնույն բովանդակությամբ օրինակների քանակը պակաս չէ հարյուրից,

- հեռուստառադիոհաղորդմամբ,

- հանրային հեռահաղորդակցության ցանցով (ցանցային լրատվության միջոց)՝ որպես որոշակի հասցե ունեցող, անսահմանափակ թվով անձանց համար հասանելի և լրատվություն ներառող տեղեկատվական պաշար՝ անկախ թարմացման պարբերականությունից, պահման ժամանակի տևողությունից և այլ չափանիշներից,

- համացանցում սեփական կամ վարձակալած դոմեյն, հոսթինգ ունեցող և սույն օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերում նշված տեղեկությունները պարունակող կայքի միջոցով:

Լրատվության միջոց են նաև լրատվական գործակալության և նմանատիպ բնույթի այլ կազմակերպությունների պարբերական հաղորդումները՝ ուղղված լրատվական գործունեություն իրականացնողներին՝ անկախ տարածման ձևից, թողարկման օրինակների քանակից կամ որևէ այլ չափանիշից.

3) լրատվական գործունեություն իրականացնող՝ իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձ, այդ թվում՝ անհատ ձեռնարկատեր, որն իր անունից տարածում է լրատվության միջոց:

Եթե Հայաստանի Հանրապետությունում լրատվական գործունեություն իրականացնողն այդ գործունեության առանձին փուլերն իրականացնում է այլ անձանց (զուտ տարածողը, հրատարակիչը և այլն) հետ կնքած գործարքների հիման վրա, ապա այդ անձինք, սույն օրենքի իմաստով, լրատվական գործունեություն իրականացնողներ չեն.

4) լրագրող՝ լրատվական գործունեություն իրականացնող ֆիզիկական անձ, լրատվական գործունեություն իրակա-

նացնողի ներկայացուցիչ, նրա հետ կնքած աշխատանքային կամ այլ պայմանագրի հիման վրա տեղեկատվություն փնտրող, հավաքող, ստացող, պատրաստող, խմբագրող:
(3-րդ հոդվածը լրաց. 06.03.20 ՀՕ-147-Ն)

Հոդված 4. Լրատվության ոլորտում խոսքի ազատության իրավունքի ապահովման երաշխիքները

1. Լրատվական գործունեություն իրականացնողները և լրագրողները գործում են ազատորեն՝ իրավահավասարության, օրինականության, խոսքի (արտահայտվելու) ազատության և բազմակարծության սկզբունքների հիման վրա:

Լրագրողն իր մասնագիտական օրինական գործունեության ընթացքում, որպես հասարակական պարտք կատարող անձ, պաշտպանվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ:

2. Լրատվության միջոցները թողարկվում և տարածվում են առանց նախնական կամ ընթացիկ պետական գրանցման, լիցենզավորման, պետական կամ որևէ այլ մարմնում հայտարարագրման կամ որևէ մարմնի ծանուցման:

Հեռուստառադիոհեռարձակման լիցենզավորումն իրականացվում է հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը համապատասխան:

3. Արգելվում է՝

1) գրաքննությունը.

2) որևէ տեղեկատվություն տարածելուն կամ դա տարածելուց հրաժարվելուն նպատակաուղղված կամ դրան հանգեցնող հարկադրանքը լրատվական գործունեություն իրականացնողի և լրագրողի նկատմամբ.

3) լրագրողի մասնագիտական օրինական գործունեությանը խոչընդոտելը.

4) խտրականությունը լրատվության համար անհրաժեշտ սարքավորումների և նյութերի քաղաքացիական շրջանառությունում.

- 5) ցանկացած, այդ թվում՝ այլ երկրներում թողարկված և տարածված լրատվության միջոցներից օգտվելու՝ անձի իրավունքի սահմանափակումը:

Հոդված 5. Տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանությունը

1. Լրատվական գործունեություն իրականացնողները և լրագրողները պարտավոր չեն բացահայտել տեղեկատվության աղբյուրը, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դեպքերի:
2. Տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը լրատվական գործունեություն իրականացնողին, ինչպես նաև լրագրողին կարող է պարտադրվել դատարանի որոշմամբ՝ քրեական գործի առիթով՝ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության բացահայտման նպատակով, եթե հասարակության շահերի քրեաիրավական պաշտպանության անհրաժեշտությունն ավելի ծանրակշիռ է, քան տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու հասարակության շահագրգռվածությունը, և սպառված են հասարակական շահերի պաշտպանության մնացած բոլոր միջոցները: Այդ դեպքում, լրագրողի միջնորդությամբ, դատական քննությունն իրականացվում է դռնփակ:

Հոդված 6. Լրագրողի հավատարմագրումը

1. Լրատվական գործունեություն իրականացնողն իր լրագրողին հավատարմագրելու համար իրավունք ունի դիմել պետական մարմիններ:

Պետական մարմինը պարտավոր է, սույն օրենքին և տվյալ մարմնում լրագրողների հավատարմագրման կարգին համապատասխան, հնգօրյա ժամկետում հավատարմագրել լրագրողին:

Հավատարմագրման կարգ սահմանված չլինելը լրագրողի հավատարմագրումը մերժելու հիմք չէ:

2. Պետական մարմիններում լրագրողների հավատարմագրման կարգում սահմանվում են՝

- 1) լրատվության միջոցին ներկայացվող այն պահանջները (լրատվության միջոցի տեսակը, տարածման տարածքը,

- մամուլի տպաքանակը և այլն), որոնց պարագայում հավատարմագրվում է նրա լրագրողը.
- 2) հավատարմագրված լրագրողի աշխատանքի կազմակերպման կանոնները, այդ թվում՝ նրա աշխատանքի արդյունավետության ապահովմանն ուղղված պայմանները.
 - 3) տվյալ մարմնի գործունեության առանձնահատկություններից բխող պահանջները:
3. Հավատարմագրման կարգում չպետք է սահմանվեն, իսկ սահմանվելու դեպքում իրավաբանական ուժ չունեն այնպիսի դրույթները, որոնք՝
- 1) կսահմանափակեն հավատարմագրված լրագրողի իրավունքը՝ մասնակցելու տվյալ մարմնի, դրա ստորաբաժանումների նիստերին, այլ միջոցառումներին, բացառությամբ դրանց դոմինանտ լինելու դեպքերի.
 - 2) կբացառեն տվյալ մարմնում անցկացվող միջոցառումների մասին լրագրողների՝ ողջամիտ ժամկետում տեղեկացված լինելը.
 - 3) անհավասար պայմաններ կստեղծեն հավատարմագրված լրագրողների համար.
 - 4) կսահմանափակեն լրագրողի՝ տեղեկատվություն ձեռք բերելու օրենքով սահմանված իրավունքները:
4. Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման մարմիններում հավատարմագրման օրինակելի կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:
5. Լրագրողի հավատարմագրումը կարող է դադարեցվել նրան հավատարմագրման ներկայացրած լրատվական գործունեություն իրականացնողի դիմումով:
6. Հավատարմագրված լրագրողն իր աշխատանքը կազմակերպում է տվյալ մարմնում լրագրողների հավատարմագրման կարգին և այդ մարմինների աշխատակարգի կանոններին համապատասխան:
7. Որևէ մարմնում հավատարմագրված բոլոր լրագրողների համար աշխատանքի պայմանները պետք է լինեն նրանց

աշխատանքին նպաստող և ոչ խտրական՝ ողջամտության սահմաններում: Լրատվության միջոցների համար նախատեսված տեղեկատվությունը հավատարմագրված բոլոր լրագրողներին պետք է տրամադրվի միաժամանակ, իսկ նախատեսվող միջոցառումների ճշգրիտ ժամանակի և վայրի մասին նրանք պետք է տեղեկացվեն դրանք սկսվելուց առաջ՝ ողջամիտ ժամկետում:

8. Օտարերկրյա պետության օրենսդրության հիման վրա գործող լրատվական գործունեություն իրականացնողի ներկայացուցչի՝ լրագրողի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում հավատարմագրման կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարությունը:
9. Հավատարմագրման կարգի սահմանված լինելը չի կարող հիմք դառնալ օրենքով սահմանված կարգով լրագրողին տեղեկատվության տրամադրումը մերժելու համար:

Հոդված 7. Լրատվության ոլորտում խոսքի ազատության իրավունքի սահմանափակումները

1. Արգելվում է օրենքով սահմանված կարգով գաղտնի համարվող կամ քրեորեն պատժելի արարքների քարոզող, ինչպես նաև այնպիսի տեղեկատվության տարածումը, որը խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի անձեռնամխելիությունը:
2. Արգելվում է տեսաձայնագրմամբ ստացված տեղեկատվության տարածումը, եթե դա ստացվել է տեսաձայնագրման կատարման մասին առանց անձին զգուշացնելու, և այդ անձն ակնկալել է, որ գտնվում է տեսաձայնագրումը կատարողի տեսադաշտից դուրս, լսելի չէ նրա համար և դրա համար ձեռնարկել է բավարար միջոցներ, բացառությամբ, երբ տեսաձայնագրումը կատարած անձի տեսադաշտից դուրս լինելու կամ նրա համար լսելի չլինելու համար ձեռնարկված միջոցներն ակնհայտորեն անբավարար են եղել:
3. Սույն հոդվածի 2-րդ մասում նշված, ինչպես նաև մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքին վերաբերող տեղեկատվության տարածումը թույլատրվում է, եթե դա անհրաժեշտ է հանրային շահերի պաշտպանության համար:

Հոդված 8. Հերքման և պատասխանի իրավունքը

1. Անձն իրավունք ունի լրատվական գործունեություն իրականացնողից պահանջել հերքելու իր իրավունքները խախտող փաստացի անճշտությունները, որոնք տեղ են գտել լրատվական գործունեություն իրականացնողի տարածած տեղեկատվության մեջ, եթե վերջինս չի ապացուցում, որ այդ փաստերը համապատասխանում են իրականությանը:

Հերքման պահանջը կարող է ներկայացվել մեկամսյա ժամկետում՝ հաշված այն տեղեկատվության տարածման օրվանից, որին վերաբերում է հերքումը:

2. Լրատվական գործունեություն իրականացնողը հերքման պահանջն ստանալուց հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում, պարտավոր է հերքման պահանջը ներկայացնողին տեղեկացնել հերքումը տարածելու ժամանակի մասին կամ գրավոր հայտնել հերքման տարածումը մերժելու մասին:
3. Հերքումն իրականացվում է լրատվության նույն միջոցում, իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա հերքում պահանջողի համար ընդունելի այլ եղանակով:

Հերքումն իրականացվում է դրա պահանջն ստանալու օրվանից հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում: Այդ ժամկետում լրատվության միջոցի թողարկում տեղի չունենալու կամ միակ թողարկումն արդեն իսկ թույլատրված լինելու դեպքում հերքումը պետք է տեղ գտնի լրատվության միջոցի առաջին իսկ թողարկման մեջ:

Հերքումն իրականացվում է ,Հերքումն խորագրի ներքո: Տեղակայման, ձևավորման, տառատեսակի չափի ու տեսակի, հաղորդման ժամի առումով հերքումը չպետք է զիջի այն տեղեկատվությանը, որին վերաբերում է:

4. Պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների ժամանակ թեկնածուի մասին տարածված տեղեկատվության հերքումը կատարվում է 24 ժամվա ընթացքում: Եթե մինչև քվեարկության սկիզբը մնացել է ոչ ավելի, քան 24 ժամ, ապա հերքումը կատարվում է դրա մասին պահանջն ստանալուն պես: Նշված ժամկետում հերքման տարածումը հնարավոր չլինելու դեպքում դա պետք է տարածվի սույն հոդվածով սահմանված ժամկետում:
5. Հերքման պահանջի հետ անձն իրավունք ունի պահանջել իր պատասխանի հրապարակումը:

Լրատվական գործունեություն իրականացնողը կարող է պատասխանի հրապարակումը զուգակցել կամ չզուգակցել հերքումով: Հերքման պահանջը բավարարված է համարվում պատասխանի հրապարակումով:

6. Պատասխանի հրապարակման պահանջը բավարարվում է սույն հոդվածով հերքման համար սահմանված կանոններով:

Պատասխանը չպետք է հակասի սույն օրենքի պահանջներին և պետք է վերաբերի միայն պատասխանի առարկա տեղեկատվության մեջ տեղ գտած փաստացի անճշտություններին: Այն չպետք է պարունակի պատասխանի առարկա տեղեկատվությունը պատրաստած կամ տարածած անձի, ցանկացած այլ անձի կամ նրանց գործունեության քննադատություն, եթե դա ուղղակիորեն կապված չէ այդ տեղեկատվության հետ:

Պատասխանի ծավալը չպետք է գերազանցի պատասխանի առարկա տեղեկատվության ծավալը: Եթե պատասխանի առարկա տեղեկատվությունը բազմաբովանդակ նյութի ամբողջ ծավալից հատակ սահմանազատվող ինքնուրույն, առանձին հատված է, ապա պատասխանի ծավալը չպետք է գերազանցի այդ հատվածի ծավալը:

Պատասխանը հրապարակվում է անվճար:

7. Հերքման և (կամ) պատասխանի հրապարակման պահանջը պետք է մերժվի, եթե տվյալ պահանջը՝

- 1) անանուն է.

- 2) հակասում է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտին:

Հերքման պահանջի հետ ներկայացվող պատասխանի հրապարակման պահանջը պետք է մերժվի, եթե այդ պատասխանը չի համապատասխանում սույն օրենքի 7-րդ հոդվածի պահանջներին:

8. Հերքման կամ պատասխանի հրապարակման պահանջը կարող է մերժվել, եթե՝

- 1) չի պահպանվել սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ժամկետը.

- 2) պահանջը վերաբերում է այնպիսի տեղեկատվությանը, որը տարածվել է հրապարակային ելույթին, պետական մարմինների պաշտոնական փաստաթղթերին, լրատվության այլ միջոցին կամ հեղինակային որևէ ստեղծագործությանը կատարված հղումով, և սկզբնաղբյուրը հերքում չի տարածել:

Հերքման պահանջի հետ ներկայացվող պատասխանի հրապարակման պահանջը կարող է մերժվել, եթե այդ պատասխանը չի համապատասխանում սույն օրենքի պահանջներին:

9. Եթե լրատվական գործունեություն իրականացնողը հրաժարվում է տարածել հերքումը կամ պատասխանը կամ խախտում է դրանք տարածելու՝ սույն օրենքով սահմանված կարգն ու ժամկետը, ապա անձը, որի իրավունքները խախտվում են, իրավունք ունի օրենքով սահմանված կարգով դիմել դատարան՝ հերքումը տարածելու և իր պատասխանը հրապարակելու հայցով:

Հոդված 9. Լրատվական գործունեություն իրականացնողի պատասխանատվությունը

1. Լրատվական գործունեություն իրականացնողի կողմից այդ գործունեության իրականացումն օրենքի պահանջների խախտմամբ առաջ է բերում օրենքով նախատեսված պատասխանատվություն:
2. Լրատվական գործունեություն իրականացնողն ազատվում է տվյալ տեղեկատվության տարածման համար պատասխանատվությունից, եթե դա՝
 - 1) ստացվել է լրատվական գործակալությունից.
 - 2) բխում է վիճարկող կողմի կամ նրա ներկայացուցչի հրապարակային ելույթից կամ պատասխանից կամ նրանցից ելնող փաստաթղթից.
 - 3) հրապարակային ելույթի, պետական մարմինների պաշտոնական փաստաթղթերի, լրատվության այլ միջոցի կամ հեղինակային որևէ ստեղծագործության բովանդակած տեղեկատվության բառացի կամ բարեխիղճ վերարտադրությունն է, և դա տարածելիս ինքը կատարել է հղում այդ աղբյուրին:
3. Օրենքով սահմանված կարգով գաղտնի համարվող տեղեկատվության տարածման համար լրատվական գործունեություն իրականացնողը պատասխանատվության ենթակա չէ, եթե այդ տեղեկատվությունը նա ձեռք չի բերել օրենքով արգելված եղանակով, կամ ակնհայտ չի եղել, որ դա օրենքով սահմանված կարգով գաղտնիք է համարվել:

Եթե լրատվական գործունեություն իրականացնողը տարածել է այնպիսի տեղեկատվություն, որի՝ օրենքով սահմանված կարգով գաղտնի համարվելն ակնհայտ է եղել, սակայն այդ տեղեկատվության տարածումը բխել է հանրային շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունից, ապա նա պատասխանատվության ենթակա չէ:

Հոդված 10. Լրատվության միջոցի անվանումը

1. Լրատվության միջոցի անվանումը պետք է ընդունելի լինի հասարակական բարոյականության տեսանկյունից ու տարբերվի և շփոթության աստիճանի նման չլինի լրատվության այլ միջոցի, այդ թվում՝ վերջին երկու տարիներին տարածումը դադարեցրած լրատվության միջոցի անվանմանը, եթե վերջինիս տարածողը լրատվական գործունեություն իրականացնող նույն անձը չի եղել:
2. Լրատվության միջոցի անվանման մեջ հանրահայտ անձի անունը կամ դրա մի մասը, եթե դա ակնհայտորեն կապվում է այդ հանրահայտ անձի հետ, կարող է օգտագործվել միայն այդ անձի, իսկ նրա մահացած լինելու դեպքում՝ ժառանգի գրավոր համաձայնությամբ: Եթե անձը, իսկ նրա մահացած լինելու դեպքում՝ ժառանգը, գտնում է, որ լրատվության միջոցի գործունեությունն ստվերում է այդ անձի հեղինակությունը, ապա կարող է լրատվության միջոցի անվանման մեջ անձի անունն օգտագործելու իրավունքից զրկելու պահանջով դիմել դատարան:
3. Լրատվության միջոցի անվանման մեջ «Հայաստան» բառի հոլովաձևերն ու դրանց թարգմանությունները կարող են օգտագործվել Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով:
4. Լրատվության միջոցի անվանման իրավական պաշտպանության նպատակով այդ անվանումը կարող է գրանցվել որպես ապրանքային նշան:
5. Լրատվության միջոցի անվանման վերաբերյալ սույն հոդվածի պահանջները տարածվում են լրատվության միջոցի խորագրի, ինչպես նաև ցանցային լրատվության միջոցի հասցեի վրա:

Հոդված 11. Թողարկման տվյալները ներկայացնելը

1. Նյութական կրիչի վրա թողարկված լրատվության միջոցի յուրաքանչյուր թողարկում պետք է ներառի՝
 - 1) լրատվության միջոցի անվանումը.
 - 2) լրատվական գործունեություն իրականացնող իրավաբանական անձի լրիվ անվանումը, կազմակերպական-իրավական ձևը, գտնվելու վայրը, իրավաբանական անձի պետական գրանցման (կամ իրավաբանական անձի անունից գործող նրա առանձնացված ստորաբաժանման հաշվառման) վկայականի համարը, տրման օրը, իսկ եթե լրատվական գործունեություն իրականացնողը ֆիզիկական անձ է, ապա նրա անունը, ազգանունը, հասցեն, եթե նա անհատ ձեռնարկատեր է, ապա նաև պետական գրանցման վկայականի համարը և տրման օրը.
 - 3) լրատվության միջոցի տվյալ թողարկման համար պատասխանատու անձի անունը, ազգանունը (ըստ անձնագրի).
 - 4) տվյալ թողարկման տարին, ամիսը և ամսաթիվը.
 - 5) տվյալ թողարկման հերթական համարը.
 - 6) տվյալ թողարկման օրինակների ընդհանուր քանակը:
2. Թողարկման տվյալների մեջ կարող են ներառվել սույն հոդվածում չնշված այլ տեղեկություններ:
3. Հեռուստառադիոհաղորդմամբ տարածվող լրատվության միջոցի թողարկման տվյալները ներկայացվում են հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը համապատասխան:

Հոդված 12. Ֆինանսավորման աղբյուրների թափանցիկությունը

Լրատվական գործունեություն իրականացնողը, մինչև ընթացիկ տարվա մարտի երեսունմեկը ներառյալ, պարտավոր է լրատվության միջոցի հերթական թողարկման մեջ (եթե դա թողարկվում է) «Տարեկան հաշվետվություն» վերնագրի ներքո հրապարակել նախորդ տարվա ֆինանսական հաշվետվությունը՝ կապված տվյալ լրատվության միջոցին առնչվող գործունեության հետ՝ նշե-

լով համախառն եկամտի և դրա կազմում նվիրատվությունների մասնաբաժնի չափերը:

Հոդված 13. Պարտադիր օրինակները և լրատվության միջոցների վարչական ռեգիստրը

1. Հայաստանի Հանրապետությունում նյութական կրիչի վրա թողարկված և Հայաստանի Հանրապետությունում տարածվող լրատվության միջոցի յուրաքանչյուր թողարկման երկուական օրինակ անվճար ուղարկվում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարություն, Հայաստանի ազգային գրադարան և Հայաստանի ազգային գրապալատ:
2. Լրատվության միջոցները, ըստ ստացված պարտադիր օրինակների և թողարկման տվյալների, հաշվառվում են Հայաստանի Հանրապետության լրատվության միջոցների վարչական ռեգիստրում, որը գործում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության համակարգում, և որի վարման կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարը:

Հոդված 14. Եզրափակիչ դրույթ

Սույն օրենքի ուժի մեջ մտնելու պահից ուժը կորցրած ճանաչել «Մամուլի և զանգվածային լրատվության մյուս միջոցների մասին» Հայաստանի Հանրապետության 1991 թվականի հոկտեմբերի 8-ի Ն-420 օրենքը:

Հայաստանի Հանրապետության

Նախագահ

Ռ. Զոչարյան

2004 թ. հունվարի 14

Երևան

ՂՕ-14-Ն

Հոդված 1. Սույն օրենքի կարգավորման առարկան և գործողության ոլորտը

1. Սույն օրենքը կարգավորում է տեղեկատվության ազատության հետ կապված հարաբերությունները, սահմանում է տեղեկատվության ապահովման բնագավառում տեղեկատվություն տնօրինողների իրավասությունը, ինչպես նաև տեղեկություններ ստանալու կարգը, ձևերը և պայմանները:
2. Սույն օրենքի գործողությունը տարածվում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական հիմնարկների, բյուջեներից ֆինանսավորվող կազմակերպությունների, ինչպես նաև հանրային նշանակության կազմակերպությունների և դրանց պաշտոնատար անձանց վրա:

Հոդված 2. Տեղեկատվության ազատության մասին օրենսդրությունը

1. Տեղեկատվության ազատության մասին օրենսդրությունը բաղկացած է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունից, սույն օրենքից և իրավական այլ ակտերից:
2. Եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են սույն օրենքով, ապա կիրառվում են միջազգային պայմանագրի նորմերը:

Հոդված 3. Սույն օրենքում օգտագործվող հիմնական հասկացությունները

Սույն օրենքում օգտագործվում են հետևյալ հիմնական հասկացությունները.

տեղեկատվության ազատություն՝ տեղեկությունն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով փնտրելու և դա տեղեկատվություն տնօրինողից ստանալու իրավունքի իրականացում.

տեղեկություն՝ անձի, առարկայի, փաստի, հանգամանքի, իրադարձության, եղելության, երևույթի վերաբերյալ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ստացված և ձևավորված տվյալներ՝ անկախ դրանց տնօրինման ձևից կամ նյութական կրիչից (տեքստային, էլեկտրոնային փաստաթղթեր, ձայնագրություններ, տեսագրություններ, լուսաժապավեններ, գծագրեր, սխեմաներ, նոտաներ, քարտեզներ).

տեղեկատվություն տնօրինող՝ տեղեկություններ ունեցող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, պետական հիմնարկներ, բյուջեներից ֆինանսավորվող կազմակերպություններ, ինչպես նաև հանրային նշանակության կազմակերպություններ և դրանց պաշտոնատար անձինք.

հանրային նշանակության կազմակերպություն՝ ապրանքային շուկայում մենաշնորհ կամ գերիշխող դիրք ունեցող, ինչպես նաև առողջապահության, սպորտի, կրթության, մշակույթի, սոցիալական ապահովության, տրանսպորտի և կապի, կոմունալ ոլորտներում հանրությանը ծառայություններ մատուցող ոչ պետական կազմակերպություններ.

հարցում՝ տեղեկություն փնտրելու և (կամ) դա ստանալու նպատակով սույն օրենքով սահմանված կարգով տեղեկատվություն տնօրինողին ուղղված գրավոր կամ բանավոր դիմում.

հրապարակում՝ տեղեկությունը մամուլի և զանգվածային լրատվության մյուս միջոցներով, համաշխարհային համակարգչային ցանցով (այսուհետ՝ Ինտերնետ), ինչպես նաև օրենսդրությամբ սահմանված այլ միջոցներով հանրությանը տեղեկացնելը և մատչելի դարձնելը:

Հոդված 4. Տեղեկատվության ազատության ապահովման հիմնական սկզբունքները

Տեղեկատվության ազատության ապահովման հիմնական սկզբունքներն են՝

- 1) տեղեկությունները գրանցելու, դասակարգելու և պահպանելու միասնական կարգի սահմանումը.
- 2) տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու ազատության պաշտպանությունը.
- 3) տեղեկություններ տրամադրելու մատչելիության ապահովումը.
- 4) հրապարակայնությունը:

Հոդված 5. Տեղեկատվությունների գրանցումը, դասակարգումը և պահպանումը

Տեղեկատվություն տնօրինողի կողմից մշակված կամ նրան առաքված տեղեկությունների գրանցումը, դասակարգումը և պահպանումն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով:

Հոդված 6. Տեղեկատվության ազատության իրականացումը

1. Յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի ծանոթանալու իր փնտրած տեղեկությանը և (կամ) դա ստանալու նպատակով օրենքով սահմանված կարգով հարցմամբ դիմելու տեղեկատվություն տնօրինողին և ստանալու այդ տեղեկությունը:
2. Օտարերկրյա անձինք սույն օրենքով նախատեսված իրավունքներից և ազատություններից կարող են օգտվել միայն օրենքով և (կամ) միջազգային պայմանագրով սահմանված դեպքերում:
3. Տեղեկատվության ազատությունը կարող է սահմանափակվել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքով նախատեսված դեպքերում:

Հոդված 7. Տեղեկությունների մատչելիության և հրապարակայնության ապահովումը

1. Տեղեկատվություն տնօրինողն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով մշակում և հրապարակում է իր կողմից տեղեկություն տալու կարգը, որը փակցնում է իր գտնվելու վայրում՝ բոլորի համար տեսանելի տեղում:
2. Տեղեկատվություն տնօրինողն անհապաղ հրապարակում կամ այլ մատչելի ձևով հանրությանը տեղեկացնում է իր տնօրինության տակ գտնվող այն տեղեկությունը, որի հրապարակումը կարող է կանխել պետական և հասարակական անվտանգությունը, հասարակական կարգին, հանրության առողջությանն ու բարքերին, այլոց իրավունքներին և ազատություններին, շրջակա միջավայրին, անձանց սեփականությանն սպառնացող վտանգը:
3. Եթե Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և (կամ) օրենքով այլ բան նախատեսված չէ, ապա տեղեկատվություն տնօրինողը տարին առնվազն մեկ անգամ հրապարակում է իր գործունեությանն առնչվող հետևյալ տեղեկությունները և դրանցում կատարված փոփոխությունները.
 - 1) հանրության համար իրականացվող (իրականացման ենթակա) աշխատանքները և ծառայությունները.
 - 2) բյուջեն.
 - 3) գրավոր հարցումների ձևերը և դրանք լրացնելու վերաբերյալ խորհրդատվական ցուցումները.
 - 4) հաստիքացուցակները, ինչպես նաև պաշտոնատար անձանց անունները, ազգանունները, կրթությունը, մասնագիտությունը, պաշտոնը, աշխատանքի վայրի հեռախոսային համարները, էլեկտրոնային փոստի հասցեները.
 - 5) աշխատանքի ընդունման կարգը և թափուր աշխատատեղերը.
 - 6) շրջակա միջավայրի վրա ներգործությունը.
 - 7) հասարակական միջոցառումների ծրագրերը.
 - 8) քաղաքացիների ընդունելության կարգը, օրը, ժամը և վայրը.

- 9) աշխատանքների և ծառայությունների բնագավառում գնագոյացման կարգը, գները (սակագները)։
 - 10) տնօրինվող տեղեկությունների ցանկը և դրանց տնօրինման կարգը։
 - 11) ստացված հարցումների վերաբերյալ վիճակագրական և ամփոփ տվյալները, այդ թվում՝ մերժման հիմքերը։
 - 12) սույն մասում սահմանված տեղեկությունների մշակման կամ ստացման աղբյուրները։
 - 13) սույն մասում սահմանված տեղեկությունները պարզաբանելու իրավասություն ունեցող անձի տվյալները։
4. Սույն հոդվածի 3-րդ մասում նշված տեղեկություններում կատարված փոփոխությունները հրապարակվում են դրանք կատարվելուց հետո՝ 10-օրյա ժամկետում։
 5. Սույն հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերում նշված տեղեկությունները հրապարակվում են հանրության համար մատչելի ձևով, տեղեկատվություն տնօրինողի ինտերնետային էջի առկայության դեպքում՝ նաև դրանով։
 6. Հանրային նշանակության, ինչպես նաև բյուջեից հատկացում (ֆինանսավորում) ստացող կազմակերպությունները կարող են չհրապարակել սույն հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ, 4-րդ և 5-րդ կետերում սահմանված տեղեկությունները և դրանց փոփոխությունները։

Հոդված 8. Տեղեկատվության ազատության սահմանափակումները

1. Տեղեկատվություն տնօրինողը, բացառությամբ սույն հոդվածի 3-րդ մասում սահմանված դեպքերի, մերժում է տեղեկության տրամադրումը, եթե դա՝
 - 1) պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային, առևտրային գաղտնիք։
 - 2) խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, այդ թվում՝ նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը։

- 3) պարունակում է հրապարակման ոչ ենթակա նախնական քննության տվյալները.
 - 4) բացահայտում է մասնագիտական գործունեությամբ պայմանավորված մատչելիության սահմանափակում պահանջող տվյալներ (բժշկական, նոտարական, փաստաբանական գաղտնիք).
 - 5) խախտում է հեղինակային իրավունքը և (կամ) հարակից իրավունքները:
2. Եթե պահանջվող տեղեկության մի մասը պարունակում է տվյալներ, որոնց տրամադրումը ենթակա է մերժման, ապա տեղեկություն է տրամադրվում մնացած մասի վերաբերյալ:
 3. Տեղեկության տրամադրումը չի կարող մերժվել, եթե դա՝
 - 1) վերաբերում է քաղաքացիների անվտանգությանը և առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերին, ինչպես նաև տարերային (ներառյալ՝ պաշտոնապես կանխատեսվող) աղետներին և դրանց հետևանքներին.
 - 2) ներկայացնում է Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության և շրջակա միջավայրի պաշտպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, առևտրի, մշակույթի բնագավառում տիրող իրական վիճակը.
 - 3) չտրամադրելը բացասական ազդեցություն կունենա Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական ծրագրերի իրականացման վրա:

Հոդված 9. Հարցումը ներկայացնելու և քննարկելու կարգը

1. Գրավոր հարցման մեջ նշվում է դիմողի անունը, ազգանունը, քաղաքացիությունը, բնակության, աշխատանքի կամ ուսումնական հաստատության գտնվելու վայրը: Գրավոր հարցումը պետք է ստորագրված լինի (իրավաբանական անձի դեպքում՝ դրա անվանումը, գտնվելու վայրը):
2. Գրավոր հարցումների գործավարությունն իրականացվում է քաղաքացիների դիմումների և բողոքների համար օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ գործավարության մյուս ձևերից առանձին:

3. Գրավոր հարցմանը պատասխան չի տրվում, եթե՝
- 1) դա չի պարունակում սույն հոդվածի 1-ին մասում նշված բոլոր տվյալները.
 - 2) պարզվում է, որ դրա հեղինակի ինքնությանը վերաբերող տվյալները կեղծ են.
 - 3) դա նույն անձի կողմից նույն տեղեկությունն ստանալու պահանջով վերջին 6 ամսվա ընթացքում ներկայացված երկրորդ դիմումն է, բացառությամբ սույն օրենքի 10-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված դեպքի:
4. Դիմողը պարտավոր չէ հիմնավորել հարցումը:
5. Բանավոր հարցմամբ դիմողը պարտավոր է նախապես հայտնել իր անունը և ազգանունը: Բանավոր հարցման պատասխանը տրվում է, եթե՝
- 1) պահանջվող տեղեկության տրամադրումը կարող է կանխել պետական, հասարակական անվտանգությանը, հասարակական կարգին, հանրության առողջությանն ու բարքերին, այլոց իրավունքներին և ազատություններին, շրջակա միջավայրին, անձանց սեփականությանն սպառնացող վտանգը.
 - 2) անհրաժեշտ է ճշտել տվյալ տեղեկատվությունը տնօրինողի մոտ համապատասխան տեղեկության առկայության փաստը.
 - 3) անհրաժեշտ է պարզաբանել տվյալ տեղեկատվությունը տնօրինողի կողմից գրավոր հարցումների քննարկման կարգը:
6. Բանավոր հարցման պատասխանը տրվում է բանավոր՝ հարցումը լսելուց հետո անհապաղ կամ հնարավորինս սեղմ ժամկետում: Եթե բանավոր հարցմամբ դիմողը չի հայտնում իր անունը և ազգանունը, և (կամ) բանավոր հարցումը չի համապատասխանում սույն հոդվածի 5-րդ մասի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետերով սահմանված պահանջներին, ապա տեղեկատվություն տնօրինողը կարող է չպատասխանել բանավոր հարցմանը:
7. Գրավոր հարցման պատասխանը տրվում է հետևյալ ժամկետներում.

- 1) եթե գրավոր հարցման մեջ նշված տեղեկությունը հրապարակված չէ, ապա դրա պատճենը դիմողին է տրվում հարցումն ստանալուց հետո՝ 5-օրյա ժամկետում.
- 2) եթե գրավոր հարցման մեջ նշված տեղեկությունը հրապարակված է, ապա տվյալ հրապարակման միջոցի, վայրի և ժամկետի մասին տեղեկությունը դիմողին է տրվում հարցումն ստանալուց հետո՝ 5-օրյա ժամկետում.
- 3) եթե գրավոր հարցման մեջ նշված տեղեկությունը տրամադրելու համար անհրաժեշտ է կատարել լրացուցիչ աշխատանք, ապա այդ տեղեկությունը դիմողին է տրվում դիմումն ստանալուց հետո՝ 30-օրյա ժամկետում, որի մասին հարցումն ստանալուց հետո՝ 5-օրյա ժամկետում, գրավոր տեղեկացվում է դիմողին՝ նշելով հետաձգման պատճառները և տեղեկությունը տրամադրելու վերջնական ժամկետը:
8. Գրավոր հարցման պատասխանը տրվում է այդ հարցման մեջ նշված նյութական կրիչով: Եթե նյութական կրիչը նշված չէ, և դա անհնար է պարզել տվյալ հարցմանը՝ սույն օրենքով սահմանված ժամկետում պատասխանելու համար, ապա գրավոր հարցման պատասխանը տրվում է տեղեկությունը տնօրինողին առավել ընդունելի նյութական կրիչով:
9. Սույն հոդվածի 7-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված դեպքում հարցմամբ դիմողն իր ցանկությամբ կարող է օրենսդրությամբ սահմանված կարգով տեղում ծանոթանալ տեղեկությանը՝ հետ վերցնելով իր գրավոր հարցումը:
10. Եթե տեղեկատվություն տնօրինողը չունի փնտրվող տեղեկությունը, կամ դրա տրամադրումն իր լիազորությունների շրջանակից դուրս է, ապա նա տվյալ գրավոր հարցումն ստանալուց հետո՝ 5-օրյա ժամկետում, պարտավոր է այդ մասին գրավոր տեղեկացնել դիմողին, իսկ հնարավորության դեպքում նրան տրամադրել նաև այդ տեղեկատվությունը տնօրինողի (այդ թվում՝ արխիվի) գտնվելու վայրը, որն ունի փնտրվող տեղեկությունը:
11. Եթե տեղեկատվություն տնօրինողը չունի փնտրվող տեղեկությանը վերաբերող բոլոր տվյալները, ապա նա դիմողին տալիս է տվյալների այն մասը, որն ունի, իսկ հնարավորության դեպքում գրավոր հարցման պատասխանում նշում է նաև այդ տեղեկատվությունը տնօրինողի (այդ թվում՝ ար-

խիվի) գտնվելու վայրը, որն ունի փնտրվող տեղեկատվությանը վերաբերող մյուս տվյալները:

Հոդված 10. Տեղեկությունների տրամադրման պայմանները

1. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական հիմնարկների և կազմակերպությունների կողմից տեղեկության կամ դրա կրկնօրինակի (պատճենի) տրամադրումն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով:
2. Սույն հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված տեղեկության տրամադրման համար գանձում չի կատարվում հետևյալ դեպքերում.
 - 1) բանավոր հարցումներին պատասխանելիս.
 - 2) մինչև 10 էջ տպագրված կամ պատճենահանված տեղեկություն տրամադրելիս.
 - 3) տեղեկությունն էլեկտրոնային փոստով (ինտերնետային ցանցով) տրամադրելիս.
 - 4) սույն օրենքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված տեղեկությունների տրամադրման մասին գրավոր հարցումներին պատասխանելիս.
 - 5) սույն օրենքի 9-րդ հոդվածի 7-րդ մասի 3-րդ կետով և 9-րդ հոդվածի 10-րդ մասով նախատեսված դեպքերում տեղեկության տրամադրման ժամկետի փոփոխման մասին տեղեկություններ տրամադրելիս.
 - 6) տեղեկության տրամադրումը մերժելիս:
3. Հանրային նշանակության կազմակերպություններն ինքնուրույն են որոշում տեղեկությունների տրամադրման համար գանձվող գումարի չափը, որը չի կարող գերազանցել այդ տեղեկության տրամադրման ծախսերը:
4. Ոչ հավաստի կամ ոչ լրիվ տվյալներ պարունակող տեղեկություն տրամադրած մարմինը կամ կազմակերպությունն այդ տեղեկությունն ստացած անձի գրավոր հարցման հիման վրա պարտավոր է սույն օրենքով սահմանված կարգով անվճար տրամադրել ճշգրտված տվյալներով տեղեկություն:

Հոդված 11. Տեղեկության տրամադրումը մերժելու հիմքերը և կարգը

1. Տեղեկության տրամադրումը մերժվում է սույն օրենքի 8-րդ հոդվածում սահմանված դեպքերում կամ այդ տեղեկության տրամադրման համար սահմանված գումարը չվճարվելու դեպքում:
2. Տեղեկատվություն տնօրինողը կարող է չպատասխանել բանավոր հարցմանը, եթե տվյալ պահին դա խոչընդոտում է տեղեկատվություն տնօրինողի հիմնական պարտականությունների կատարմանը, բացառությամբ սույն օրենքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված դեպքերի:
3. Գրավոր հարցմամբ պահանջվող տեղեկության տրամադրումը մերժելու դեպքում տեղեկատվություն տնօրինողն այդ մասին 5-օրյա ժամկետում գրավոր հայտնում է դիմողին՝ նշելով մերժման հիմքը (օրենքի համապատասխան նորմը), ինչպես նաև դրա բողոքարկման կարգը:
4. Տեղեկության տրամադրման մերժումը կարող է բողոքարկվել լիազորված պետական կառավարման մարմին կամ դատարան:

Հոդված 12. Տեղեկատվության ազատության ապահովման ոլորտում տեղեկատվություն տնօրինողների պարտականությունները

Տեղեկատվության ազատության ապահովման ոլորտում տեղեկատվություն տնօրինողը պարտավոր է օրենքով սահմանված կարգով՝

- 1) ապահովել տեղեկությունների մատչելիությունը և հրապարակայնությունը.
- 2) իրականացնել իր տնօրինության տակ գտնվող տեղեկությունների գրանցումը, դասակարգումը և պահպանումը.
- 3) տեղեկություններ փնտրող անձին տրամադրել հավաստի և իր տնօրինության տակ գտնվող ամբողջական տեղեկություն.
- 4) սահմանել իր կողմից բանավոր և (կամ) գրավոր տեղեկությունների տրամադրման կարգը.
- 5) նշանակել տեղեկատվության ազատության ապահովման համար պատասխանատու պաշտոնատար անձին:

Հոդված 13. Տեղեկատվության ազատության ապահովման համար պատասխանատու անձը

1. Տեղեկատվության ազատության ապահովման համար պատասխանատու պաշտոնատար անձը կարող է լինել տեղեկատվություն տնօրինողի նշանակած պաշտոնատար անձը կամ տեղեկատվություն տնօրինողի ղեկավարը:
2. Տեղեկատվության ազատության ապահովման համար պատասխանատու պաշտոնատար անձն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝
 - 1) ապահովում է տեղեկատվության ազատության ապահովման ոլորտում տեղեկատվություն տնօրինողի պարտականությունների իրականացումը.
 - 2) տեղեկություն փնտրողին մատչելի ձևով բացատրում է տեղեկության տրամադրման կարգը, պայմանները և ձևերը.
 - 3) մշակում է ստացված հարցումների վիճակագրական և ամփոփ տվյալները:

Հոդված 14. Պատասխանատվությունը տեղեկատվության ազատության խախտման համար

1. Բացառությամբ սույն օրենքով նախատեսված դեպքերի, տեղեկություն տրամադրելուց հրաժարվելը կամ ոչ հավաստի տեղեկություն տրամադրելը, ինչպես նաև սույն օրենքով սահմանված կարգի այլ խախտումներն առաջացնում են օրենքով սահմանված պատասխանատվություն:
2. Սույն օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված դեպքերում տեղեկության հրապարակումը չի կարող առաջացնել վարչական կամ քրեական պատասխանատվություն:

Հոդված 15. Օրենքի ուժի մեջ մտնելը

1. Սույն օրենքն ուժի մեջ է մտնում պաշտոնական հրապարակմանը հաջորդող տասներորդ օրվանից:
2. Սույն օրենքի 7-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերն ուժի մեջ են մտնում 2004 թվականի հունվարի 1-ից:

Հայաստանի Հանրապետության

Նախագահ Ռ. Քոչարյան

2003 թ. հոկտեմբերի 22

Երևան

ՂՕ-11-Ն

ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ՁԵԿ

(պատրաստվել է Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնի կողմից):

ՏԵԼԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ՉԱՐՑՈՒՄ

Մարմնի, կազմակերպության անվանումը
Տեղեկություններ տրամադրող պաշտոնյայի անուն, ազգանունը
Դիմողի անուն, ազգանուն, հայրանունը
(Բնակության, աշխատանքի կամ ուսման վայրի հասցեն)

Հարգելի պրն/տկն,

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 42 և 51 հոդվածների և «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի՝ խնդրում եմ ինձ տրամադրել տեղեկություններ հետևյալի մասին (հնարավորինս հստակ ձևակերպեք անհրաժեշտ տեղեկությունը):

«Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիների տեղեկություն ստանալու գրավոր հարցմանը պատասխան տրվում է այն ստանալուց հետո 5-օրյա ժամկետում, բացառությամբ լրացուցիչ աշխատանք պահանջող տեղեկատվության (30-օրյա ժամկետ): Ուստի, խնդրում եմ տեղեկություն ստանալու հարցումիս պատասխանել օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում:

Տեղեկատվության տրամադրումը մերժելու դեպքում խնդրում եմ գրավոր տեղյակ պահել մերժման հիմքի մասին (հոդված 11) և հնարավորության դեպքում տրամադրել այն պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի հասցեն, որին կարող եմ ուղղել հարցումը:

(Պատրաստ եմ վճարել տեղեկատվության պատճենահանման ծախսերը):

Կանխավ շնորհակալ եմ՝

անուն, ազգանուն
ստորագրություն
ամսաթիվ



Տպագրված է «ԱՍՈՂԻԿ» հրատարակչության տպարանում:
Ք. Երևան, Հայրիկ Մուրադյան 42/2, (գրասենյակ)
Ավան, Դավիթ Մալյան 45 (տպարան)
Հեռ.՝ (374 11) 52 10 20, (374 55) 58 80 23
Էլ. փոստ՝ info@asoghik.com



ՇՈՒՇԱՆ ԴՈՅԴՈՅԱՆ

Շուշան Մկրտչի Դոյոյանը ծնվել է 1975թ. երևանում: 1997թ.-ին գերազանցությամբ ավարտել է ԵՊՀ Ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետը, իսկ 2004թ.-ին ավարտել է ԵՊՀ Իրավաբանության ֆակուլտետը:

1997թ. աշխատանքի է անցել ԵՊՀ Ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետում որպես դասախոս: 1996-2003թ.թ. որպես լրագրող աշխատել է Հայաստանի հանրային ռադիոյում, Հետաքննող լրագրողների ընկերակցությունում, Մեդիա Նախաձեռնությունների կենտրոնում (Նախկին Ինտերնյուս):

2001թ.-ին պաշտպանել է թեկնածուական թեզ «Մամուլի ազատության սահմանադրական երաշխիքներ» թեմայով և ստացել բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան: 2004թ.-ից ԵՊՀ մամուլի տեսության և պատմության ամբիոնի դոցենտ է:

Շուշան Դոյոյանը 2015թ. հոկտեմբերից մինչ 2017թ. դեկտեմբեր ՀՀ Վարչապետի որոշմամբ զբաղեցրել է ՀՀ Արդարադատության Նախարարության Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալության պետի պաշտոնը:

2001թ.-ից մինչ օրս Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոնի հիմնադիր-նախագահն է՝ www.foi.am: Շ. Դոյոյանը տեղեկատվության ազատության իրավունքի ջատագովներից է, ով գործընկերների հետ միասին Նախաձեռնել և իրականացրել է «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունման գործընթացը (2003թ.):

2003թ.ից մինչ օրս «Լրագրողներ առանց սահմանների» միջազգային կազմակերպության ներկայացուցիչն է Հայաստանում www.rsf.org: 2004-2006թ.թ. և 2010-2014թ.թ.-ին Շուշան Դոյոյանը Տեղեկատվության ազատության պաշտպանների միջազգային ցանցի ղեկավար կոմիտեի անդամ է՝ www.foiadvocates.net: Նա նաև Եվրոպայի տեղեկատվության մատչելիության կազմակերպության հիմնադիր անդամ է www.access-info.org: Շուշան Դոյոյանը մասնագիտացել է ԱՄՆ-ում, Կենտրոնական Եվրոպայի համալսարանում (Բուդապեշտ), Մոսկվայի պետական համալսարանում, Հայաստանի ամերիկյան համալսարանում:

2011թ.ից համակարգում է Տեղեկատվական վեճերի խորհրդի աշխատանքները՝ www.idcarmenia.am, Էթիկայի դիտորդ մարմնի անդամ է:

Տկն. Դոյոյանն առաջին կինն է, ով 2015 թվականի Համընդհանուր իրավունքների մրցանակաբաշխությանն արժանացել է **Ազատության պաշտպան** մրցանակին:

Շուշան Դոյոյանը 60-ից ավել գիտական հոդվածների, 2 մենագրության, 6 թարգմանական և 5 ուսումնական ձեռնարկների և դասագրքերի հեղինակ է:

Ամուսնացած է, ունի 4 զավակ:

